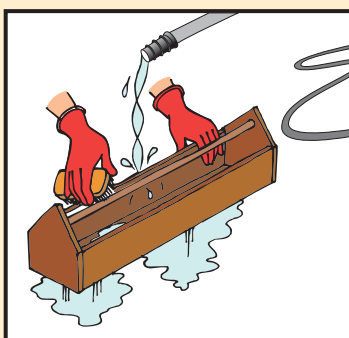

सरोकारवालाहरूका लागि

बर्ड फ्लु, मौसमी तथा पाण्डेमिक इन्फ्लुएन्जासम्बन्धी

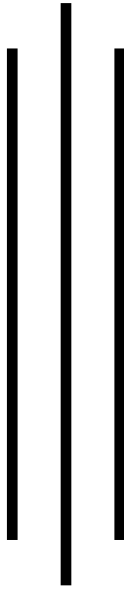
जानकारीमूलक पुस्तिका, २०६८

एक व्यक्तिबाट अरु व्यक्तिमा रोग सर्न नदिनु नै मौसमी तथा पाण्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको रोकथामको मुख्य उपाय हो ।

बर्ड फ्लु रोकथाम र नियन्त्रण गर्नु हामी सबैको दायित्व हो ।

; /f}f/j fnfx; sf nflu
a8{^ n' df} dl tyf kfG8]ds OG^ nP~hf; DaGwl
hfgsf/ldhs kl: tsf
@)^*^

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय
राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र
टेकु, काठमाडौं

प्रकाशक : राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र
टेकु, काठमाडौं

सहयोगी : स्वास्थ्य सेवा विभाग
एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजना

पशु सेवा विभाग
हरिहर भवन, ललितपुर

युनिसेफ, नेपाल
पुल्चोक, ललितपुर

पहिलो संस्करण : वि.सं. २०६५

दोस्रो संस्करण : वि.सं. २०६६

तेस्रो संस्करण : वि.सं. २०६७

चौथो संस्करण : वि.सं. २०६८

तयारी समूह : श्री बट्टी बहादुर खड्का
डा. प्रदीपचन्द्र भट्टराई
डा. जितेन्द्रमान श्रेष्ठ
श्री विनयदिल लामा
सुश्री बन्दना भट्ट

विषयसूची

शीर्षक	पृष्ठ संख्या
१. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा)	१
१.१. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा) के हो	१
१.२. रोग लाग्न सक्ने प्राणीहरू	१
१.३. इन्फ्लुएन्जा भाइरसबारे जानकारी	१
१.४. भाइरसको प्रतिरोधात्मक क्षमता (Resistance)	३
१.५. एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस सार्ने तरिका र माध्यम	३
१.६. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा) का लक्षणहरू	४
१.७. खोप वा औषधिबारे जानकारी	४
२. बर्ड फ्लु रोग देशमा भित्रन सक्ने अवस्था र पालना गर्नुपर्ने सावधनीका उपायहरू	५
२.१. बसाइँ सार्ने चराहरू (Migratory Birds) बाट	५
२.२. छिमेकी तथा अन्य बर्ड फ्लु फैलिएका मुलुकबाट	६
३. बर्ड फ्लुको भाइरस देशभित्र एक ठाउँबाट अन्यत्र सर्न सक्ने अवस्था र पालना गर्नुपर्ने सावधनीका उपायहरू	६
३.१. कुखुरा फार्ममा जैविक सुरक्षा (Biosecurity) अपनाउने	७
३.२. कुखुराको ढुवानी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू	८
३.३. पोल्ट्री बजारमा संलग्न व्यक्तिले पालना गर्नुपर्ने कुराहरू	८
३.४. छाडा छोडेर पाल्ने ग्रामीण कुखुरापालक कृषकहरूले पालना गर्नुपर्ने कार्यहरू	९
३.५. घरायसी रूपमा पंक्षी वध तथा उपभोग गर्ने उपभोक्ताले पालना गर्नुपर्ने कार्यहरू	९
४. बर्ड फ्लुको प्रभाव र रोग नियन्त्रण पद्धति	१०
४.१. बर्ड फ्लुको प्रकोप भएमा पर्ने प्रभाव	१०
४.२. बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण पद्धति	१०
५. बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणमा नेपाल सरकारको प्रयास	१३
५.१. बर्ड फ्लु रोगको रोकथाममा नेपाल सरकारको प्रयास	१३
५.२. बर्ड फ्लु रोगको नियन्त्रणमा नेपाल सरकारको प्रयास	१४
६. बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम र नियन्त्रण कार्यमा सरोकारवालाहरूको भूमिका	१५
६.१. सरोकारवालाहरूको सूची	१५
६.२. बर्ड फ्लुसम्बन्धी कार्यसूची र सरोकारवालाहरूको भूमिका	१६
७. मानिसमा एभियन इन्फ्लुएन्जा	१९
७.१. परिभाषा	१९
७.२. निम्न लक्षणहरू मानिसमा देखिएमा एभियन इन्फ्लुएन्जा रोग लागेको शंका गर्न सकिन्छ	१९
७.३. बढी जोखिममा भएका व्यक्तिहरू	१९
७.४. मानिसमा सर्न नदिने उपायहरू	१९

द. मानिसमा मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा	२०
द.१. परिभाषा	२०
द.२. पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको इतिहास	२०
द.३. पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको भाइरसको उत्पत्ति कसरी हुन्छ	२१
द.४. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाका लक्षण तथा चिन्हहरू	२१
द.५. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा रोग सन्ने तरिका	२१
द.६. उच्च जोखिम समूह	२२
द.७. रोकथाम : इन्फ्लुएन्जाबाट बच्ने चार उपाय	२२
द.८. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोपको असर न्यूनीकरणका घरेलु उपायहरू	२४
द.९. समुदायमा असर न्यूनीकरणका उपायहरू	२५
द.१०. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको घरमा गरिने उपचार	२६
९. इन्फ्लुएन्जाको महामारी भएको बेलामा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू	२७
९.१. इन्फ्लुएन्जाको महामारी भएको बेलामा अग्रिम व्यवस्था गरिराख्नुपर्ने	२७
९.२. इन्फ्लुएन्जा महामारीको नियन्त्रण नभएको वा भइनसकेको अवस्थामा गर्नुपर्ने कुराहरू	२८
१०. व्यवहार परिवर्तन सञ्चार	३०
१०.१. परिभाषा र महत्त्व	३०
१०.२. व्यवहार परिवर्तनलाई प्रेरित गराउने तत्त्वहरू	३०
१०.३. व्यवहार परिवर्तनको प्रक्रिया (KAIPA Model)	३०
१०.४. व्यवहार परिवर्तन ढाँचाका चरणहरू (संरचनात्मक ढाँचा)	३०
१०.५. प्रभावकारी व्यवहार परिवर्तनका क्रियाकलापले निम्न कुरालाई परिवर्तन गर्न मद्दत गर्छ	३१
१०.६. व्यवहार परिवर्तन सञ्चारको उद्देश्य	३१
१०.७. व्यवहार परिवर्तन सञ्चारले निम्न पक्षहरू समेटिएको हुन्छ	३१
१०.८. व्यक्तिको व्यवहार परिवर्तनका लागि प्रचलित तरिकाहरू	३१
१०.९. अन्तरव्यक्ति सञ्चार	३२
१०.१०. प्रभावकारी सञ्चारमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू	३२
१०.११. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा), मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि सूचना, सञ्चार तथा सहयोग	३३
१०.१२. एभियन इन्फ्लुएन्जाको रोकथाम र नियन्त्रणमा सञ्चार रणनीति	३४
अनुसूची १ : बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४	३७
अनुसूची २ : नेपालमा बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रणका प्रयास	४२
अनुसूची ३ : बर्ड फ्लु रोगको जोखिमअनुसार जिल्लाहरूको वर्गीकरण	४२

पुस्तिकाको सदुपयोग बारे

एभियन इन्फ्लुएन्जा (बर्ड फ्लु) रोग केही वर्ष पहिलेदेखि हाम्रा छिमेकी लगायत अन्य केही राष्ट्रहरूमा मात्रै देखिएको भए तापनि विगत दुई वर्षदेखि यो रोग नेपालमा पनि भित्रिसकेको छ । नेपालमा हालसम्म यो रोग मानिसमा सरेको नभेटिए तापनि यसले कुखुरापालन व्यवसायमा नकारात्मक असर र क्षति पुऱ्याइसकेको छ । तसर्थ यो रोग मानिसमा सरेको अवस्थामा सामाजिक भय र त्रास सिर्जना गरी मानव स्वास्थ्यमा गम्भीर असर पार्न सक्छ । त्यसैगरी सन् २००९ मा देखिएको पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा AH1N1 ले पनि विश्वव्यापी महामारीको रूप लिई विश्वका प्रायः सबै मुलुकहरूमा फैलिसकेको छ । यसरी इन्फ्लुएन्जाले गर्दा धेरै मानिसहरू एकैचोटि बिरामी पर्न सक्ने भएकोले यसबाट देशको समष्टिगत सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा गम्भीर परिणाम ल्याउन सक्छ ।

तसर्थ बर्ड फ्लु र इन्फ्लुएन्जा रोग रोकथाम र नियन्त्रण जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा सहयोग गर्नको लागि यस जानकारीमूलक पुस्तिका तयार गरिएको छ । यस पुस्तिकाले जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, पशु सेवा केन्द्र, पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट आदिमा कार्यरत कर्मचारीहरू, विभिन्न स्वयंसेवी संस्था तथा व्यक्तिहरू एवम् अन्य सरोकारवालाहरूलाई बर्ड फ्लु र इन्फ्लुएन्जा रोग सम्बन्धी आधारभूत जानकारीहरू प्राप्त गर्न, प्राविधिक ज्ञान र सीप विकास गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोगी हुनेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

यस पुस्तिकालाई अन्तिम रूपसम्म ल्याउनको लागि विशेष सहयोग गर्नुहुने पशु सेवा विभागका उपसचिव डा. प्रदीपचन्द्र भट्टराई, एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजनाका उपसंयोजक डा. जितेन्द्रमान श्रेष्ठ र युनिसेफका श्री विनयदिल लामा धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । त्यसैगरी राष्ट्रिय एभियन इन्फ्लुएन्जा र मानव इन्फ्लुएन्जा सञ्चार समितिका सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई पनि योगदानको लागि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसका साथै यो पुस्तिकालाई यो रूपसम्म ल्याइपुऱ्याउन यस केन्द्रमा कार्यरत मेरा सहकर्मी र सहयोगी कर्मचारीहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यस जानकारीमूलक पुस्तिकाको बारेमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको तर्फबाट दिइने सल्लाह र सुझावलाई सदैव स्वागत गर्दै यो पुस्तिकाको तयारीको लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराएकोमा विश्व बैकप्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

आषाढ, २०६८

बद्री बहादुर खड्का

निर्देशक

राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र
टेकु, काठमाडौं

पुस्तिकाबारे केही शब्द

बर्ड फ्लु रोगको संक्रमण विश्वका विभिन्न देशहरूमा फैलिन गई धेरै धनजनको क्षति भइसकेको छ। हाम्रा छिमेकी देशहरू भारत, चीन र बङ्गलादेश पनि यो रोगबाट मुक्त हुन सकेका छैनन्। त्यसैले हालसम्म नेपालमा बर्ड फ्लु रोग देखानपरे तापनि छिमेकी मुलुकको नेपालको सिमानासँगै जोडिएको जिल्लामा बर्ड फ्लु रोग देखा परिसकेको हुँदा नेपालमा पनि बर्ड फ्लु रोग आउन सक्ने सम्भावना अत्यन्त बढेर गएको छ। यदि यो रोग नेपालमा भित्रिन गएमा सामाजिक भय र त्रास सिर्जना हुन गई पोल्ट्रीपालन व्यवसायमा नकरात्मक असर र क्षति पुग्न गई धेरै आर्थिक क्षति हुने तथा मानव स्वास्थ्यमा समेत गम्भीर असर हुन सक्छ। साथै यस रोगको कारणले सामाजिक भय र त्रास सिर्जना हुने र सार्वजनिक सेवामा समेत कठिनाई उत्पन्न हुन सक्छ।

यस परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकारले बर्ड फ्लु रोग भित्रिन नदिन र भित्रिई हालेमा रोग रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न 'राष्ट्रिय एभियन इन्फ्लुएन्जा तथा इन्फ्लुएन्जा महामारी पूर्वतयारी र उद्धार योजना' (National Avian Influenza and Influenza Pandemic Preparedness and Response Plan - NAIIPPRP) स्वीकृत गरी लागू गरिसकेको छ। सो योजनामा उल्लिखित सञ्चार कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने क्रममा बर्ड फ्लु रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय तथा युनिसेफले संयुक्त रूपमा यो पुस्तिका तयार गरेको हो। यस पुस्तिकाले जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, उपस्वास्थ्य चौकी, पशु सेवा केन्द्र, पशु क्वारेन्टाइन चेकपोस्ट आदिमा कार्यरत कर्मचारीहरू, विभिन्न स्वयंसेवी संस्था तथा व्यक्तिहरू एवम् अन्य सरोकारवालाहरूलाई बर्ड फ्लु रोगसम्बन्धी आधारभूत जानकारीहरू प्राप्त गर्न, प्राविधिक ज्ञान र सीप विकास गरी क्षमता वृद्धि गर्न सहयोगी हुनेछ भन्ने आशा लिइएको छ।

बर्ड फ्लु रोग रोकथाम र नियन्त्रणसम्बन्धी सम्भवतः पहिलो पटक नेपाली भाषामा तयार गरिएको यो पुस्तिका उत्पन्न गर्न पहल गरेकोमा राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र, टेकु धन्यवादको भागीदार छ। यस पुस्तिकाको लेखन कार्य गर्नुहुने राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र, टेकुका स्वास्थ्य शिक्षा प्रशासक एवम् एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजना (मानव स्वास्थ्य) का सञ्चार विशेषज्ञ बद्रीबहादुर खड्का र एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजना (पशु स्वास्थ्य) का सञ्चार अधिकृत डा. प्रदीपचन्द्र भट्टराई धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ। साथै युनिसेफका सञ्चार कन्सल्टयान्ट विनयदिल लामा र कार्यक्रम सञ्चार अधिकृत शरद रञ्जित तथा सन्तोष के.सी. एवम् भावना सुवेदीलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं। यस पुस्तिकाको विषयवस्तु पहिचान तथा सामग्रीको विकासमा Center for Molecular Dynamics (CMDN), Thapathali र पुस्तिकाका चित्रहरू विकासमा दी इमेज क्रियटर्स, लाजिम्पाटले पुऱ्याएको सहयोगसमेत सन्तुष्ट रहेको छ।

लेखकहरूबाट तयार गरेको मस्यौदालाई पुनरावलोकन गरी अझ गुणस्तरीय पुस्तिका तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र, टेकुका निर्देशक लक्ष्मीरमण वन, पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयका कार्यक्रम निर्देशक डा. वैकुण्ठ पराजुली, पशु सेवा तालिम तथा प्रसार निर्देशनालयका कार्यक्रम निर्देशक डा. धनराज रताला, इपिडियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखाका जनस्वास्थ्य प्रशासक सागर दाहाल, उपसंयोजक डा. जितेन्द्रमान श्रेष्ठ, उपसंयोजक डा. विन्देश्वर यादव, संयोजक डा. नरबहादुर रजवार र उपसंयोजक डा. नारायणप्रसाद घिमिरे, युनिसेफका कार्यक्रम सञ्चार प्रमुख दीपा पोखरेल र राष्ट्रिय एभियन इन्फ्लुएन्जा मानव इन्फ्लुएन्जा सञ्चार समितिका सम्पूर्ण सदस्यहरूप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं।

अन्त्यमा, यो पुस्तिका विकासमा प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराएकोमा युनिसेफ र विश्व बैंकलाई आभार व्यक्त गर्न चाहन्छौं।

डा. प्रभाकर पाठक

महानिर्देशक

पशु सेवा विभाग

हरिहर भवन, ललितपुर

२०६५

डा. गोबिन्दप्रसाद ओझा

महानिर्देशक

स्वास्थ्य सेवा विभाग

टेकु, काठमाडौं

२०६५

१. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा)

१.१. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा) के हो :

बर्ड फ्लुलाई एभियन इन्फ्लुएन्जा पनि भनिन्छ । यो रोग एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस (Avian Influenza Virus) को कारणबाट लाग्छ । यो पक्षीहरूमा लाग्ने अति संक्रामक, घातक सरुवा रोग हो । त्यसैले यसलाई Highly Pathogenic Avian Influenza (HPAI) पनि भनिन्छ जसले मुख्यतः पक्षीको श्वासप्रश्वास, पाचन र स्नायु प्रणालीमा असर गराउँछ ।

१.२. रोग लाग्न सक्ने प्राणीहरू :

<ul style="list-style-type: none">• घरपालुवा पक्षी जस्तै कुखुरा, हाँस, टर्की, मैना, सुगा, आदि• अन्य प्राणीहरू जस्तै सुंगुर, घोडा, मानिस, आदि	<ul style="list-style-type: none">• अन्य थुप्रै जङ्गली चराचुरुङ्गीहरू र मानव बस्ती वरपर रहने अन्य चराहरू जस्तै भंगेरा, सारुंग, जंगली पानी हाँस, आदि
---	---

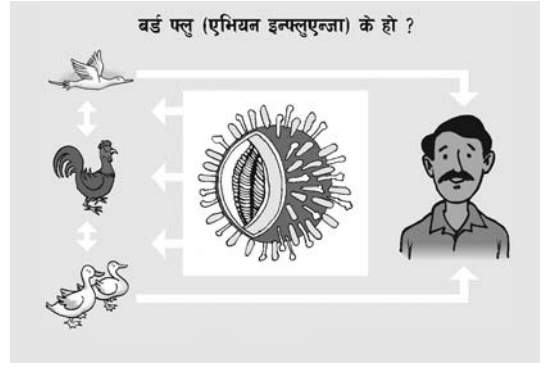
सामान्यतया यो भाइरस मानिसमा विरलै देखापर्दछ तर यो रोग कुखुरा, हाँस वा अन्य पक्षीमा लागेपछि ती पक्षीसँग असावधानीपूर्वक जथाभावी सम्पर्कमा आउने जस्तै काट्ने, भुत्ल्याउने र बोक्ने मानिस तथा कुखुरासँग खेल्ने बच्चाका समेत सर्न सक्ने सम्भावना रहन्छ ।

१.३. इन्फ्लुएन्जा भाइरसबारे जानकारी :

१.३.१. भाइरसका प्रकार :

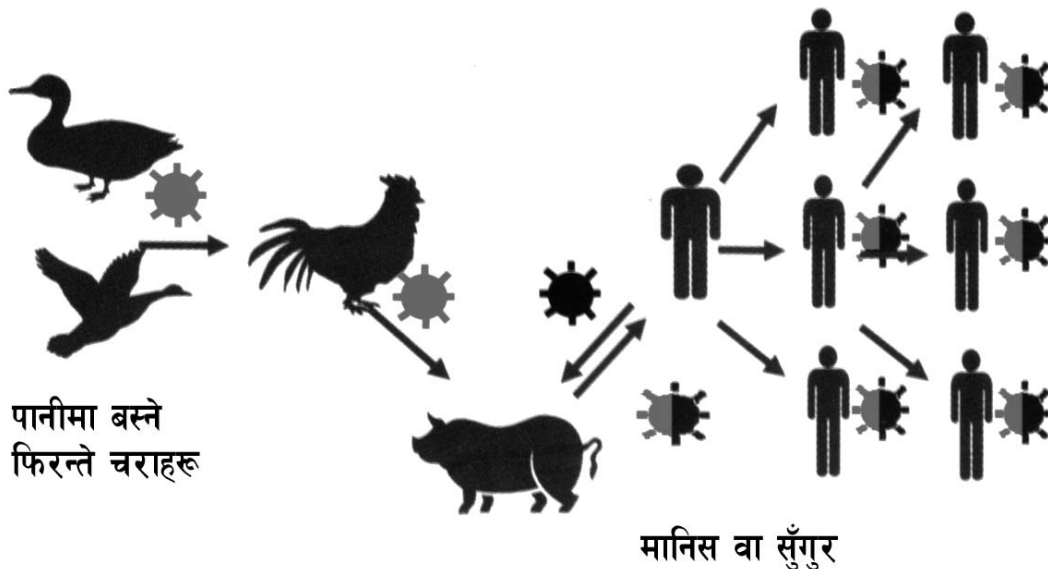
इन्फ्लुएन्जा भाइरस तीन किसिमका हुन्छन् : 'ए', 'बी' र 'सी'

- इन्फ्लुएन्जा भाइरस 'बी' र 'सी' केवल मानिसलाई मात्र सामान्य असर गर्दछ र यो त्यति घातक हुँदैन ।
- इन्फ्लुएन्जा 'ए' भाइरसले मानिस, पक्षी र अन्य जनावरलाई पनि संक्रमण गर्न सक्दछ ।
- इन्फ्लुएन्जा भाइरसका विभिन्न प्रजातिहरू हुन्छन् । इन्फ्लुएन्जा भाइरस 'ए' र 'बी' का केही प्रजातिले प्रत्येक वर्ष मानिसमा मौसमी फ्लु लाग्छ जसलाई मानव इन्फ्लुएन्जा पनि भनिन्छ । यो भाइरस पक्षीमा सर्न सक्दैन । यसले मानिसमा श्वासप्रश्वास प्रणालीमा संक्रमण गरी बेलाबेलामा सामान्य बिरामी गराउँछ ।
- इन्फ्लुएन्जा भाइरस 'ए' का केही अन्य प्रजातिले पक्षीहरूमा एभियन इन्फ्लुएन्जा (बर्ड फ्लु) रोग उत्पन्न गर्दछ । पक्षीबाट मानिस र अन्य जनावरमा पनि यो भाइरस सर्न सक्ने र बर्ड फ्लु रोग देखापर्ने हुन सक्छ ।
- यो भाइरसको रोग लगाउन सक्ने क्षमताको आधारमा विश्वमा दुई प्रकृतिका एभियन इन्फ्लुएन्जा पाइन्छ । यसमध्ये केही कम संक्रामक (Low Pathogenic Avian Influenza–LPAI) छन् भने केही बढी संक्रामक (Highly Pathogenic Avian Influenza–HPAI) छन् । यस पुस्तिकामा बढी संक्रामक एभियन इन्फ्लुएन्जाको बारेमा मात्र चर्चा गरिन्छ ।
- बर्ड फ्लु रोग उत्पन्न गर्ने एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस पक्षीबाट मानिसमा सर्ने र यदि सो व्यक्तिमा मानिसमा हुन सक्ने मौसमी मानव इन्फ्लुएन्जा भाइरसको पनि संक्रमण भएको अवस्थामा यी दुई प्रकारका भाइरसको समिश्रणबाट नयाँ प्रजातिको भाइरस उत्पन्न हुनसक्छ । त्यस्तै पक्षीबाट एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस र मानिसबाट मानव इन्फ्लुएन्जा भाइरस बंगुरमा सर्न सक्छ । साथै बंगुरमा उसको आफ्नै रुघाखोकीको भाइरस भएको हुनसक्छ । यस्तो बेलामा ती भाइरसहरूको समिश्रणबाट नयाँ गुण भएको अर्को प्रजातिको भाइरस उत्पन्न हुनसक्छ । उक्त नयाँ प्रजातिको भाइरस मानिसहरूबीच सजिलै र अति तीव्र गतिमा फैलन गई धेरै संख्यामा मानिस बिरामी तथा मृत्यु हुन सक्दछ । त्यसलाई “महामारी इन्फ्लुएन्जा” भनिन्छ । विगतमा स्वाइन फ्लु भनेर चिनिने पाण्डेमिक इन्फ्लुएन्जा H1N1 यस प्रकारले उत्पन्न भई विश्वव्यापी रूपमा फैलिइसकेको छ तर यसमा मानव मृत्यु गर्ने दर भने निकै न्यून भएकोले यसलाई

हाल त्यति ठूलो चिन्ताको रूपमा लिइएको छैन । तर पनि भविष्यमा फेरि यस्तै प्रकारले नयाँ भाइरस उत्पन्न हुनसक्ने र त्यस्ता भाइरसको सर्ने तीव्रता र मृत्युदर उच्च भई विश्वमा ठूलो समस्या सिर्जना गर्न सक्ने सम्भावनालाई नकार्न नसकिने भएकोले नै यो रोगको बारेमा विश्वव्यापी रूपमा यति गम्भीर चिन्ता र चासो बढेको हो ।

सम्भावित रोग चक्र : एभियन, मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा (Potential Transmission Cycle)

बर्ड फ्लु भाइरसको सतहमा दुई प्रकारका प्रोटीनहरू रहेका हुन्छन् । तिनीहरू हिमाग्लुटिनिन (Haemagglutinin) र न्युरामिनिडेज (Neuraminidase) को नामले चिनिन्छन् । Haemagglutinin लाई छोटकरीमा H ले संकेत गरिन्छ भने Neuraminidase लाई N ले संकेत गरिन्छ । H जम्मा १६ प्रकारका छन् र N जम्मा ९ प्रकारका छन् । त्यसअनुसार H1, H2, H3 गरी H16 सम्मका Haemagglutinin र N1, N2, N3 गरी N9 सम्मका Neuraminidase छन् । ती दुई भिन्नभिन्न प्रकारका प्रोटीनहरू भएको आधारमा यो भाइरसका विभिन्न उपप्रजातिहरू हुन्छन् ।

- Influenza 'A' भाइरसका विभिन्न उपप्रजातिहरूमध्ये H5N1 (Asia) र H7N7 (Europe) ले मात्र मानिसमा रोग लागेको पाइन्छ ।
- चराचुरुङ्गीमा अन्य उपप्रजातिका भाइरसहरूले गर्दा लाग्ने रोग सामान्यतया मानिसमा सजिलै लाग्न सक्दैन तर संक्रमित पंक्षीसँग अत्यन्त नजिक र जथाभावी रूपमा असावधानीपूर्वक सम्पर्क गर्दा फाटफुट रूपमा मात्र सर्ने गरेको देखिएको छ ।
- यो सबै प्रजाति Water Bird बाट Isolate गरिएको छ ।
- दुई प्रजाति H7 र H5 लाई अति संक्रामक (Highly Pathogenic Avian Influenza–HPAI) मानिन्छ ।
- यो दुई प्रजातिका कारणले पंक्षीहरूमा ठूलो संख्यामा रोगको अवस्था छ ।
- H5 र H7 प्रजाति तीव्र गतिले फैलिने क्षमता राख्छ ।

१.३.२. भाइरसको जैविक स्वभाव (Genetic Characteristics) :

इन्फ्लुएन्जा भाइरसले निरन्तर आफ्नो जैविक संरचना परिवर्तन गरिरहन्छन् । दुइ तरिकाले जैविक संरचनामा परिवर्तन हुनसक्छ ।

क) एन्टिजेनिक ड्रिफ्ट (Antigenic Drift)

ख) एन्टिजेनिक सिफ्ट (Antigenic Shift)

क) एन्टिजेनिक ड्रिफ्ट (Antigenic Drift) :

यो प्रकृत्या इन्फ्लुएन्जा भाइरसमा 'ए', 'बी' र 'सी' तीनवटै प्रकारका भाइरसमा हुनसक्छ । यस प्रकृत्यामा कुनै एक प्रजातिको भाइरस समयक्रममा जैविक उत्परिवर्तन (Mutation) भई आफ्नो जैविक संरचना परिवर्तन भई नयाँ प्रजातिमा परिवर्तन हुनसक्छ । यो प्रकृत्याले धेरै लामो समय लिन गर्छ ।

ख) एन्टिजेनिक शिफ्ट (Antigenic Shift) :

यो प्रकृत्या खासगरी इन्फ्लुएन्जा भाइरस 'ए' मा मात्र हुने गर्दछ । यस प्रकृत्यामा इन्फ्लुएन्जा 'ए' भाइरसका दुई फरकफरक प्रजातिहरू मिलेर तेस्रो फरक प्रकारको प्रजाति बन्दछ । जसको गुण अधिल्लो दुईवटाभन्दा फरक हुन्छ ।

उदाहरणको लागि पंक्षीमा हुने एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस बंगुरमा सर्न सक्छ । त्यसै गरी मानिसमा सामान्यतया देखिने मौसमी इन्फ्लुएन्जाको भाइरस पनि बंगुरमा सर्न सक्छ । ती दुई प्रकारका भाइरस मिलेर बंगुरभित्र तेस्रो र नयाँ प्रकारको भाइरसको निर्माण हुनसक्छ, जसको रोग गर्न सक्ने गुण विल्कुल फरक प्रकृतिको हुन्छ । जस्तै : पंक्षीमा हुने एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस मानिसमा सर्न सक्ने गुण बोकेको हुन्छ, तर यो मानिसबाट मानिसमा सर्ने प्रकृतिको हुँदैन तसर्थ यस भाइरसले धेरै मानिसको मृत्यु गराउन सक्दैन । त्यसैगरी मानिसमा हुने मौसमी वा मानव इन्फ्लुएन्जा अन्य जनावर वा पंक्षीमा रोग लगाउन सक्दैन र यसले मानिसमा धेरै घातक अवस्था ल्याउँदैन । तर ती दुई भाइरस मिसिएर बनेको नयाँ भाइरसले मानिसमा संक्रमण गर्न सक्छ । त्यति मात्र होइन यो नयाँ भाइरस मानिसबाट मानिसमा धेरै चाँडो सर्ने र महामारीको रूप लिई धेरै मानिसको मृत्यु हुनसक्छ । यो प्रकृत्या बंगुरमा मात्र होइन मानिसभित्र पनि हुनसक्छ । मौसमी (मानव) इन्फ्लुएन्जा भएको मानिसमा पंक्षीमा लाग्ने एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस प्रवेश गरी बंगुरमा भए जस्तै प्रकृत्याले तेस्रो भाइरस निर्माण भएमा त्यस्तै गरी महामारीको अवस्था आउन सक्छ ।

इतिहासमा कैयन पटक यस्तै एन्टिजेनिक शिफ्टको कारणले महामारी भई धेरै मानिसको मृत्यु भएको प्रमाण छ । इन्फ्लुएन्जा भाइरसले यसरी आफ्नो संरचना परिवर्तन गरिरहेको भएकोले नै यसको विरुद्ध खोप तयार गर्न चुनौति सिर्जना भएको हो ।

१.४. भाइरसको प्रतिरोधात्मक क्षमता (Resistance) :

- रोगी कुखुराको सुलीमा उपयुक्त वातावरण पाएको खण्डमा बढीमा ३ महिनासम्म बाँच्न सक्छ ।
- दूषित पानीमा ४ दिनदेखि ३० दिनसम्म रहन्छ ।
- यी भाइरसहरूले धेरै ताप खप्न सक्दैनन्, ७० डिग्री सेल्सियस वा अम्लीय वातावरणमा यो निष्क्रिय हुन्छ ।
- भाइरसयुक्त १ ग्राम दूषित सुलीले १० लाख कुखुरा संक्रमित हुनसक्छन् ।
- यी भाइरसलाई Virkon-S, Caustic Soda (NaOH, KOH), Hydrogen Peroxide, Formaldehyde, Citric Acid ले निस्कृय पार्न सकिन्छ । त्यस्तै फर्मालिन, क्लोरिन र आयोडिनको भोल प्रयोग गरी सजिलै नष्ट गर्न सकिन्छ ।

१.५. एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस पंक्षीमा सर्ने तरिका र माध्यम :

- संक्रमित पंक्षीका सम्पूर्ण श्राव (secretion) र विसर्जन (excretion) मा भाइरस रहने भएकोले सोसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क हुँदा र सोसँग लसपस भएका पदार्थहरूको माध्यमबाट अप्रत्यक्ष रूपमा भाइरस सर्न सक्छ ।
- प्रदूषित पानीमा ४ देखि ३० दिनसम्म रहने भएकोले एक ठाउँबाट दूषित पानी बगेर अर्को ठाउँमा रोग सार्न सक्छ ।
- रोगी जंगली चराहरूको आन्द्रा र श्वासप्रश्वास अंगमा यो भाइरस रहन्छ तर यो भाइरसको कारणबाट तीनीहरू आफै बिरामी हुँदैनन् । त्यस्ता जंगली चराचुरुङ्गीको हेलमेल घरपालुवा हाँस कुखुरासँग भयो भने भाइरसहरू कुनै न कुनै रूपबाट कुखुरा, हाँस जस्ता पंक्षीमा सर्दछ र संक्रमित हुन्छन् ।
- त्यस्ता संक्रमित कुखुराको च्याल तथा सुलीमा रोगका जीवाणुहरू कम्तीमा १० दिनसम्म रहन सक्ने भएकोले त्यसबाट सर्न सक्छ ।
- यो रोग बिरामी कुखुराको १ ग्राम सुलीमा लाखौं कुखुरालाई संक्रमित गर्न पुग्ने जीवाणु हुन्छन् र त्यसबाट लाखौं कुखुरा संक्रमित हुन सक्दछ ।
- प्रदूषित भाँडा, गाडी, आहार, सुली, माटो र फोहोर जुत्ताको माध्यमबाट एउटा कुखुरा फार्मबाट अर्कोमा सर्ने गर्दछ ।
- बसाइँ सररे आउने चराचुरुङ्गीले पनि रोग देखापरेको देशबाट अर्को देशमा एभियन इन्फ्लुएन्जा भाइरस सार्न सक्दछन् ।

१.६. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा) का लक्षणहरू :

१.६.१. पंक्षीमा रोगका लक्षणहरू :

- अकस्मात र अस्वभाविक रूपमा केही दिनभित्रै एकै चोटी धेरै पंक्षीहरू मर्ने ।
- सास फेर्न गाह्रो हुने ।
- आँखा रातो र भिजेको हुने ।
- सिँगान, च्याल आदि देखिने ।
- फुल पार्न बन्द हुने वा कमजोर बोक्रा भएको फुल पार्ने ।
- टाउको सुनिने, ।
- सिउर, लोती नीलो रंगको हुने ।
- भोक्र्याउने र दाना नखाने, ।
- तिर्खाउने, ।
- हरियो, सेतो छर्ने ।
- पक्षघात हुने हुन्छ ।
- खुट्टाको छालाको भित्री भागमा रक्तस्राव हुने ।

तर पंक्षीका अन्य रोगहरूमा पनि यस्तै लक्षण देखिने भएकोले प्रयोगशालामा जाँच नगराई यस्ता लक्षण देखिएकै आधारमा मात्र बर्ड फ्लु हो भनी यकिन गर्न सकिँदैन ।

१.६.२. बर्ड फ्लुसँग मिल्दोजुल्दो लक्षण भएका अन्य केही रोगहरू :

- रानीखेत रोग (New Castle Disease)
- इन्फेक्सियन ल्यारिङ्गोटाइकाइटिस (Infection Laryngo-tracheitis)
- फावल कलेरा (Fowl Cholera)
- फावल टाइफाइड (Fowl Typhoid)
- इन्फेक्सियस ब्रोङ्काइटिस (Infectious Bronchitis)

१.६.३. मानिसमा यसको लक्षणहरू :

- भाइरसको संक्रमण पछि ज्वरो आउने, खोकी लाग्ने, घाँटी दुख्ने, थकाइ लाग्ने, जीऊ दुख्ने, अचेत हुने र सास फेर्न गाह्रो हुने हुन्छ ।
- सुरुको अवस्थामा अक्सर गरी वाकवाकी लाग्ने, छाती र पेट दुख्ने, पानीजस्तो पातलो पखाला लाग्न सक्छ ।
- छोटो समयमा नै शरीरका विभिन्न अंगहरूले काम नगर्ने हुनसक्छ ।
- बर्ड फ्लुबाट संक्रमित प्रायः सबै बिरामीहरूको फोक्सोमा गम्भीर असर भई निमोनिया हुन्छ । प्रायः मानिसहरूमा यसको प्रतिरोध क्षमता रहँदैन । यस्तो अवस्थामा रोग घातक बन्न पुग्छ ।
- मौसमी इन्फ्लुएन्जामा भन्दा एभियन इन्फ्लुएन्जामा Incubation अवधि बढी रहन्छ ।
- तर मानिसमा यी लक्षणहरू सामान्य रुघाखोकीमा पनि देखिने भएकोले प्रयोगशालामा परीक्षण नगराई यस्तो लक्षण देखिँदा बर्ड फ्लु हो भनी यकिन गर्न सकिँदैन । साथै कुनै व्यक्ति रहेको स्थानमा पंक्षीहरूमा बर्ड फ्लु नदेखिएको वा उक्त व्यक्ति बर्ड फ्लु देखिएको ठाउँबाट नआएको अवस्थामा यो लक्षणलाई सामान्य रुघाखोकी भनी सम्भन्नु उपयुक्त हुन्छ ।

१.७. खोप वा औषधिबारे जानकारी :

- बर्ड फ्लु रोगविरुद्ध खोपको विकास गर्न सकिने भए तापनि भाइरसले आफ्नो जैविक संरचना निरन्तर रूपमा परिवर्तन गरिरहने हुँदा विकसित खोपले एकपटकको प्रकोपमा मात्र काम गर्छ । पछि बर्ड फ्लु रोगको प्रकोप हुँदा पहिले लगाइएको खोप त्यति प्रभावकारी नहुन सक्छ । पंक्षीको लागि खोप उपलब्ध भए तापनि नेपालमा हाल यस्ता खोप प्रयोग नगर्ने नीति लिइएको छ ।

- पंक्षीहरूमा यो रोग लागेपछि यसको विशेष उपचार छैन ।
 - मानिसमा पनि यो रोगको खास उपचार छैन । तर रोगको प्रभाव कम गर्न चिकित्सकको सल्लाहअनुसार निम्न बमोजिमका antiviral प्रयोग गर्न सल्लाह दिइन्छ :
 - Tami Flu (Oseltamivir Phosphate) Tablet- Iwyurted
 - Antiflu (Oseltamivir) Tab- India
 - Fluvir (Oseltamivir) Tab- India
- तर यी औषधी सर्वसुलभ नहुने, महंगो हुने र त्यसको नकारात्मक असर बढी हुने हुन्छ । त्यसैले बर्ड फ्लु रोग लाग्न दिने रोकथामका उपायहरू अपनाउनु नै उत्तम उपाय हो ।

२. बर्ड फ्लु रोग देशमा भित्रन सक्ने अवस्था र पालना गर्नुपर्ने सावधानीका उपायहरू

२.१. बसाइँ सर्ने चराहरू (Migratory Birds) बाट :

खासखास मौसममा बसाइँ सर्ने चराचुरुङ्गीहरू (Migratory Birds) नेपालका सिमसार क्षेत्रमा आई बास बस्ने र त्यहाँका जंगली चराहरूसँग एकै स्थानमा बसोबास गर्ने गर्दछन् । ती चराचुरुङ्गीहरू धेरै देशमा घुम्दै फिर्दै आउने भएकोले बर्ड फ्लुको भाइरस लिएर आउने सम्भावना हुन्छ । त्यस्तो भएमा ती बसाइँ सरी आउने चराहरूले जंगली चरा, हाँस आदिमा भाइरस सार्न सक्दछन् । जंगली पानीमा बस्ने पंक्षी, हाँस आदिमा भाइरस भए पनि रोगको लक्षण नदेखाउन सक्दछ । स्थानीय जंगली चरा तथा पानी हाँस आदिले वरिपरिको मानिस बस्तीमा पालिएका हाँस, कुखुरा, परेवा आदिमा यो रोग सार्न सक्दछ र मानिसमा पनि यो रोग सर्न सक्छ । ती बसाइँ सर्ने चराहरूलाई नेपाल प्रवेश गर्नबाट रोक्न त सकिँदैन तर ती चराचुरुङ्गी साथै जंगली चरा वा पानीमा खेल्ने पंक्षीसँग घरपालुवा पंक्षीको सम्पर्क रोक्न सकेको खण्डमा बर्ड फ्लुको भाइरस भित्रेको खण्डमा पनि ती भाइरस जंगल वा सिमसार क्षेत्रमा नै सीमित भई केही समयपश्चात् ती आफैँ नष्ट भई यो रोगको प्रकोपबाट बच्न सकिन्छ ।

यसका लागि निम्नबमोजिमका उपाय अपनाइएमा यो जोखिम कम गर्न सकिन्छ :

- वन्यजन्तु आरक्षणभित्र वा तालतलैया नजिक कुनै घुमन्ते चरा वा जंगली चरा मरेको वा बिरामी अवस्थामा देखिएमा तुरुन्त सुरक्षितसाथ प्याक गरी पोष्टमार्टमको लागि नजिकको पशु सेवा केन्द्र, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय वा पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालामा पठाउनु पर्दछ ।
- त्यसरी पंक्षी समात्दा नांगो हातले नसमाती पञ्जा वा प्लाष्टिक हातमा बेरेर मात्र समाउनु पर्दछ । सम्भव भएसम्म नाक, मुखमा मास्क लगाउनु पर्दछ ।
- घुमन्ते चरा, जंगली चराको विष्टा सुली भेटिएमा सुरक्षितसाथ जम्मा र बन्द गरी ती निकायमा पठाउनु पर्दछ ।
- भेटेनरीबाट रोग सर्वेक्षण गर्न आउने प्राविधिकलाई सबैले सहयोग गर्नु पर्दछ ।
- निकुञ्ज वरिपरिका घरपालुवा पंक्षीलाई सकेसम्म वन्यजन्तु आरक्षणभित्र प्रवेश गर्न दिनु हुँदैन ।
- निकुञ्ज वा सिमसार क्षेत्र वरिपरिका स्थानीय घरपालुवा पंक्षी धेरै संख्यामा मृत्यु भएको खबर पाइएमा तुरुन्तै पशु सेवा केन्द्र वा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा खबर गरिदिनु पर्दछ ।
- घुमन्ते चराको बसाइँ सर्ने मौसममा वन्यजन्तु आरक्षणभित्र चराचुरुङ्गीको मृत्यु र बिरामीको खोजपडताल बढी सघन रूपमा गर्नु पर्दछ, र सजगता बढी अपनाउनु पर्दछ ।

२.२. छिमेकी तथा अन्य बर्ड फ्लु फैलिएका मुलुकबाट :

बर्ड फ्लु रोगको भाइरस जिउँदो पंक्षी तथा संक्रमित पंक्षीजन्य पदार्थहरूको माध्यमबाट एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा चाँडै नै सर्न सक्छ। नेपालमा रोग भित्रिन नदिन नेपाल सरकारले बर्ड फ्लु संक्रमित मुलुकहरूबाट जिवित पंक्षी, पंक्षीजन्य पदार्थ जस्तै अप्रशोधित मासु, अण्डा, भ्याक्सिन, भुत्ला आदि तथा बर्ड फ्लु रोग सार्न सक्ने अन्य पंक्षी उत्पादन सामग्रीहरूको समेत आयात गर्न प्रतिबन्ध लगाएको छ। भारतमा यो रोग निर्मुल नभएको अवस्थामा नेपालमा यो रोग भित्रिने जोखिम सधैं रहिरहने हुन्छ। रोग संक्रमण गर्न सक्ने प्रतिबन्धित वस्तु अन्य देशबाट नेपालमा भित्रिन नदिन कुखुरालगायत पंक्षीपालन व्यवसायमा संलग्न कृषक, उद्यमी, व्यवसायी र सर्वसाधारण उपभोक्ता समेतले रोकथाम तथा नियन्त्रणका उपायहरू कडाइका साथ पालना गरी बर्ड फ्लु रोग फैलिन नदिने कार्यमा निम्नबमोजिम सहयोग गर्नुपर्दछ।

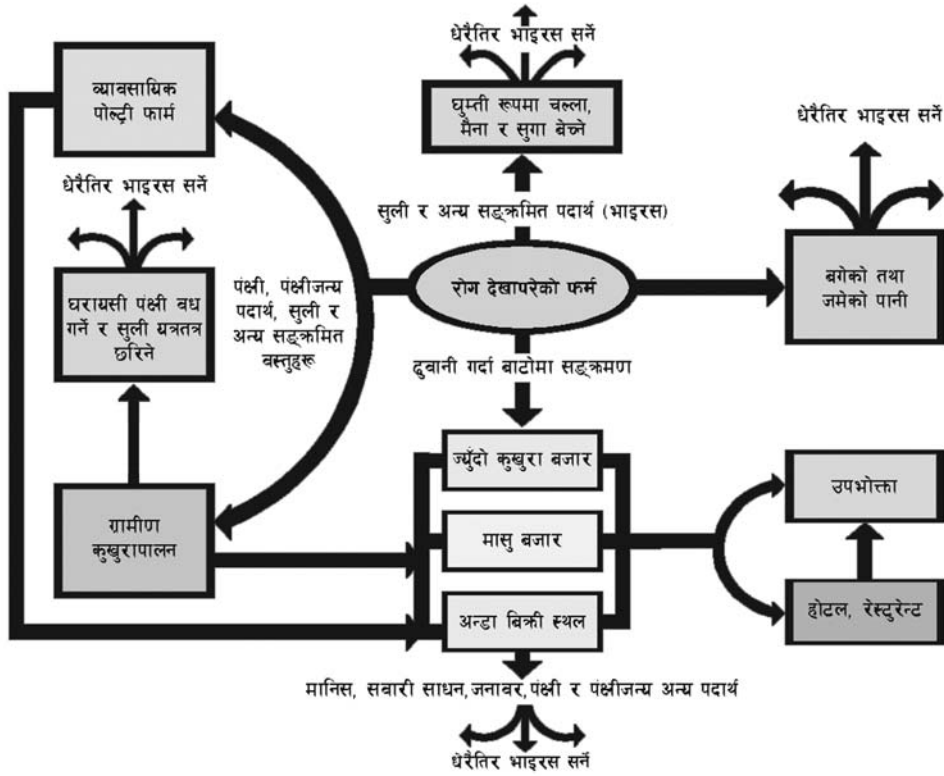
- बर्ड फ्लु संक्रमित देशहरूबाट जिवित पंक्षी, पंक्षीजन्य पदार्थ जस्तै : अप्रशोधित मासु, अण्डा, भुत्ला, आदि र पंक्षीमा प्रयोग हुने भ्याक्सिन जस्ता बर्ड फ्लु सार्न सक्ने प्रतिबन्धित वस्तुहरू आयात गर्नु हुँदैन।
- यस्ता गैरकानुनी कार्य कसैले गरेको थाहा हुन आएमा तुरुन्त नजिकको पशु क्वारेण्टाइन कार्यालय, पशु सेवा केन्द्र, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा नजिकको प्रहरी निकायमा खबर गर्नुपर्दछ।
- देशभित्र उत्पादित पंक्षी तथा पंक्षीजन्य पदार्थहरूको आन्तरिक ओसारपसार गर्दा अनिवार्य रूपले स्रोतसमेत खुलेको आधिकारिक स्वास्थ्य प्रमाणपत्र लिएर मात्र ओसारपसार गर्नुपर्दछ।
- ह्याचरी, फाराम तथा कृषकहरूले आफ्नो उत्पादन परिसरमा जंगली तथा अन्य चराहरूको संसर्ग हुन नदिने खालका जैविक सुरक्षाका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ।
- कुनै स्थानमा अकस्मात पंक्षीको धेरै संख्यामा मृत्यु भएमा नजिकको पशु सेवा केन्द्र तथा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा तुरुन्त जानकारी गराउनुपर्दछ।
- बर्ड फ्लु रोग कुखुरा जस्ता पंक्षीबाट मानिसमा सर्न सक्ने रोग भएकोले समयमै सतर्कता अपनाउनु पर्छ। त्यसैले बच्चाहरूलाई कुखुरा तथा घरपालुवा चरासँग खेल नदिने साथै कुखुरा, अण्डा तथा कुखुराको मासु छोइसकेपछि, दाना खुवाइसकेपछि र खोर सफा गरिसकेपछि अनिवार्य रूपमा साबुन पानीले राम्ररी हात धुने गर्नु पर्दछ।
- पशु सेवा विभागको अनुमति बिनाको वस्तुहरू भित्रिन नदिन सम्बन्धित स्थानीय प्रशासन, भन्सार प्रशासन, प्रहरी, उद्योग वाणिज्य संघ, जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिका पदाधिकारीज्यूहरू र उपभोक्ता समेतले विशेष सहयोग तथा निगरानी गर्नुपर्दछ।

३. बर्ड फ्लुको भाइरस देशभित्र एक ठाउँबाट अन्यत्र सर्न सक्ने अवस्था र पालना गर्नुपर्ने सावधानीका उपायहरू

बर्ड फ्लुको भाइरस धेरै छिटो सर्ने भएकोले एक ठाउँमा यो रोग देखापरेपछि त्यसलाई तुरुन्त त्यही स्थानमा नियन्त्रण गर्न सकिएन भने यसले व्यापक क्षेत्र ओगट्न सक्छ र त्यसो भएमा यसको नियन्त्रण गर्न असाध्यै कठिन हुन्छ।

जिउँदो तथा मरेका पंक्षी, संक्रमण गर्न सक्ने पंक्षीका स्राव विशेष गरी सुली र त्यससँग लसपस भएका वस्तुलाई सोही स्थानमा नै नियन्त्रण र नष्ट नगरी जथाभावी प्रयोग गर्दा यो भाइरस अन्यत्र सर्न सक्दछ। खास गरी ती पदार्थ निश्चित संक्रमण भएको परिवेशभन्दा बाहिर ओसारपसार गर्नु हुँदैन। पानीमा खेल्ने पंक्षी तथा हाँस तथा जंगली चराहरूमा भाइरसको संक्रमण भए तापनि रोगको लक्षण नदेखाउने र कतिपय अवस्थामा थाहा नपाइकन नै भाइरस पंक्षीहरूमा रहेको हुनसक्छ। तसर्थ बर्ड फ्लु रोग देखापरेपछि मात्र माथि उल्लेखित सावधानीका उपाय अपनाउनेतिर लाग्नुभन्दा पंक्षीपालन गर्ने तौरतरिका, ओसारपसार प्रणाली, पंक्षी तथा पंक्षीजन्य पदार्थको

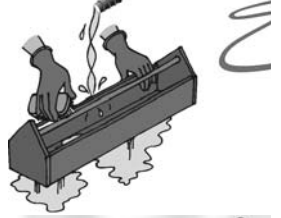
बिक्रीवितरण, पंक्षी काटमार गर्ने अभ्यास आदिमा सुधार र सरसफाइमा विशेष ध्यान दिएमा यो भाइरस एक ठाउँबाट अन्यत्र सर्नबाट रोक्न सकिन्छ । यसका लागि निम्न सावधानीका उपायहरू सबैले अपनाउनु जरुरी हुन्छ :

३.१. कुखुरा फार्ममा जैविक सुरक्षा (Biosecurity) अपनाउने :

- बाहिरबाट कुनै मुसा, चरा, किरा फट्याङ्ग्रा नपस्ने किसिमले खोर निर्माण तथा व्यवस्था गरेको हुनु पर्दछ ।
- फार्म वरिपरि भ्वाडी, फोहोर तथा पानी जम्ने अवस्था हुनु हुँदैन र बाहिरपट्टि वरिपरि चुन छर्किएको हुनु पर्दछ ।
- जथाभावी कसैलाई पनि खोरमा प्रवेश गराउनु हुँदैन ।
- कुखुराको खोरभित्र पस्दा र बाहिर निस्कँदा बुटलाई फुटबाथमा डुबाउन विर्सनु हुँदैन ।
- खोरभित्र पस्दा एप्रोन वा फार्ममा काम गर्ने लुगा र बुट लगाउनु पर्दछ र फार्मबाट बाहिर निस्कँदा सो खोल्नु पर्दछ ।
- फार्मभित्र पस्दा र निस्कँदा साबुनपानीले राम्ररी हातखुट्टा धुनु पर्दछ ।
- फार्मको परिसरमा सवारीसाधन प्रवेश गर्दा पाङ्गालाई संक्रमण मुक्त गर्ने भोलमा डुबाएर मात्र प्रवेश गराउनु पर्दछ ।
- प्रयोगमा ल्याइसकेका दानाका बोरा, अण्डाका क्रेट, चल्ला ओसार्ने क्रेट आदि पूर्ण रूपमा भाइरसरहित नपारिकन पुनः प्रयोगमा ल्याउनु हुँदैन ।
- खोरका भित्री भाग, दाना, पानीको भाँडो र अन्य सम्पूर्ण उपकरणहरूको सफाइ र निसंक्रमण गर्नुपर्दछ ।
- विरामी पंक्षी राखेको क्षेत्र, मरेका पंक्षी तथा अन्य फोहोर उठाइएको क्षेत्रमा उपयुक्त विधिबाट निसंक्रमण गर्नुपर्दछ । चल्ला ल्याउनुभन्दा पहिले खोर निसंक्रमण गर्नुपर्दछ ।

- कुखुरा बिरामी परेमा छुट्टै कोठामा राखी उपचार गर्नुपर्दछ ।
- कुखुरा मरेमा जथाभावी नफाली सो तह लगाउन फाल्ने खाल्डो (Disposal Pit) को व्यवस्था गर्नु पर्दछ । खाल्डो (Pit) नभएको अवस्थामा सुरक्षित रूपमा गाड्नु पर्दछ । खोरबाट निस्कने अन्य फोहोर पनि सोही बमोजिम तह लगाउनु पर्दछ र सो स्थान उपयुक्त किसिमले निसंक्रमण गर्नुपर्दछ ।
- बिरामी कुखुरा बिक्री गर्नु हुँदैन र तिनको मासु खानु पनि हुँदैन ।
- स्वस्थ छ भन्ने कुरा यकिन हुने भरपर्दो स्रोतबाट मात्र चला, दाना र अन्य उत्पादन सामग्री भित्रचाउनु पर्दछ

३.२. कुखुराको ढुवानी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

- जिउंदो कुखुरा ढुवानी गर्दा सुली बाटोमा नखस्ने, प्वाँख र भुत्ला हावामा नउड्ने र वातावरण तथा अन्य व्यक्तिलाई असर नपुग्ने गरी गर्नुपर्दछ ।
- ढुवानी गर्ने साधन नियमित रूपमा निसंक्रमण गर्नुपर्दछ ।

३.३. पोल्ट्री बजारमा संलग्न व्यक्तिले पालना गर्नुपर्ने कुराहरू :

३.३.१. जिवित कुखुरा बजार :

- निश्चित ठाउँमा मात्र जिउंदो कुखुरा, हाँस तथा अन्य पंक्षीको बेचबिखन गर्ने गर्नुपर्छ । विशेष गरी राजमार्ग, सडक छेउछाउमा कुखुरा, हाँस र अन्य पंक्षी बिक्री स्थल राख्नुहुँदैन ।
- बिरामी कुखुराहरू बिक्रीवितरण गर्नु हुँदैन ।
- हाँस, कुखुराको सुली सवारीसाधन वा मानिसले टेक्न नसक्ने गरी बिक्री स्थलको व्यवस्थापन गर्नुपर्छ ।
- बिक्री कार्य सकिएपछि हरेक दिन भुइँमा भएको सुली, प्वाँख आदि त्यतिकै नछोडी तोकिएको स्थानमा तह लगाउने र भुइँ राम्रोसँग सफा गरी चुन छर्कने गर्नुपर्छ ।
- पानी जमेको र पानी बग्ने ठाउँमा कुखुरा, हाँस बिक्री स्थल राख्नु हुँदैन ।

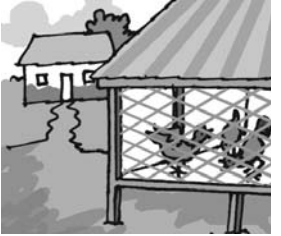

३.३.२. मासु बजार :

सकेसम्म मासु पसलमा नै कुखुरा, हाँस जस्ता पंक्षी वध नगर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । निश्चित स्थानमा वध गरी पसलमा मासु बिक्री मात्र गर्नु सर्वोत्तम हुन्छ ।

क) पशुपंक्षी वध गर्ने स्थानमा अपनाउने उपायहरू :

- पंक्षी जातका र अन्य पशु वध गर्ने स्थल छुट्टाछुट्टै हुनु पर्दछ ।
- पशुपंक्षी वध गर्ने स्थानको भुइँ सजिलैसँग सफा गर्न सकिने, पानी नजम्ने र नसोस्ने किसिमले पक्की गरी निर्माण गरिएको हुनु पर्दछ ।
- पशुपंक्षी वध गर्ने स्थानमा बाहिरबाट कुनै जनावर वा पंक्षी पस्न नसक्ने किसिमले व्यवस्था मिलाइएको हुनु पर्दछ ।
- वधस्थलमा उपयुक्त छाना भएको हुनु पर्दछ ।
- पशुपंक्षी स्थलमा पशुपंक्षी वध गर्ने कार्य समाप्त भएको बढीमा ८ घण्टाभित्रै वध गरिएको पशु पंक्षीको मल, मुत्र, रगत, भुत्ला जस्ता खेर जाने भाग तथा फोहोरमैला उपयुक्त तरिकाले हटाउने, नष्ट गर्ने, तह लगाउने कार्य गर्नु पर्दछ ।

ख) मासु बेच्ने पसलमा हुनुपर्ने आवश्यक गुणहरू :

- बिक्री कक्ष पानी नजम्ने र नसोस्ने गरी सजिलैसँग सफा गर्न सकिने र चरा, किरा, मुसा आदि प्रवेश गर्न नसक्ने गरी बनाइएको हुनु पर्दछ ।

- पसलको भित्ता पक्की खालको र सजिलैसँग सफा गर्न सकिने तथा सिलिङको धुलोमैलो नखस्ने र पानी नचुहिने गरी बनाइएको हुनु पर्दछ ।
- खेर गएको मासुको टुक्रा, तरलपदार्थ वा अन्य पदार्थ सहज किसिमले तह लगाउने व्यवस्था मिलाइएको हुनु पर्दछ ।
- अचानो बाहेक अन्य बेञ्च र टेबुलको सतहमा काठ प्रयोग नगरिएको साथै खिया नलागेको हुनु पर्दछ ।
- मासु राख्ने टेबुल वा दराज किरा, चरा वा धुलो पस्न नसक्ने गरी जाली वा सिसा लगाएको र जमिनभन्दा कम्तीमा आधा मिटर उचाइ भएको हुनु पर्दछ ।
- प्रयोग गरिने हतियार, औजार तथा उपकरण खिया नलाग्ने किसिमको भई निर्मलीकरण गर्ने सुविधा भएको हुनु पर्दछ ।

ग) मासुको ओसारपसार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

- मासु ओसारपसार गर्ने साधनको भित्री भागमा प्रयोग गरिने सबै सामग्रीहरू खिया नलाग्ने, चिल्लो सतह, पानी नसोस्ने, सजिलै सफा गर्न सकिने र निःसंक्रमण गर्दा प्रयोग गरिने रसायनले कुनै असर नपर्ने खालको हुनु पर्दछ ।
- मासु ओसारपसार गर्ने साधनमा भएको भ्याल, ढोका वा कुनै प्वाल राम्ररी बन्द गर्न सकिने खालको र बन्द भएको हुनु पर्दछ । साथै मासुको ओसारपसार खुल्ला रूपमा गर्न हुँदैन ।
- मासु ओसारपसार गरिने साधन मासु राख्नुअघि र मासु ओसार गर्ने काम भइसकेपछि निःसंक्रमण गर्नु पर्दछ ।
- ओसारपसार हुने मासुको कुनै पनि भाग जमिन वा खुल्ला ठाउँमा नछोइएको र अन्य कुनै वस्तुबाट दूषित नभएको हुनु पर्दछ ।

३.४. छाडा छोडेर पाल्ने ग्रामीण कुखुरापालक कृषकहरूले पालना गर्नुपर्ने कार्यहरू :

- सकेसम्म विभिन्न जातका पंक्षीहरूलाई बेग्लै बथानमा पाल्नु पर्दछ । यथासम्भव हाँस र कुखुराको सम्पर्क कम गर्नु पर्दछ ।
- कुखुरा तथा हाँसलाई घरभित्र तथा मानिस बस्ने स्थानमा राख्नु हुँदैन । कुखुराको बासस्थान घरबाहिर सकेसम्म कुनामा चरा, मुसा नपस्ने किसिमले बनाउनु पर्दछ र सो स्थान सकेसम्म घाम लाग्ने, सुक्खा र त्यहाँबाट पानी बग्ने अवस्था नभएको हुनुपर्दछ ।
- कुखुराको सुली प्रत्येक दिन हटाउने, खोर सफा गर्ने गर्नुपर्दछ । सुली निश्चित स्थानमा जम्मा गर्ने गर्नुपर्छ र मानिसले सुली टेकेर जथाभावी हिँड्नु हुँदैन ।
- कुखुराको खोरमा काम गरेपछि र कुखुरासँग सम्पर्क भएपछि साबुनपानीले राम्रोसँग हातखुट्टा धुनु पर्दछ ।
- जंगली तथा घुमन्ते चराहरूसँग कुखुरा, हाँसको सम्पर्क सकेसम्म गराउनु हुँदैन र राष्ट्रिय निकुञ्ज, वनजंगल तथा तालतलैया नजिकका कुखुरापालक कृषकहरू यसमा बढी सजग रहनु पर्दछ ।
- पंक्षीमा कुनै रोगको लक्षण देखापरेमा र कुखुराहरू मरेमा तुरुन्त नजिकको पशु सेवा केन्द्र वा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा सम्पर्क गर्नु पर्दछ ।

३.५. घरायसी रूपमा पंक्षी वध तथा उपभोग गर्ने उपभोक्ताले पालना गर्नुपर्ने कार्यहरू :

- कुखुरा तथा हाँस काट्दा घर बाहिर, पानी नजमेको र सो ठाउँ नजिक पानी नबग्ने स्थानमा बसी काट्नु पर्दछ ।
- बालबालिकालाई काटमारमा प्रयोग गर्नु हुँदैन साथै काँचो मासुको लसपसमा उनीहरूलाई संलग्न गराउनु हुँदैन ।
- कुखुरा तथा मासु काट्ने काम सकिएपछि साबुनपानीले राम्रोसँग मिचीमिची हात धुनु पर्दछ । कुखुराको मासु काटेपछि चक्कु, खुकुरी आदि राम्रोसँग साबुन वा सोडा लगाएर पखाल्नु पर्दछ ।
- कुखुरा तथा मासु काटेपछि निस्कने फोहोरलाई जथाभावी नफाली खाल्डोमा गाड्ने वा जलाउने गर्नु पर्दछ ।
- कुखुरा काटेपछि भुइँ राम्रोसँग पखाल्नु पर्दछ ।
- कुखुराको मासु राम्रोसँग पकाएर मात्र खानु पर्दछ ।
- अण्डाको भित्री भाग साह्रो हुने अवस्थासम्म उमालेर वा पकाएर मात्र खानु पर्दछ ।

४. बर्ड फ्लुको प्रभाव र रोग नियन्त्रण पद्धति

४.१. बर्ड फ्लुको प्रकोप भएमा पर्ने प्रभाव :

४.१.१. आर्थिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव :

विगत केही दसकमा कुखुरापालन व्यवसाय उद्योगको रूपमा स्थापित हुन सफल भएको छ । कुखुरापालनका वैज्ञानिक र व्यवस्थित तरिकाहरू अवलम्बन गरी हाल यो व्यवसाय कृषि क्षेत्रको एक महत्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकसित भएको छ । अर्कोतिर नेपालको ग्रामीण क्षेत्रका कृषकहरूले वर्षोदेखि अपनाउँदै आएको छाडा छोडेर पाल्ने कुखुरापालन पनि यद्यपि कायम नै छ । यसले ग्रामीणस्तरमा सानो पुँजी निर्माणको लागि देशव्यापी रूपमा मद्दत पुऱ्याएको छ । यस क्षेत्रले देशको अर्थतन्त्रलाई पुऱ्याएको योगदान निम्नलिखित तथ्यहरूबाट स्पष्ट हुन्छ :

- कुखुरापालन क्षेत्रमा कुल लगानी : रु. २० अर्ब
- कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP) मा योगदान : ३-४ प्रतिशत
- दैनिक उत्पादन : रु. ४ करोड
- दैनिक कारोबार : रु २ करोड ५० लाखभन्दा बढी
- रोजगार : ६५,००० भन्दा बढी
- पोषण तत्व : पोल्ट्री क्षेत्रले सस्तो मूल्यमा गुणस्तरीय पशुजन्य प्रोटीन सर्वसुलभ किसिमले उपलब्ध गराएको

बर्ड फ्लु रोग देखापरेको अवस्थामा धेरै कुखुराहरू मर्न सक्ने र कुखुराको उत्पादन र उपभोग घट्ने भएकोले पोल्ट्रीजन्य उद्योग धरासयी हुनसक्ने भएकोले देशको अर्थतन्त्रलाई नै नकरात्मक प्रभाव पर्न सक्छ । साथै रोग नियन्त्रण गर्न राज्यको धनराशि पनि प्रसस्त मात्रामा खर्च हुनेहुन्छ ।

४.१.२. सामाजिक मनोवैज्ञानिक प्रभाव :

मानिसको दैनिक जीवनमा यसले असन्तुलन ल्याउने र यसको कारणले मानिसको मृत्यु पनि हुन सक्ने भएकोले यसले समाजमा त्रास, अनिश्चय र अनेकन मनोवैज्ञानिक प्रभाव पार्न सक्छ । यो रोग देखापरेको क्षेत्रलाई केन्द्रविन्दु मानी ३ किलोमिटरसम्मको परिधिभित्रको क्षेत्रमा जथाभावी आवतजावतमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने भएकोले सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्न कठिनाइ पर्ने देखिन्छ ।

४.१.३. जनस्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव :

एभियन इन्फ्लुएन्जा सामान्यतया चराचुरुङ्गीहरूमा लाग्ने रोग भए तापनि असावधानीपूर्वक संक्रमित पंक्षी र पंक्षीजन्य पदार्थहरूसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क गर्दा यो रोगको भाइरस मानिसमा पनि संक्रमण हुन सक्छ । यस अवस्थामा यो रोग प्रकोप भएपछि कुखुरा सकेसम्म नष्ट नगरी खाने वा कुखुरा बेचिदिने प्रवृत्ति पनि देखिएको छ । इन्फ्लुएन्जा महामारीको अवस्थामा त्यस्ता कुखुराहरूबाट मानिसमा रोग सर्न गई मानिसहरू बिरामी परी मृत्युसमेत गराउने भएकोले जनस्वास्थ्यमा गम्भीर असर पुग्न सक्छ ।

४.२. बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण पद्धति :

यो रोग देखापरेमा गरिने नियन्त्रण कार्यको लागि निम्नलिखित आदेश तथा ऐन, नियमहरूले कानुनी आधार प्रदान गरेको छ ।

- संक्रामक रोग ऐन, २०६४
- दैविक प्रकोप उद्धार ऐन, २०६४
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ र पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६
- बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४ (पहिलो संशोधन, २०६५; दोस्रो संशोधन, २०६६)
- स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८

यसमध्ये बर्ड फ्लुको नियन्त्रणको लागि नै जारी कानुनी व्यवस्था बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४ (पहिलो संशोधन, २०६५ र दोस्रो संशोधन, २०६६) हो । यसको पूर्ण पाठ अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएको छ । बर्ड फ्लु रोगको पहिचान र नियन्त्रणलाई कार्यगत तहमा कार्यान्वयन गर्न बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेशको अधिनमा रही विभिन्न निर्देशिका, मापदण्ड र प्रक्रियाका दस्तावेजहरू तयार गरी लागु गरिएका छन् । ती हुन् :

- Standard Operating Procedure for Control and Containment of Highly Pathogenic Avian Influenza in Nepal, 2010
- National Surveillance Plan for Highly Pathogenic Avian Influenza (HPAI), 2008
- Surveillance Guideline on Highly Pathogenic Avian Influenza (HPAI) under National Surveillance Plan, 2009
- National Post Operative Surveillance Plan (N-POSP) for Post Operative Surveillance for Highly Pathogenic Avian Influenza (HPAI)
- Emergency Disease Investigation Team (EDIT) for Highly Pathogenic Avian Influenza (HPAI) in Nepal

४.२.१. बर्ड फ्लु रोगको सूचना र व्यवस्थापकीय योजना :

आधिकारिक प्रयोगशालाबाट परीक्षण भएपश्चात् रोगको निर्यात भएपछि नेपाल सरकारले रोग देखापरेको सूचना जारी गर्दछ । विश्व पशु स्वास्थ्य संगठन (OIE) मा पनि सोको सूचना प्रेषित गरिन्छ । बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण कार्यलाई फिल्डमै बसी नेतृत्व र समन्वय गर्न नियन्त्रण कक्षको गठन तथा आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्था र पहिचान आदिका योजना रोगको अधिकतम शंका हुनासाथ केन्द्रीय निकाय र जिल्लास्तरका बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण प्राविधिक समितिबीचको समन्वयमा गरिन्छ । रोगको निर्यात हुनासाथ संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरी नियन्त्रण कार्यको लागि ती स्रोत परिचालन गरिन्छ ।

४.२.२. बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण कक्ष (Bird Flu Control Room) :

रोग नियन्त्रण कार्य प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्न सोको नेतृत्व, व्यवस्थापन, समन्वय र सञ्चारको कार्य गर्नको लागि रोग देखापरेको स्थापना एक बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण कक्ष स्थापना गरिन्छ । सो कक्षमा आवश्यक जनशक्ति र स्रोत साधन उपलब्ध गराइन्छ । रोग नियन्त्रणका लागि निम्नबमोजिमका टिम गठन गरी कार्य सञ्चालन गरिन्छ :

- **रेपिड रेपोन्स टिम (RRT) र क्षेत्रअनुसारका अधिकृतहरू :**

नष्ट गर्नुपर्ने पंक्षीको संख्याको आधारमा पशु चिकित्सकको नेतृत्वमा प्राविधिक र श्रमिकहरू सम्मिलित आवश्यक संख्यामा RRT गठन गरिन्छ । जसले पंक्षीहरू र पंक्षीजन्य सामग्रीहरू नष्ट गर्ने, तिनलाई तह लगाउने, निसंक्रमण गर्ने कार्य गर्दछन् । यी सम्पूर्ण कार्य नसकिएसम्म RRT का सम्पूर्ण सदस्यहरू बाहिरी व्यक्तिहरूसँग सम्पर्क नगरी बेग्लै क्याम्पमा बस्छन् ।

नियन्त्रण कक्ष र RRT बीच समन्वय गर्न आवश्यक संख्यामा field operation officers र sector officers हरूको नियुक्ति गरिन्छ, जसले नियन्त्रण कार्यको सहजीकरण, सुपरीवेक्षण र नियन्त्रण कक्षसँग सम्पूर्ण क्रियाकलापको समन्वय गर्छ ।

- **सुरक्षा टिम :**

रोग नियन्त्रणका सम्पूर्ण कार्यमा सुरक्षा उपलब्ध गराउन प्रहरी सुरक्षा टोलीको व्यवस्था गरिन्छ ।

- **मेडिकल टिम :**

रोग नियन्त्रणमा खटिने टोलीको दैनिक स्वास्थ्य परीक्षण गर्न र सिफारिस गरिएको औषधीको सेवन गर्ने व्यवस्था मेडिकल डाक्टरको नेतृत्वमा स्वास्थ्यकर्मीहरू सम्मिलित बेग्लै टिमको व्यवस्था गरिन्छ ।

- **क्षतिपूर्ति टिम :**

नियम बमोजिम क्षतिपूर्तिको परिचालन र अभिलेखको लागि एक क्षतिपूर्ति टिमको व्यवस्था गरिन्छ ।

- **लजिष्टिक टिम :**

यसले बन्दोबस्ती सामानको व्यवस्था र अभिलेख राख्ने काम गर्दछ ।

- **सर्भिलेन्स टिम :**

संकटग्रस्त क्षेत्रबाहिर रोगको निगरानी गर्न, रोगको शंका लागेमा त्यसको निर्यात गर्ने व्यवस्था मिलाउन र जोखिम कम गर्नको लागि नियन्त्रण कक्षलाई सूचित गर्न यो टिमको व्यवस्था गरिन्छ ।

- **चेक प्वाइन्ट टिम :**

यसले संकटग्रस्त क्षेत्रभित्र आउने र बाहिर जाने सवारीसाधन र मानिसहरूको चेकजाँच र निसंक्रमण गर्ने कार्य गर्दछ ।

● **सञ्चार टिम :**

यसले सरोकारवालाहरूसँग नियमित सूचना आदानप्रदान गर्ने, दैनिक मिडिया, विफ्रिड गर्ने, जनचेतना बढाउने र कार्य प्रगति रिपोर्टिङ गर्ने कार्य गर्दछ ।

● **प्रशासनिक र लेखा टिम :**

यसले कर्मचारीको अभिलेख र खर्च आदिको विवरण तयार गर्ने कार्य गर्दछ ।

● **अन्य टिम :**

फिल्डमा आवश्यक परेका अन्य विशेष टिमहरू जिल्ला स्तरको प्राविधिक समितिले व्यवस्था गर्न सक्छ ।

४.२.३. रोग नियन्त्रण अपरेशन (Stamping out operation) :

बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण गरिने क्षेत्र घोषणा गरिएपछि त्यस क्षेत्रभित्रका पंक्षीजन्य बजार बन्द गरिन्छ । त्यस क्षेत्रभित्र पंक्षी, पंक्षीजन्य पदार्थ र पंक्षी उत्पादन सामग्रीको ओसारपसार बन्द गरिन्छ र बाहिरबाट पनि पंक्षी र पंक्षीजन्य सामग्री भित्र ल्याउन प्रतिबन्ध लगाइन्छ । त्यस क्षेत्रबाट बाहिर जाने मानिस र सवारीसाधनलाई निसंक्रमण गरिन्छ । नष्ट गर्नुपर्ने पंक्षी र सामग्रीलाई सुरक्षित साथ तह लगाउन आवश्यक संख्यामा तोकिए बमोजिम साइजका खाल्टो खनिन्छ ।

● **RRT लाई अभिमुखीकरण**

RRT सदस्यहरूलाई टिम गठन, सुरक्षित पोसाक लगाउने तरिका, रोग प्रकोपको स्थिति, पंक्षी तथा पंक्षीजन्य पदार्थ नष्ट गर्न सिफारिस गरिएको तरिका, निसंक्रमण गर्ने तरिका, क्षतिपूर्ति दिने तथा अभिलेख राख्ने तरिका, रिपोर्टिङ गर्ने तथा अपरेशनका अन्य सम्पूर्ण पक्षहरूको बारेमा विस्तृत जानकारी गराइन्छ । हरेक दिन अपरेशन शुरु गर्नु अगाडि यस्तो अभिमुखीकरण कार्य गरिन्छ ।

● **नष्ट गर्ने कार्य :**

RRT ले निर्दिष्ट विधि प्रयोग गरी सुरक्षित पोसाक (PPE) लगाई र सिफारिश गरिएको औषधी सेवन गरेर संकटग्रस्त क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण पंक्षी, पंक्षीजन्य पदार्थ, पंक्षी उत्पादन सामग्री र सोसँग सम्बन्धित अन्य वस्तु, औजार (निसंक्रमण पश्चात् पुनः प्रयोग गर्न सकिने बाहेक) समेत नष्ट गरी सोको अभिलेख राख्छन् । सो नष्ट गरिएका वस्तुहरू तोकिएको विधिबाट तह लगाइने कार्य गरिन्छ । ग्रामीण पंक्षीपालकको हकमा तुरुन्त नियम बमोजिमको क्षतिपूर्ति भुक्तानी गरिन्छ । व्यावसायिक फार्मको हकमा नष्ट गरेको प्रमाणपत्र सम्बन्धित धनीलाई उपलब्ध गराइन्छ बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेशबमोजिम क्षतिपूर्ति व्यवस्था गरिन्छ ।

● **सरसफाइ तथा निसंक्रमण :**

रोग लगाउने भाइरस सम्पूर्ण रूपमा नष्ट होस् भन्ने उद्देश्यले पंक्षीका खोर, औजार, परिसर, भण्डार र तीसँग सम्पर्क भएका व्यक्तिगत पोसाक र सामग्री सम्पूर्ण रूपमा निसंक्रमण गरिन्छ । सर्वप्रथम खोरका सम्पूर्ण स्रोत, बोरा र अन्य सामग्रीहरू नष्ट गरिसकेपछि भित्ता, सिलिड, भुइँ र भित्रका अन्तर कुन्तर सबै सफा गरी निसंक्रमण गर्ने औषधी, चुना छर्किने वा लिप्ने काम गरिन्छ । खोर बाहिरका त्यस्ता सम्पूर्ण वस्तुहरू पनि नष्ट गरी फार्म परिसरमा पनि निसंक्रमण गरिन्छ । छाडा छोडेरे पालिने ग्रामीण कुखुरापालनको हकमा नष्ट गर्न मिल्ने कच्चा खोर, टोकरी, भुत्ला, भुस, दाना, पानी दिने भाँडो आदि जलाएर नष्ट गरिन्छ । खोर भित्रबाहिर र सो परिसर सफा गरेर निसंक्रमण रसायन प्रयोग गर्ने र चुनाले पोल्ने काम गरिन्छ । सो कार्यक्रममा संलग्न हुने व्यक्तिले लगाएको सुरक्षित पोसाक (PPE), मास्क, चश्मा, ग्लोभ, आदि काम सकिएपछि त्यहीं खोलेर सुरक्षित ब्यागमा हालेर तह लगाइन्छ । RRT का सदस्यहरू क्याम्पमा प्रवेश गर्नुअगाडि आफ्ना लुगा र अन्य सामग्री सफा र निसंक्रमण गर्ने र राम्रोसँग नुहाउने काम गरिन्छ । साथै तिनले प्रयोग गर्ने सम्पूर्ण सवारीसाधनलाई पनि उपयुक्त किसिमले निसंक्रमण गरिन्छ ।

● **खोरको सिलबन्दी :**

खोरको सरसफाइ र निसंक्रमण गरिसकेपछि व्यावसायिक फार्महरूलाई सिलबन्दी गरी ९० दिनसम्म कुनै प्रयोजनको लागि पनि प्रयोग गर्न दिइँदैन ।

● **रोगको सर्बिलेन्स :**

संकटग्रस्त क्षेत्रभन्दा बाहिर रोग देखापर्न सक्ने सम्भावनालाई मध्यनजर गर्दै सघन रूपमा पशु चिकित्सकको नेतृत्वको टोलीले निरन्तर निगरानी र अनुगमन गर्दछ । ती क्षेत्रमा पंक्षीहरू अस्वाभाविक रूपमा बिरामी वा मृत्यु भएको पाइएमा रोगको निर्यात गर्न प्रयोगशालामा नमुना प्रेषण गरिन्छ र ती क्षेत्रमा निसंक्रमण गरिन्छ ।

● **अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण :**

नियन्त्रणका कार्य सम्पन्न भएको मितिबाट नब्बे दिनसम्म पनि बर्ड फ्लु रोग देखा नपरेको खण्डमा मात्र सो क्षेत्र संकटग्रस्त क्षेत्र मुक्त भई पुनः पहिलेको जस्तै पंक्षीपालन तथा पंक्षीजन्य व्यवसाय सञ्चालन गर्न सकिने भएकोले सो अवधिभित्र सो संक्रमित क्षेत्रमा र सघन निगरानी क्षेत्रमा नियमित अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गरिन्छ । सो अवस्थामा सिलबन्दी भएको खोरको अवस्था, पंक्षीपालन तथा बिक्रीवितरण, ओसारपसार गरिएको छ छैन भन्ने बारेमा अनुगमन गरिन्छ । सो बाहिरका पंक्षीहरूमा पनि त्यस्ता कुनै रोग देखिन्छ, कि भनी निगरानी गर्ने काम गरिन्छ ।

● **सञ्चार तथा जनचेतना :**

अपरेसनको समयमा दैनिक रूपमा सञ्चारमाध्यमलाई सूचना सम्प्रेषण गर्न र भए गरेका कार्यको विवरण माथिल्लो निकायमा प्रेषित गर्ने काम गरिन्छ । साथै नियन्त्रण अपरेसनमा सबै सरोकारवालाहरूको संलग्नता जुटाई यसलाई सफल बनाउन र आमजनताहरूमा उत्पन्न हुन सक्ने भ्रम र चिन्तालाई कम गर्न तथा वास्तविक कुरा उनीहरूलाई सम्प्रेषण गर्न विभिन्न सञ्चारमाध्यम र बढीभन्दा बढी सञ्चारका तरिकाको उपयोग गरिन्छ । विभिन्न संस्था, समूह साथै समुदायमा पहुँच र प्रभाव भएका स्थानीय संरचनाहरूलाई परिचालन गरी जनचेतनाका कार्य सञ्चालन गर्ने कार्यमा जोड दिइन्छ ।

५. बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणमा नेपाल सरकारको प्रयास

५.१. बर्ड फ्लु रोगको रोकथाममा नेपाल सरकारको प्रयास :

- नेपाल सरकारले रोग फैलिएको देशहरूबाट रोग सर्ने वा सार्न सक्ने पंक्षी तथा पंक्षीजन्य पदार्थहरूको आयातमा प्रतिबन्ध लगाएको छ ।
- अवैध आयात नियन्त्रणको लागि सम्पूर्ण पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय तथा चेकपोस्टहरूलाई सतर्क अवस्थामा राखिएको छ । पशु तथा जनस्वास्थ्य सेवाका निकायहरू, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुरक्षा निकाय, भन्सार, स्थानीय निकाय तथा व्यवसायीहरूको समन्वयात्मक प्रयासमा अवैध आयात नियन्त्रण गर्ने, सोको रिपोर्टिङ र भित्रिएको भेटिएमा तत्काल नष्ट गर्ने कार्य जारी छ ।
- पोल्ट्रीको आन्तरिक ओसारपसार व्यवस्थापन गर्न अनिवार्य रूपले निरोगीताको प्रमाणपत्र र स्रोत खुलेको आधिकारिक विवरण हुनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- पशुपंक्षीमा रोग निदानका लागि केन्द्रीय पशुरोग निदान प्रयोगशाला, राष्ट्रिय पंक्षी रोग निदान प्रयोगशाला तथा क्षेत्रीय पशुरोग निदान प्रयोगशालाहरूमा र मानवमा रोग निदानको लागि राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालामार्फत हुने व्यवस्था मिलाइएको छ ।
- पंक्षीहरूमा अस्वभाविक विरामी र मृत्यु भएको देखिएमा सम्बन्धित पशु सेवाका आधिकारिक निकायमा खबर गर्ने विषयमा पोल्ट्री व्यवसायी तथा कृषक साथै सर्वसाधारणलाई सार्वजनिक सञ्चारमाध्यम र जनचेतना कार्यक्रमहरूमार्फत जागरुक बनाउने काम गरिएको छ ।
- मानवमा रोगको तथ्य सूचना संप्रेषणको व्यवस्था गरिएको छ ।
- देशका विभिन्न जिल्लाहरूलाई उच्च जोखिम, मध्य जोखिम र न्यून जोखिम क्षेत्रका रूपमा वर्गीकरण गरी सोबमोजिम रोग रोकथाम र सर्भिलेन्सका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् ।
- बढी संवेदनशील क्षेत्र, जस्तै : पंक्षीपालनको सघनता भएको क्षेत्र, सीमा क्षेत्रका नाकाहरू, हाटबजार, कुखुरा तथा मासु बजार, सिमसार क्षेत्रहरूमा बढी निगरानी र सतर्कता अपनाइएको छ ।
- बर्ड फ्लुसँग मिल्दोजुल्दो लक्षण पंक्षीका अन्य रोगमा पनि हुने भए तापनि कुनै क्षेत्रमा पंक्षीको मृत्यु हुने र जनमानसमा भ्रम र त्रास फैलन सक्ने अवस्था देखिएमा तुरुन्त त्यसलाई केन्द्रीय, क्षेत्रीय र स्थानीय तहबाट समन्वयात्मक रूपमा तुरुन्त उच्च सरोकार राखी भ्रम निवारण गर्ने गरिएको छ ।
- रोग देशभित्र भित्रन नदिन र भित्रेको खण्डमा अन्यत्र सर्न नदिन पोल्ट्री व्यवसायीहरूले अपनाउनुपर्ने जैविक सूचनाका उपायहरूबारे जोड दिइएको छ । ग्रामीण कुखुरापालक कृषकहरूले ध्यान दिनुपर्ने सावधानीका उपायहरूबारे स्थानीय स्तरमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ ।

- केन्द्रीय स्तरदेखि स्थानीयस्तरसम्म विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूलाई रोगको जानकारी गराई सतर्क अवस्थामा राख्ने, संरचना निर्माण, सुदृढीकरण र समन्वय गर्ने कार्य जारी छ ।
- सञ्चारमाध्यमहरूको भूमिकामा वृद्धि गर्ने र अझ जिम्मेवार बनाउने कार्य विभिन्न तहमा गरिँदै छ । विभिन्न सञ्चारमाध्यममार्फत् निरन्तर रूपमा बर्ड फ्लुसम्बन्धी सूचना प्रवाह गर्ने कार्य भइरहेको छ ।
- आ.व. २०६७/६८ को अन्तसम्मको लागि विश्व बैंकको सहयोगमा बर्ड फ्लु रोग रोकथाम र नियन्त्रणको तयारीका कार्यहरू सञ्चालन गर्न एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजना सञ्चालनमा छ । यो आयोजना विश्व बैंकको सहयोगमा कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय पशु सेवा विभाग तथा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सञ्चालित छ ।
- बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणको कार्य अन्य पशु पंक्षीका रोगभन्दा भिन्न प्रकृतिको भएको र पशु सेवा तथा जनस्वास्थ्यका निकायहरूको मात्र प्रयासले यो कार्य सम्भव नहुने भएकोले गृह मन्त्रालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय, युनिसेफ, एफएओ तथा अन्य गैरसरकारी निकायहरू यस कार्यक्रममा प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न छन् ।

५.२. बर्ड फ्लु रोगको नियन्त्रणमा नेपाल सरकारको प्रयास :

नेपालमा पहिलो पटक सन् २००९ मा भ्वापा जिल्लामा बर्ड फ्लु रोगको पहिचान भई नेपाल सरकारले प्रभावकारी रूपमा समयमै यो रोग नियन्त्रण गरेको थियो ।

- नेपाल सरकारको नियमित रोग सर्भिलेन्स प्रयासको कारणले भ्वापा जिल्लामा बर्ड फ्लु रोग पहिचान भएको थियो । पशु सेवा विभागको केन्द्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाले दिएको प्रारम्भिक नतिजालाई नै विश्व पशु स्वास्थ्य संगठनबाट मान्यताप्राप्त बेलायतको वेब्रिज प्रयोगशालाले पुष्टि गरेपछि यो रोग आधिकारिक रूपमा प्रमाणित भएको थियो ।
- नेपाल सरकारले पूर्वतयारीको रूपमा आर.आर.टि. मा समावेश हुन सम्भावित पशु चिकित्सक र प्राविधिकहरूको नामाङ्कन, तालिम र विभिन्न ठाउँमा रोग नियन्त्रणको लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीको व्यवस्था गरिसकेको हुनाले इमर्जेन्सी रूपमा जनशक्ति र लजिष्टिक व्यवस्था तथा परिचालन तुरुन्तै गर्ने काम भयो ।
- रोगको पुष्टि हुनासाथ नेपाल सरकारले रोग देखापरेको विन्दुदेखि ३ कि.मि.को परिधिको क्षेत्रलाई बर्ड फ्लु रोग संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरियो । तत्काल पत्रकार सम्मेलन गरी सोको जानकारी गराइयो र विश्व पशु स्वास्थ्य संगठनमा पनि त्यसको जानकारी पठाइयो ।
- संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणाको २४ घण्टाभित्रै बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण प्राविधिक टोली रोग देखापरेका स्थानमा पुगी स्थानीय तहमा अपरेशन योजना तयार गर्न शुरु गरिसकेको थियो ।
- सो लगत्तै स्टाम्पिङ्ग आउट अपरेशन शुरु गरी संकटग्रस्त क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण पंक्षी, पंक्षीजन्य सामग्री तथा पंक्षी उत्पादन सामग्रीहरू नष्ट गरी तोकिएको अवधिमा संक्रमित सम्पूर्ण क्षेत्रमा निसंक्रमण गरियो ।
- विभिन्न सञ्चारमाध्यम तथा समाज परिचालनको कार्यबाट सबै सरोकारवालाको संलग्नताको लागि प्रयास गरी समुदायको भ्रम र त्रास निवारण साथै जनचेतनाका कार्य गरियो ।
- अपरेशन सकिएपछि Post operation activities सञ्चालन गरी रोग नभएको पुष्टि गरियो र अन्तर्राष्ट्रिय नियमबमोजिम तीन महिनापछि सो क्षेत्र रोगमुक्त भएको घोषणा गरियो ।

त्यसको एक महिनापछि भ्वापाको अर्को स्थानमा यो रोग देखापरेको थियो र त्यसलाई पनि तत्कालै पहिचान गरी समयमै नियन्त्रण गरियो । पहिलो पटक रोग देखापरेको एक वर्षपछि सन् २०१० को जनवरीदेखि अक्टोबरसम्म नेपालका ७ जिल्लाहरूमा ८ पटक यो रोग देखापरेको थियो । कास्की, बाँके, रुपन्देही, दाङ, कैलाली र नवलपरासी जिल्ला प्रत्येकमा एकपटक र चितवनमा दुईपटक यो रोग देखापरिसकेको छ । यसप्रकार हाल (२०११ जुन) सम्मको अवस्थामा नेपालका जम्मा ८ जिल्लामा १० पटक यो रोग पत्ता लागी सफलतापूर्वक नियन्त्रण पनि भइसकेको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची २ मा दिइएको छ । नेपाल सरकारले गरेको रोग नियन्त्रणको कार्यको स्तरलाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा Crisis Management Center (CMC) बाट विभिन्न विशेषज्ञहरू आई अनुगमन समेत गरिसकेका छन् ।

नेपाल सरकारले बर्ड फ्लु रोग देखापर्नुभन्दा अगाडिदेखि नै निरन्तर रूपमा पूर्व तयारी शुरु गरेको थियो । रोग नियन्त्रणको लागि कानुनी आधार तयार गर्ने, रोग पहिचान, परीक्षण र नियन्त्रणका निर्दिष्ट प्रकृयाहरू तयार गर्ने, आवश्यक उपकरण र सामग्रीहरूको पूर्व व्यवस्था गर्ने, रोग नियन्त्रणको तालिम तथा पूर्व तयारी कृत्रिम अभ्यासहरू सञ्चालन भएका थिए र निरन्तर रूपमा यी कार्य गरिँदै आएका छन् । देशका कुनै पनि क्षेत्रमा रोग भएमा यथासक्य चाँडो पहिचान गर्न पशु

सेवाका संरचनाहरूलाई परिचालन गरिएको छ। यसको लागि रोग निगरानीका योजना निर्देशिका तयार भई सोबमोजिम रोगको नियमित निगरानी, सर्भिलेन्स, नमूना संकलन तथा परीक्षण कार्य निरन्तर रूपमा सञ्चालन भइरहेको छ। यसबाट कुनै ठाउँमा रोग भएमा तुरुन्तै पत्ता लाग्ने अवस्था छ। साथै रोग परीक्षणको लागि केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय प्रयोगशालाहरूको स्तरवृद्धि गरिएको छ। विगतको अनुभव र सिकाइको आधारमा रोग नियन्त्रण कार्यलाई सरलीकरण र प्रभावकारी बनाउन बर्ड फ्लु नियन्त्रण आदेश तथा रोग नियन्त्रणका प्रकृत्याहरूलाई समयसापेक्ष परिमार्जन गरिएका छन्। साथै रोग नियन्त्रणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने विभिन्न तहका सरोकारवालाहरूलाई रोगको जोखिम र नियन्त्रणमा तिनको भूमिका विषयमा व्यापक रूपमा पैरवी गरिएको छ। यसबाट यो रोगको पहिचान र नियन्त्रणमा नेपालको सक्षमतामा वृद्धि भई भविष्यमा रोग देखापरेमा तुरुन्त पहिचान गरी तत्काल नियन्त्रण गर्न सकिने आत्मविश्वास बढेको छ।

६. बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम र नियन्त्रण कार्यमा सरोकारवालाहरूको भूमिका

६.१. सरोकारवालाहरूको सूची :

६.१.१. बर्ड फ्लुसम्बन्धी नीति निर्माण तथा समग्र कार्यमा प्रभाव पार्न सक्ने सरोकारवालाहरू :

राष्ट्रिय स्तर :

१. उच्च स्तरका नीति निर्माता
२. सम्बन्धित मन्त्रालयका मन्त्री, सचिव र अन्य उच्च पदाधिकारीहरू
३. राष्ट्रिय स्तरका पत्रिकाका प्रकाशक, सम्पादक तथा पत्रकार महासंघका पदाधिकारी
४. राष्ट्रिय स्तरका टेलिभिजन संस्थाका अधिकारीहरू
५. राष्ट्रिय स्तरका विचारक तथा बुद्धिजीवीहरू
६. पोल्टी व्यवसायसँग सम्बन्धित केन्द्रीय स्तरका संगठन
७. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवाका केन्द्रीय स्तरका पेसागत संगठन
८. उद्योग वाणिज्य महासंघ
९. राजनीतिक पार्टी
१०. नागरिक समाज
११. उपभोक्ता महासंघ

स्थानीय स्तर :

१. जिल्लास्तर पशुसेवा तथा स्वास्थ्य सेवाका अधिकारी
२. जिल्ला स्तर प्रशासन तथा सुरक्षा अधिकारी, भन्सारका अधिकारी, सीमा सुरक्षाबल
३. जिविस, नगरपालिका, गाविसका पदाधिकारी
४. स्थानीय सञ्चारकर्मी
५. स्थानीय पत्रपत्रिका
६. स्थानीय रेडियो स्टेशन
७. सम्बन्धित विषयका विभिन्न पेसागत संस्था संगठन
८. पोल्टीसँग सम्बन्धित व्यवसायी संगठन
९. स्थानीय तहका बुद्धिजीवी
१०. नागरिक समाज, उपभोक्ता संगठन
११. अन्य प्रभावशाली व्यक्ति तथा संस्था
१२. राजनीतिक पार्टीका स्थानीय कार्यकर्ता

६.१.२. बर्ड फ्लुसम्बन्धी विषयमा समुदायलाई परिचालन तथा प्रभाव पार्न सक्ने सरोकारवालाहरू :

१. स्वास्थ्य कार्यकर्ता
२. महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयम्सेवक
३. जेटिए/जेटि र ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता

४. परम्परागत स्वास्थ्यकर्मी (धामी, भाँक्री)
५. संयुक्त राष्ट्र संघ, गैसस र समुदायमा आधारित संस्थाका समाज परिचालकहरू
६. शिक्षक
७. गैसस, अगैसस, समुदायमा आधारित संस्था
८. निजी क्षेत्रका साभेदार संस्था
९. समुदायमा काम गर्ने सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालयहरू
१०. राजनीतिक पार्टीका स्थानीय कार्यकर्ता

६.१.३. बर्ड फ्लुसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरू :

१. व्यावसायिक कुखुरापालक कृषक (जस्तै : दाना उद्योग, ह्याचरी, मासु उद्योग, औषधी, दाना, चल्ला बिक्रेता आदि)
२. पोल्ट्रीजन्य उद्योगहरूका व्यवसायी तथा कामदार
३. ग्रामीण कुखुरा तथा अन्य पंक्षीपालक कृषक
४. मासु काटमार तथा बिक्री गर्ने व्यक्ति
५. जिउँदा कुखुरा बिक्री गर्ने व्यक्ति
६. जिउँदो कुखुरा, चल्ला, दाना, अण्डा आदिका ढुवानीकर्ता
७. घुम्ती रूपमा चल्ला, मैना, सुगा आदिका बिक्रेता
८. होटल, रेष्टुरेन्टका कुक तथा घरायसी रूपमा कुखुराको मासु काटमार र पकाउने कार्यमा संलग्न व्यक्ति
९. गृहिणी तथा बालबालिका
१०. कुखुरा, हाँस र मासु किन्ने व्यक्ति
११. मासु र अण्डाका उपभोक्ता
१२. पशुपंक्षी उपचारमा संलग्न प्राविधिक
१३. जनस्वास्थ्यमा संलग्न प्राविधिक

६.२. बर्ड फ्लुसम्बन्धी कार्यसूची र सरोकारवालाहरूको भूमिका :

६.२.१. नीति तथा संरचना निर्माण र सुदृढीकरण :

बर्ड फ्लु रोकथाम र नियन्त्रणको कार्य राष्ट्रिय प्राथमिकताको रूपमा स्वीकार गरी यी कार्य प्रभावकारी रूपमा गर्न सकिने वातावरण तयार गर्न नीतिगत, कानुनी र संरचनागत व्यवस्था गर्नुपर्छ। यसको लागि निम्नलिखित सरोकारवालाहरूको भूमिका रहन्छ :

- सम्बन्धित मन्त्रालय तथा नीति निर्माणको तहमा रहेका अधिकारीहरूले यसको संवेदनशीलता र महत्त्व आत्मसात गर्ने र सोअनुसार नयाँ नीति तथा संस्थागत संरचना निर्माण र विद्यमान नीति र संरचना सुदृढीकरण गर्दै लाने।
- उक्त कार्यको लागि पैरवी गर्ने र नीति निर्माणमा सहयोग गर्ने कार्यमा निम्नलिखित सरोकारवालाले भूमिका खेल्नुपर्छ :
 - सम्बन्धित मन्त्रालय तथा अन्तर्गतका निकायहरू
 - पशुसेवा तथा पशु स्वास्थ्यका पेसागत संगठन
 - पोल्ट्री क्षेत्रका व्यावसायिक संगठन
 - उद्योग वाणिज्य महासंघ
 - राजनीतिक पार्टी
 - उपभोक्ता महासंघ
 - सञ्चार क्षेत्र
 - नागरिक समाज

६.२.२. बर्ड फ्लू संक्रमित मुलुकबाट पोल्ट्री तथा पोल्ट्रीजन्य पदार्थको आयात नियन्त्रण गर्ने :

- व्यावसायिक रूपमा त्यस्ता पदार्थ आयातमा नियन्त्रण गर्न भन्सार, सीमा सुरक्षा बल, पशु क्वारेन्टाइन चेकपोस्टले कडाइका साथ कार्य गर्ने। यस्ता अवैध कार्य नियन्त्रण गर्न र गरेको भेटिएमा नष्ट गर्न र नियमानुसार कारवाही गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा प्रहरी प्रशासनले सक्रिय रूपमा सहयोग गर्ने। स्थानीय निकाय जिविस र नगरपालिका, गाविसले आफ्नो क्षेत्रबाट सहयोग गर्ने।

- पोल्ट्री व्यवसायी र ढुवानीकर्ताले यस्ता अवैध कार्य नगर्ने तथा नगराउन सहयोग गर्ने ।
- पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट, भन्सार आदिको पहुँच नपुग्ने अन्य नाका तथा खुल्ला सिमानाका अन्य विन्दुहरूबाट हुनसक्ने ओसारपसार नियन्त्रण गर्न स्थानीय तहकै गाविस उपभोक्ता, पत्रकार, राजनीतिक पार्टीका स्थानीय संगठन, सामाजिक कार्यकर्ता तथा व्यवसायीले संयुक्त रूपमा पहल गर्ने ।
- देशभित्र उत्पादित पंक्षीजन्य पदार्थको ओसारपसार गर्दा स्वास्थ्य प्रमाणपत्र संलग्न राख्ने र बाटोमा चेकजाँच गर्ने निकायले उक्त प्रमाणपत्र कडाइका साथ जाँच गर्ने ।
- उपभोक्ताले यस्ता अवैध आयात नियन्त्रण गर्न संगठित रूपमा पहल गर्ने र सस्तो मूल्यमा पाइँदैनैमा संक्रमित मुलुकबाट आएको मासु, अण्डा, आदि उपभोग नगर्ने ।
- सञ्चारजगतले आफ्ना सञ्चारमाध्यमहरूमार्फत अवैध आयात नियन्त्रण गर्न जनचेतनामूलक सन्देश प्रकाशन तथा कार्यक्रम प्रसारण गर्ने, अवैध आयातका घटनाको अनुसन्धान तथा सम्प्रेषण गर्ने र अवैध आयातकर्तालाई सामाजिक दबाब पर्ने वातावरण तयार गर्न सहयोग गर्ने ।

६.२.३. बसाइँ सर्ने चराहरूबाट हुन सक्ने संक्रमण कम गर्ने :

- पशुसेवा र वन्यजन्तु आरक्षण निकायले संयुक्त रूपमा वन्यजन्तु आरक्ष र सिमसार तथा वरिपरि चराचुरुङ्गीको नियमित निगरानी र रिपोर्टिङ गर्ने ।
- सो वरिपरिका कुखुरा तथा हाँसपालक कृषकले आफ्ना पंक्षीलाई जङ्गली चरासँग सम्पर्क हुन नदिने ।
- कुखुरा तथा हाँसपालक कृषकले हाँस र कुखुराको सम्पर्क हुन नदिने ।
- कुखुरा बिरामी भएमा वा मरेमा तुरुन्त कृषकले रिपोर्टिङ गर्ने ।

६.२.४. पोल्ट्री फार्ममा जैविक सुरक्षा :

- फार्म व्यवस्थापकले आफ्नो फार्ममा जैविक सुरक्षाका उपायको स्पष्ट कार्यविधि तयार गरी सो लागू गराउनु पर्छ । त्यहाँ काम गर्ने कामदारले पनि सो संहितालाई पूर्णपालन गर्नुपर्छ ।
- पशु सेवाका निकाय र व्यवसायी संगठनको संयुक्त प्रयासमा जैविक सुरक्षाको स्तर क्रमशः वृद्धि गर्दै जान सकिन्छ ।
- कृषि सञ्चार जगतले आफ्ना माध्यमहरूमार्फत यसको पैरवी गर्नुपर्छ ।

६.२.५. ग्रामीण कुखुरापालन पद्धतिमा सुधार :

छाडा छाडी पाल्ने कुखुरा तथा हाँसपालकहरूले सुली तथा फोहोरहरू जथाभावी फाल्ने र यसबाट रोग सर्ने जोखिम बढी हुने भएकोले ग्रामीण कुखुरापालनलाई सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउन निम्नलिखित सरोकारवालाको प्रमुख भूमिका रहन्छ :

- पंक्षीपालक कृषक : पंक्षीपालक पद्धति र सोसँग सम्बन्धित अन्य जोखिमपूर्ण व्यवहार परिवर्तन गर्नुपर्छ ।
- पशु सेवाका निकाय : जेटि, जेटिए, ग्राप्रस्वाका
- समुदाय परिचालक
- गैसस, सामुदायिक संस्था

यी सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूले ग्रामीण कुखुरापालन पद्धतिमा सुधार ल्याउनका लागि तालिम तथा प्रचारप्रसारका कार्यक्रमहरू वृहत् रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

६.२.६. पोल्ट्री तथा मासु बजारको सुधार :

जथाभावी जिउँदा कुखुराहरू बिक्री हुने र अव्यवस्थित तथा पर्याप्त स्वास्थ्य व्यवस्था नभएको मासु पसलको कारणले बर्ड फ्लु भाइरस जथाभावी सर्न सक्ने भएकोले पोल्ट्री तथा मासु बजार व्यवस्थित र स्वच्छ बनाउनु जरुरी हुन्छ । यसको लागि प्रमुख सरोकारवालहरू देहायअनुसार छन् :

- बजार सञ्चालक
- पशुपंक्षी वधकर्ता, व्यापारी, कामदार
- गाविस, नगरपालिका, जिविस
- स्थानीय प्रशासन, प्रहरी
- उद्योग वाणिज्य संघ
- उपभोक्ता
- स्थानीय क्लब, सामाजिक संस्था
- पत्रकार, नागरिक समाज

६.२.७. जीवित पंक्षी मासु तथा अण्डा खरिद, ढुवानी, भण्डारण, काटमार र उपभोगको प्रवृत्तिमा सुधार :

मुलतः कुखुरा, कुखुराको मासु, अण्डा खरिद गर्ने घरसम्म लैजाने त्यससँग गरिने जथाभावी सम्पर्क, काटमार र उपभोगसम्बन्धी उपभोक्ताको विद्यमान व्यवहार र प्रवृत्तिलाई सुधार नगरेमा बर्ड फ्लुको जोखिम अत्यन्त उच्च रहन्छ । तसर्थ सो व्यवहार परिवर्तन गर्नु जरुरी छ । सोको लागि :

- उपभोक्ता आफैँ चनाखो हुनुपर्छ ।
- समुदायमा काम गर्ने पशुसेवा तथा स्वास्थ्य सेवाका निकायका प्रसार कार्यकर्ताहरूले निरन्तर उनीहरूको व्यवहार परिवर्तन गर्ने कार्य गर्नुपर्छ ।
- समुदायमा काम गर्ने अन्य जुनसुकै समाज परिचालकले यो एजेन्डालाई प्राथमिकतामा राखी काम गर्नुपर्छ ।
- अन्य गैसस, सामुदायिक संस्थाहरूले पनि यो विषयमा समाज परिचालनको माध्यमबाट समुदायमा सन्देश प्रवाह गर्नुपर्छ ।
- सञ्चारका विभिन्न माध्यमहरू मार्फत यस्ता सन्देशमूलक सामग्री प्रवाह गर्नुपर्छ ।

६.२.८. बर्ड फ्लु रोग देखापरेमा गरिने नियन्त्रण कार्य :

बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण कार्य सबैको संयुक्त प्रयासमा मात्र गर्न सकिने कार्य हो । यसका लागि प्रमुख रूपमा निम्नलिखित सरोकारवालाहरूको संलग्नता आवश्यक छ ।

- पशु सेवाका निकाय
- जिविस, गाविस, नगरपालिका
- स्वास्थ्य सेवाका निकाय
- कुखुरापालक, मासु व्यवसायी संघ
- नेपाल भेटेरिनरी एसोसिएसन, पारा भेटेरिनरी एसोसिएसन
- रेडक्रस
- गैसस, सामुदायिक संस्था
- जिल्ला प्रशासन कार्यालय, प्रहरी प्रशासन
- राजनीतिक कार्यकर्ता
- सामाजिक कार्यकर्ता
- उपभोक्ता
- नागरिक समाज
- पत्रकार
- यातायात व्यवसायी
- पोल्ट्री व्यवसायी
- ग्रामीण कुखुरापालक कृषक
- शिक्षक,
- बुद्धिजीवी

७. मानिसमा एभियन इन्फ्लुएन्जा

७.१. परिभाषा :

एभियन इन्फ्लुएन्जा, जसलाई बर्ड फ्लु पनि भन्ने गरिन्छ, सामान्यतया पक्षीहरूमा लाग्ने अति संक्रामक घातक सरुवा रोग हो । त्यसैले यसलाई Highly Pathogenic Avian Influenza (HPAI) भनिन्छ । यो H5N1 नामक A जातिको इन्फ्लुएन्जा भाइरसको कारणबाट लाग्दछ । तर यो भाइरसले मानिसमा पनि संक्रमण गर्न सक्दछ । रोगी कुखुरा, हाँस वा अन्य पक्षीसँग असावधानीपूर्वक सम्पर्कमा आउँदा जस्तै : छुने, काट्ने, भुत्ल्याउने तथा ओसारपसार गर्दा तथा कुखुरासँग खेल्ने गर्दा मानिसमा यो भाइरस सर्न सक्ने सम्भावना बढी रहन्छ । हालसम्म यो रोग मानिसबाट मानिसमा सरेको पुष्टि भएको छैन । यो भाइरसको जैविक संरचनामा परिवर्तन भई मानिसबाट मानिसमा तीव्र गतिमा फैलिन सक्ने अवस्था सिर्जना भएमा यसले मानिसमा महामारीको रूप पनि लिन सक्छ ।

७.२. निम्न लक्षणहरू मानिसमा देखिएमा एभियन इन्फ्लुएन्जा रोग लागेको शंका गर्न सकिन्छ :

- ज्वरो आउने
- घाँटी दुख्ने
- खोकी लाग्ने
- टाउको दुख्ने
- श्वास फेर्न कठिनाइ हुने
- नाकबाट सिँगान बग्ने
- कसै कसैमा भाडापखाला र बान्ता हुने समेत पाइएको छ ।

यी लक्षणका अलावा पछिल्लो ७ दिनभित्र रोगी पक्षीसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क वा शंकास्पद पक्षीजन्य पदार्थको अप्रत्यक्ष सम्पर्क वा बर्ड फ्लुबाट प्रभावित क्षेत्रमा भ्रमण गरेर आएको इतिहास पनि हुनु जरुरी छ ।

उक्त लक्षणहरूको आधारमा मात्र यो रोगको निदान गर्न नसकिने भएकोले यो रोगको निदानको लागि शंकास्पद रोगीको घाँटीको नमुना प्रयोगशाला परीक्षण गर्न जरुरी हुन्छ । त्यसकारण नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा सम्पर्क गरी स्वास्थ्य जाँच र सल्लाह लिनुपर्छ ।

७.३. बढी जोखिममा भएका व्यक्तिहरू :

एभियन इन्फ्लुएन्जा रोग जोसुकैलाई लाग्न सक्छ किनकि यो रोगको प्रतिरोधात्मक शक्ति प्रायः मानिसहरूमा हुँदैन । तर पनि निम्नलिखित व्यक्तिहरूलाई पेसागत दृष्टिकोणले एभियन इन्फ्लुएन्जा (बर्ड फ्लु) लाग्ने बढी सम्भावना भएर जोखिम समूहमा राख्न सकिन्छ ।

- कुखुरा, हाँस फार्मका कामदारहरू ।
- घरायसी कुखुरा, हाँस पाल्ने व्यक्तिहरू ।
- कुखुरा, हाँस, चराचुरुङ्गी ओसारपसार गर्ने व्यक्तिहरू ।
- कुखुरा, हाँसको मासु व्यापार गर्ने व्यक्ति र उपभोक्ताहरू ।
- कुखुरा, हाँस चराचुरुङ्गीको वधशालामा काम गर्ने कामदारहरू ।
- चराचुरुङ्गीको औषधि उपचार, बेचबिखन र प्रयोगशालामा काम गर्ने व्यक्तिहरू ।
- संक्रमित मानिसको उपचारमा संलग्न स्वास्थ्यकर्मीहरू ।
- यस बाहेक संक्रमित पक्षीसँग प्रत्यक्ष र असावधानीपूर्वक लसपस गर्ने जोसुकै व्यक्ति ।

७.४. मानिसमा सर्न नदिने उपायहरू :

- कुखुरा तथा हाँस पाल्ने व्यक्तिहरूले, कुखुरा फार्म र ट्याचरीहरूले जैविक सुरक्षाका उपायहरू अपनाउने ।
- घरायसी कुखुरा, हाँस पाल्ने व्यक्तिहरूले घरभन्दा टाढा खोर बनाई राख्ने ।
- कुखुरा हाँसको सुलीको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।
- रोगी कुखुरा तथा हाँसको खोरमा जाँदा हातमा पञ्जा, मुखमा मास्क, आँखामा चश्मा, खुट्टामा रबरको जुता लगाएर मात्र जाने ।
- बिरामी वा शंकास्पद कुखुरा, हाँस, चराहरूको वा तिनको भुत्ला, मासु र अण्डा छुँदा सुरक्षित पोसाक तथा उपकरणको प्रयोग गर्ने र छोएपछि राम्ररी साबुनपानीले हातखुट्टा धुने ।

- बच्चाहरूलाई कुखुरा, हाँस तथा घरपालुवा चरासँग खेल नदिने ।
- बिरामी वा मरेको कुखुरा, हाँसको मासु नखाने ।
- कुखुराको मासु तथा अण्डा राम्ररी (कम्तिमा मासुभित्रको तापक्रम ७० डिग्री सेन्टिग्रेड पुगेको हुनेगरी र अण्डाको भित्री भागसम्म पाक्ने गरी) पकाएर मात्र खाने ।
- व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान दिने जस्तै : कुखुरा, अण्डा तथा कुखुराको मासु छोइसकेपछि, दाना खुवाइसकेपछि, र खोर सफा गरिसकेपछि अनिवार्य रूपमा साबुनपानीले राम्ररी हातखुट्टा र जुत्ताहरू राम्ररी धुने ।

द. मानिसमा मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा

द.१. परिभाषा :

मौसमी इन्फ्लुएन्जा भन्नाले मानिसबाट मानिसमा छिटो सर्ने खाले फ्लु हो । हाम्रो जस्तो समशीतोष्ण प्रदेशीय हावापानी भएको क्षेत्रमा यो रोग जाडोयामको शुरुवातसँगै शुरु हुने र जाडोयामको अन्तसम्म रहने अर्थात् मौसमअनुसार प्रकोपको रूपमा देखापर्ने भएर मौसमी इन्फ्लुएन्जा भनिएको हो । तर उष्ण प्रदेशीय हावापानी भएको क्षेत्रमा यो रोग वर्षभरी नै फाटफुट प्रकोपको रूपमा देखापरिरहन्छ । यो रोग ३ प्रकारका A जातिको इन्फ्लुएन्जा भाइरस : H1N1, H3N2 र H1N1/2009 बाट लाग्दछ ।

पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा भन्नाले मानिसमा कुनै पनि नयाँ प्रजातिको A जातिको इन्फ्लुएन्जा भाइरसको कारणबाट लाग्ने रोग भनेर बुझिन्छ । मानिसमा कुनै पनि नयाँ प्रजातिको इन्फ्लुएन्जा भाइरसले गर्दा त्यो रोग मानिसबाट मानिसमा सजिलै सर्न सक्ने तथा मानिसमा तीब्र वा जटिल वा गम्भीर प्रकृतिको रोग पैदा गर्न सक्ने खाले इन्फ्लुएन्जालाई नै पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा भनिन्छ । तसर्थ नयाँ प्रजातिको A जातिको इन्फ्लुएन्जा भाइरसको कारणबाट हुने विश्वव्यापी महामारीलाई नै पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा भनिन्छ र यसको अवधि १ देखि २ वर्षसम्म हुन्छ र त्यसपश्चात् पनि यो मानिसमा संक्रमण गरेर फैलिरहेको छ भने त्यसको नामाकरण मौसमी इन्फ्लुएन्जा भनेर गरिन्छ । तर जरुरी छैन कि सबै पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाहरू मौसमी इन्फ्लुएन्जामा परिणत हुन्छन् किनकि सन् १९५८ मा देखापरेको H2N2 प्रजातिबाट भएको पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको भाइरस सन् १९६० पछि मानिसमा देखापरेको छैन ।

- पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको उत्पत्ति नयाँ प्रजातिको इन्फ्लुएन्जा A भाइरसको विकास हुनाले हुन्छ ।
- यो नयाँ प्रजातिको भाइरस विश्वभर तथा एक मानिसबाट अर्को मानिसमा सजिलै सर्छ र ज्यादै संक्रामक हुन्छ ।
- यो भाइरस नयाँ भएको कारण मानिसमा यसविरुद्धको प्रतिरोधात्मक शक्ति हुँदैन तसर्थ मौसमी इन्फ्लुएन्जाको भाइरसभन्दा यस नयाँ प्रजातिले धेरै मानिसलाई प्रभावित पार्नुका साथै धेरैको मृत्यु पनि गराउन सक्छ ।
- विगतका पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जामा धेरै मानिस मरेका थिए । सम्भावित पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा ल्याउने नयाँ प्रजातिको भाइरसविरुद्ध तत्कालै खोप पनि उपलब्ध हुँदैन ।
- विश्व स्वास्थ्य संगठनले पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको घोषणा गर्दछ । यसको घोषणा भएमा के बुझ्न सकिन्छ भने यो रोग विश्वभरी मानिसबाट मानिसमै फैलिरहेको र तपाईंको समुदायमा पनि यसको प्रकोप कुनै पनि बेला हुन सक्छ ।

द.२. पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको इतिहास :

विगत ३ शताब्दीमा हरेक शताब्दीमा ३ वटा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा भएको पाइन्छ । हरेक महामारी ११ देखि ३९ वर्षको फरकमा (औसत ३० वर्ष) भएका छन् । बीसौँ शताब्दीमा पनि ३ वटा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा भएको थियो भने एक्काइसौँ शताब्दीमा १ वटा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको विश्वव्यापी महामारी भइसकेको छ । बीसौँ शताब्दीमा भएका ३ वटा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा :

बीसौँ शताब्दीमा भएका ३ वटा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा :

वर्ष र नाम उत्पादनमा	महामारी शुरु भएको क्षेत्र	इन्फ्लुएन्जा भाइरस A का प्रजातिहरू	अनुमानित मृत्युदर	विश्वभरी अनुमानित मृत्यु	सबभन्दा प्रभावित उमेर समूह	कुल ग्राह्य गिरावट (%)
१९१८-१९१९ "स्पेनिश फ्लु"	अस्पष्ट	H1N1	२ - ३%	४ करोड	युवा, वयस्क	-१६.९-२४
१९५७-१९५८ "एसियन फ्लु"	दक्षिण चीन	H2N2	< ०.२%	४० लाख	बालबालिका	-३.५-०.४
१९६८-१९६९ "हङ्कङ्ग फ्लु"	दक्षिण चीन	H3N2	< ०.२%	१० लाख	सबै उमेर समूह	उपलब्ध छैन

इतिहासले के भन्छ ?

- विगत ३ शताब्दीमा हरेक शताब्दीमा ३ वटा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा भएको पाइन्छ ।
- स्थानीय स्तरमा हुने पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको एक लहरको अवधि ६ देखि १२ हप्ता हुन्छ ।
- पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको लहर १ देखि ३ वटासम्म हुन सक्छ र पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा १ देखि २ वर्षसम्म रहन सक्छ ।
- पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाले स्वास्थ्य सेवा प्रणालीलाई ठूलो बोझ थपिदिन सक्छ, तसर्थ जटिल नभएका फ्लु तथा अन्य रोगहरूको घरेलु उपचार गर्नुपर्छ ।
- धेरै मानिस बिरामी पर्ने हुनाले अत्यावश्यकिय सेवाहरू जस्तै : प्रहरी, पानी, बिजुली, स्वास्थ्यकर्मी समेत प्रभावित हुन सक्छन् ।
- सबैजसो ठाउँमा धेरै मानिस बिरामी पर्ने भएकोले बाह्य सहयोग समेत उपलब्ध नहुन सक्छ ।
- यदि घरमा रहेका स्याहारसुसार गर्ने मानिस नै बिरामी भए भने समुदायको सहयोग लिनुपर्ने हुन्छ ।
- स्कुल, सार्वजनिक सवारीसाधन र अन्य सेवाहरू समुदायमा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको कडा प्रकोप भएको बेला बन्द गर्नुपर्ने हुन सक्छ ।
- मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा रोग जोसुकै व्यक्तिलाई लाग्न सक्ने भए तापनि गर्भवती महिला, बुढाबुढी, साना बच्चाहरू र अरु रोग प्रतिरोधात्मक शक्ति क्षीण भएका व्यक्तिहरूमा यो रोग गम्भीर प्रकृतिको हुने तथा जटिलताहरू बढी हुने सम्भावना भएकोले त्यस्ता समूहलाई जोखिम समूहमा राख्न सकिन्छ ।

द.३. पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको भाइरसको उत्पत्ति कसरी हुन्छ :

- धेरै प्रकारका इन्फ्लुएन्जाका भाइरसहरूले पंक्षी तथा स्तनधारी जीवहरूमा संक्रमण गरिराखेका हुन्छन् । तर सबैले मानिसमा संक्रमण गर्दैनन् ।
- कहिलेकाहीं केही जनावरमा हुने भाइरसले मानिसलाई संक्रमण गर्न सक्षम हुन्छन् । यस्ता संक्रमणहरू फाटफुट रूपमा तथा मानिसको सानो समूहमा हुने गरेको पाइन्छ ।
- पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा नयाँ प्रजातिको इन्फ्लुएन्जा A भाइरसले मानिसमा संक्रमण गर्ने क्षमताको विकास गरी मानिसबाट मानिसमा सजिलै सार्दछ, यो रोग सार्दछ र विश्वभर फैलिन सक्छ तथा समुदायमा प्रकोप निम्त्याउन सक्छ ।

द.४. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाका लक्षण तथा चिन्हहरू :

- मुख्य लक्षण तथा चिन्हहरूमा ज्वरो आउने (३८ डिग्री सेल्सियस वा १००.४ डिग्री फारेनहाइटभन्दा बढी), खोकी लाग्ने र घाँटी दुख्ने हो ।
- इन्फ्लुएन्जाले श्वासप्रश्वास प्रणालीमा असर पार्दछ र निम्न सामान्य लक्षण तथा चिन्हहरू पनि देखिन सक्छ ।
 - हाच्छिउँ आउने
 - नाकबाट पानी बग्ने वा नाक बन्द हुने
 - टाउको दुख्ने
 - मांसपेशी दुख्ने
 - हाडजोर्नी दुख्ने
 - आलस्य हुने
- बालबालिकामा निम्न थप लक्षणहरू पनि देखिन सक्छन् ।
 - वाकवाकी लाग्ने वा बान्ता हुने
 - पेट मडारिने
 - भ्राडापखाला

द.५. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा रोग सर्ने तरिका :

- खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा वा थुक्दा श्वासप्रश्वासको माध्यमबाट निस्कने कणबाट संक्रमण भई यो रोग मुख्यतया सर्ने गरेको पाइन्छ ।
- यी कणहरू नाक, मुख, आँखाबाट शरीरमा प्रवेश गर्दछन् ।
- साँघुरो ठाउँमा धेरै मानिस जम्मा भएमा जस्तै : स्कुल, बस, चिया पसल आदिमा रोग सर्ने सम्भावना बढी हुन्छ ।
- रोग सीधा सम्पर्क जस्तै : हात मिलाएर, म्वाई खाएर, अँगालो मारेर सार्दछ भने अप्रत्यक्ष सम्पर्क जस्तै : अर्काले प्रयोग गरेको रुमाल, चुरोट, ग्लास, ढोकाको हेण्डल, फोन जस्ता संक्रमित वस्तुबाट पनि सर्न सक्छ ।
- लक्षण नदेखिएका अर्थात् रोगको लक्षण देखिन १ दिन बाँकी रहेका व्यक्तिले पनि रोग सार्न सक्छन् ।

- राम्ररी हावा नखेल्ले ठाउँको हावामा भाइरसको घनत्व बढी भई पनि यो रोग सर्न सक्छ ।
- धेरैजसो फ्लु तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको स्थानीय प्रकोप ६ हप्तादेखि १२ हप्तासम्म फैलिन्छ । प्रत्येक ठाउँमा १ देखि २ वर्षको अवधिमा ३ पटकसम्म प्रकोप फैलिन सक्छ ।

याद गर्नुहोस् : मानिसमा इन्फ्लुएन्जा कसरी फैलिन्छ ?

- बिरामी व्यक्तिले खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा वा थुकदा निस्कने कण (Droplet) बाट यो रोग मुख्यतया सर्ने गर्दछ ।
- संक्रमित वस्तु, ढोकाको हेण्डल, फोन, टेबुल आदि छुँदा पनि यो रोग सर्न सक्छ ।
- केही लक्षणबिनाको व्यक्तिले पनि रोग सर्न सक्छ किनकि तिनमा भाइरस हुन्छ ।
- भीडभाड तथा भेन्टिलेसन राम्रो नभएको स्थानमा यो रोग चाँडो फैलिन्छ ।
- रोगको भाइरस नाक, मुख र आँखाबाट शरीरमा प्रवेश गर्दछ ।

द.६. उच्च जोखिम समूह :

- गर्भवती महिला, बुढाबुढी, शिशुहरूलाई इन्फ्लुएन्जा रोग लागेमा गम्भीर प्रकृतिको हुने तथा जटिलताहरू हुनसक्ने भएकोले यिनीहरू उच्च जोखिम समूहमा पर्दछन् ।
- यिनीहरूले फ्लु लागेका व्यक्तिको स्याहारसुसार र तिनीहरूसँग सम्पर्क गर्नु हुँदैन ।
- उच्च जोखिममा पर्ने अन्य समूहमा फोक्सोसम्बन्धी दीर्घरोगी, मुटुका रोगीहरू, एच.आई.भी./एड्स, क्षयरोगी र प्रतिरोधात्मक शक्ति क्षीण भएका बिरामीहरू पर्दछन् ।

द.७. रोकथाम : इन्फ्लुएन्जाबाट बच्ने चार उपाय :

- इन्फ्लुएन्जाबाट संक्रमित व्यक्तिले खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा, थुकदा वा बोल्दाखेरि उछिट्टिने कणहरू (Droplet) बाट उसका वरिपरि रहेका अन्य स्वस्थ व्यक्तिहरू पनि संक्रमित हुन पुग्दछन् ।
- यस्ता कणहरू दुई हात परसम्म उछिट्टिने वा हावाद्वारा फैलिने भएकाले सो दूरीभन्दा नजिक रहेका व्यक्तिहरू रोग सर्ने उच्च जोखिममा हुन्छन् ।
- हामीले केही सामान्य उपायहरू मात्र अवलम्बन गर्न सके पनि हामी यस्तो संक्रमणबाट जोगिन सक्छौं ।
- यी उपाय भनेका इन्फ्लुएन्जाबाट बच्ने चार महत्त्वपूर्ण व्यवहार (आनीबानी) हुन् जुन मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा समुदायका सबै मानिसले अपनाउनुपर्ने हुन्छ ।

द.७.१. खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा नाक, मुख छोप्ने :

- रोगी मानिसले खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा तथा थुकदा निस्कने कणहरू सामान्यतया श्वासप्रश्वासको माध्यमबाट निरोगीमा सर्दछ ।
- रोगी मानिसबाट निस्कने कणहरू छोटो समयका लागि हात, कपडा तथा सतहहरूमा बाँच्न सक्छन्, तर त्यो कुरा वातावरणको तापक्रममा भर पर्दछ ।
- खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा तथा थुकदा अपनाउनु पर्ने व्यवहारहरू (रोगको स्रोतमा नियन्त्रण) मा खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा नाकमुख रुमाल, कपडा, कमिजको बाहुला, खास्टो, सारीको सफो आदिले छोप्नुपर्छ ताकि श्वासप्रश्वास प्रणालीबाट निस्कने कणहरू हावा तथा अन्य सतहहरूमा नछरिऊन् ।

- श्वासप्रश्वास प्रणालीबाट निस्कने श्रावहरू छोड्नसकेपछि र रोगी बिरामीको सम्पर्कमा आएपछि हात धुनुपर्छ ।
- विभिन्न वस्तुको सतह संक्रमित हुन नदिन नियमित रूपमा साबुनपानीले धुनुपर्छ, किनभने ती संक्रमित सतहहरू छोएर आँखा, नाक, मुखतिर छुँदा आफूलाई संक्रमण सर्न सक्छ ।

द.७.२. साबुनपानीले हात धुने :

हातको उचित सरसफाइ

- हात धुनुको महत्त्व : संक्रमणबाट बच्न वा त्यसलाई सीमित गर्न गरिने एउटा अत्यन्त प्रभावकारी उपाय हात धुनु हो । सही तथा नियमित रूपमा रोगी, निरोगी तथा स्वास्थ्यकर्मी सबैले हात धुनुपर्छ ।
- कहिले हात धुने : चर्पी गइसकेपछि, खाना बनाउनुअघि, खाना खानुअघि, कुनै चिकित्सासम्बन्धी जाँच गर्नुअघि, नवजात शिशु छुनुअघि ।
- कसले हात धुने : स्वास्थ्यकर्मी, आमा, परिवारका सबै सदस्यले ।
- नङ्ग छोटो राख्ने : किनकि फोहोर तथा कीटाणु नङ्गको कापमा जम्मा हुन पाउँदैनन् ।
- किन हात माथि र कुहना तल फर्काएर हात सुकाउनु पर्छ : यसो गर्दा कीटाणु र पानी कुहनातिरबाट भर्छन् र हात तथा औंला सफा र सुख्खा हुन्छन् । हावामा हात सुकाउनु सबभन्दा राम्रो उपाय हो किनकि सफाजस्तो देखिने कपडामा पनि कीटाणु हुनसक्छन् ।

द.७.२.१. हात धुने विधि

१. चुरा, घडी, औंठी खोल्नुहोस् ।
२. हात तथा नाडी सफा पानीले भिजाउनुहोस् ।
३. हात तथा नाडीमा साबुन दल्नुहोस् ।
४. हात धुने ६ चरण ।

मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा समुदायका सबै मानिसले अपनाउनुपर्ने चार महत्त्वपूर्ण व्यवहार (आनीबानी) हुन् :

१. खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा नाकमुख छोप्ने (सफा रुमाल, कपडा वा पाखुराले)
२. साबुनपानीले हात धुने (बारम्बार र सही तरिकाले)
३. दूरी कायम गर्ने (शंकास्पद रोगी व्यक्तिबाट कम्तीमा २ हात टाढा रहने)
४. रोगीलाई बेरलै राख्ने (सम्भव भएसम्म रोगीलाई अन्य व्यक्तिभन्दा अलग्गै राख्ने)

- दायाँ र बायाँ हत्केला एकआपसमा माड्नुहोस् ।
- दायाँ हत्केला बायाँ हत्केलाको माथिल्लो भागमा र बायाँ हत्केला दायाँ हत्केलाको माथिल्लो भागमा माड्नुहोस् ।
- दुबै हातका औंलाहरू एक आपसमा छिराउँदै हत्केला माड्नुहोस् ।
- दायाँ र बायाँ हत्केला एकआपसमा फर्काई दुबै हातका औंलाहरू एकआपसमा जकडिने गरी औंलाका कापहरूमा माड्नुहोस् ।
- दायाँ बुढी औंलालाई बायाँ हत्केलाले समाई घुमाईघुमाई माड्नुहोस् भने बायाँ बुढी औंलालाई दायाँ हत्केलाले गर्नुहोस् ।
- दायाँ हातका सबै औंलाका टुप्पाहरूलाई चिम्टी जस्तै एकैसाथ समाएर बायाँ हत्केलामाथि घडीको सुईको दिशामा र त्यसको विपरीत घुमाईघुमाई माड्नुहोस् भने बायाँ हातकालाई दायाँ हत्केलामाथि गर्नुहोस् ।
- ५. सफा पानीले हात पखाल्नुहोस् ।
- ६. हत्केला माथितिर र कुहना तलतिर फर्काई हावामा हातलाई सुक्न दिनुहोस् ।
- यो विस्तृत चित्रले हात धुने तरिका देखाउँछ ।

हात धुने तरिका

यो विधिअनुसार ६ वटा चरणहरू पूरा गर्न ४० देखि ६० सेकेण्डसम्म लाग्छ । हरेक चरणका विधिहरू ५ पटकको घर्षणबाट पूरा हुन्छन् । हरेक पटक घर्षण गर्दा एउटा अधिलिटर र अर्को पछिलिटर घर्षण गरी माडिन्छ ।

- सामान्य सरुवा रोगहरू तथा तीब्र खाले श्वासप्रश्वास प्रणालीको संक्रमण जस्तै : इन्फ्लुएन्जाको प्रकोपको रोकथाम गर्न हात धुने एउटा महत्त्वपूर्ण उपाय हो ।
- खकार, सिँगान, मलमूत्रमा क्रमशः श्वासप्रश्वास प्रणाली र पाचननलीमा संक्रमण गर्ने कीटाणुहरू हुन्छन्, जसबाट हात, कपडा तथा अन्य वस्तु (टेबुल, मेच, ढोकाको हेण्डल, प्लेट, कप आदि) संक्रमित हुन सक्छन् ।

साबुनपानीले हात धोऔँ

साबुनपानीले बारम्बार हात धुनाले हामी धेरै रोगबाट बच्न सक्छौँ र त्यस्ता रोगलाई फैलिनबाट पनि जोगाउन सक्छौँ । यसरी हात धुनाले हामी श्वासप्रश्वासबाट निस्कने कण वा त्यस्ता कणबाट संक्रमित भएका वस्तुबाट एक व्यक्तिबाट अर्कोमा सर्ने रोगहरूबाट बच्न सक्छौँ । संक्रमित व्यक्तिले खोक्दा वा हाच्छिउँ गर्दा निस्कने कणहरू हात, लुगा, सतह वा वस्तुहरू (टेबुल, ढोकाको चुकल, भाँडाकुँडा आदि) मा परेपछि ती कणमा रहेका भाइरस पनि ती वस्तुमा टाँसिन्छन् र तिनीहरू केही दिनसम्म जिवितै रहन सक्छन् । स्वस्थ व्यक्तिले ती वस्तु छोएमा आफ्नो हातमा ती भाइरस टाँसिन सक्छन् र हातले आफ्नो नाक, मुख वा आँखातिर छोएमा आफूलाई संक्रमण सार्न सक्छन् । तसर्थ साबुनपानीले बारम्बार हात धोएर हामी आफ्ना हातमा लागेका त्यस्ता भाइरसलाई पखाल्न सक्छौँ ।

द.७.३. दूरी कायम गर्ने :

- इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा सम्भव भएसम्म जुनसुकै बेला पनि व्यक्ति (विशेष गरी शंकास्पद रोगी) सँग दुई हातको दूरी कायम गर्नु आवश्यक हुन्छ ।
- यसो गर्दा व्यक्तिले खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा, थुकदा वा बोल्दाखेरि निस्कने र दुई हातसम्म उछिट्टिन सक्ने कणहरूबाट हामी जोगिन सक्छौँ ।

द.७.४. बिरामीलाई अलग्गै राख्ने :

- पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीको अत्यधिक चाप हुन सक्छ ।
- यदि श्वासप्रश्वासमा कठिनाई छैन वा खतराका चिन्ह तथा लक्षणहरू देखिएको छैन भने, धेरैजसो बिरामीलाई घरमा नै स्याहार गरे हुन्छ ।
- घरका अरु सदस्यलाई संक्रमण सर्न नदिन त्यस्ता बिरामीलाई सम्भव भएसम्म एउटा छुट्टै कोठामा अलग्गै राख्नुपर्छ र घरको एक जना सदस्यले मात्र संक्रमण नियन्त्रणका माथि उल्लेख गरिएका उपाय अपनाउँदै त्यस्ता बिरामीको हेरचाह गर्नुपर्छ ।
- कहिलेकाहीं लक्षणहरू अलि सामान्य देखिएर मानिसहरू घरमै बस्न रुचाउँदैनन् र काममा जान खोज्छन् ।
- तर मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा लक्षणहरू सामान्य नै भए पनि पूरा निको नहुञ्जेलसम्म घरमै बस्नुपर्ने र सकेसम्म अरु स्वस्थ व्यक्तिको सम्पर्कमा आउन नहुने कुरा समुदायका सबैलाई बुझाउनु जरुरी छ ।

द.८. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोपको असर न्यूनीकरणका घरेलु उपायहरू :

द.८.१. परिवारका सबै सदस्यहरूको लागि (फ्लु जस्ता रोगको लक्षण भएको वा नभएको) :

मन्द तथा मझौला किसिमको इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप भएमा :

- बिरामीलाई अलग्गै राख्ने
- नियमित हात धुने
- खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा तथा थुकदा स्वस्थ व्यवहारहरू अपनाउने

कडा किसिमको इन्फ्लुएन्जाको प्रकोपको भएमा वा उच्च जोखिम समूहमा पर्नेका लागि :

- अरु व्यक्तिहरूबाट कम्तिमा दुई हातको दूरी कायम गर्ने
- यदि सम्भव भए, घरमै बस्ने वा काममा नजाने
- भीडमा नजाने र धेरै मानिसलाई नभेट्ने
- अनावश्यक यात्रा नगर्ने वा यात्रालाई सीमित गर्ने
- भीड हुने सार्वजनिक सवारीसाधन प्रयोग नगर्ने अर्थात् भीड हुने समयमा सार्वजनिक सवारीसाधन प्रयोग नगर्ने

द.द.२. फ्लुका लक्षण भएका व्यक्तिले अपनाउनुपर्ने असर न्यूनीकरणका उपायहरू : बिरामीलाई अरु निरोगी व्यक्तिबाट अलग्गै राख्ने :

- फ्लुका लक्षण भएका सबै व्यक्तिहरूले सार्वजनिक कार्यक्रममा भाग लिनु हुँदैन र पूरा निको नभएसम्म घरमै बसी उपचार गर्नुपर्छ ।
- व्यवहारिक रूपमा सम्भव भएसम्म बिरामी व्यक्ति भेटिलेसन् राम्रो भएको वा हावाको राम्रो बहाव भएको अलग्गै कोठामा बस्नुपर्छ ।
- बिरामीले अरुको टुथब्रस, चुरोट, भाँडाकुँडा, पेय पदार्थ, रुमाल, तन्ना, सिरक आदि प्रयोग गर्नुहुँदैन ।
- सम्भव भएसम्म बिरामी व्यक्तिको स्याहारसुसार एकजनाले मात्र गर्नुपर्छ, अरुले सकभर बिरामीको सम्पर्कमा आउनु हुँदैन ।
- बिरामीको ओछ्यान, रुमाल, तन्ना, सिरक, भाँडाकुँडा तथा सतहरू बिरामीबाट निष्कासित स्रावहरूबाट संक्रमित हुने भएकोले दैनिक रूपमा सफा गर्नुपर्छ । सफा गरिएका वस्तुलाई घाममा सुकाउनुपर्छ ।
- बिरामी व्यक्तिले खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा नाकमुख रुमाल वा बाहुलाले छोप्नुपर्छ र उपलब्ध भए अरु व्यक्तिको सम्पर्कमा आउँदा वा घरबाट बाहिर निस्कँदा मास्कको प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- बिरामी व्यक्तिको स्याहारसुसार गर्ने व्यक्तिले पनि बिरामीको दुई हात नजिकमा जाँदा आफ्नो नाकमुख रुमालले बाँधेर वा उपलब्ध भए मास्कले छोप्नुपर्छ ।
- बिरामी व्यक्तिले निको नभएसम्म घरबाट निस्कनु हुँदैन ।
- जब पूरा निको हुन्छ तब काममा निस्कन सकिन्छ । तिनीहरूमा पुनः इन्फ्लुएन्जा रोग लाग्ने सम्भावना कम हुन्छ तसर्थ समुदायमा स्वयंसेवकको भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् ।

द.९. समुदायमा असर न्यूनीकरणका उपायहरू :

- घरेलु स्तरमा गरिने असर न्यूनीकरणका उपायहरूको अलावा समुदायमा पनि पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको असर न्यूनीकरणका लागि उपायहरू जस्तै : समुदायमा आवतजावत तथा भेला नियन्त्रण जस्ता उपायले रोग सर्ने क्रम तथा बिरामीको संख्या र त्यसबाट हुने मृत्युमा कमी आउँछ ।

द.९.१. समुदायमा आवतजावत तथा भेला नियन्त्रण :

- बिरामी व्यक्तिले खोक्दा, हाच्छिउँ गर्दा वा थुकदा श्वासप्रश्वासबाट निस्कने मसिना कणको माध्यमबाट यो रोग एक व्यक्तिबाट अरुमा सर्ने गर्दछ ।
- फ्लुका बिरामीसँग दुई हात नजिकमा सम्पर्क भयो वा तिनसँग हुलमुल हुने स्थान (बजार, बस) मा भेट भयो भने यो रोग निरोगीमा सजिलै सर्न सक्छ ।
- रोग सर्ने सम्भावनालाई कम गर्न भीडभाडमा नजाने, सार्वजनिक जमघटमा नजाने र शंकास्पद बिरामीको नजिक नजाने जस्ता कुरा निर्णायक हुन्छन् ।
- रोग सर्ने सम्भावना अत्यधिक भएका स्थानहरू (स्कूल, सिनेमा घर आदि) मा यी उपायहरूको कार्यान्वयन चाँडो र विभिन्न तहका रोकथामका उपायहरू अपनाएमा असर न्यूनीकरण अत्यन्त प्रभावकारी हुन्छ ।
- बिरामी व्यक्तिहरूलाई घरमै बस्न प्रोत्साहित गर्ने ।

मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप कडा खाले भएको अवस्थामा

- रोगीसँग सम्पर्क भएका परिवारका सदस्यहरूलाई पनि घरमै बस्न प्रोत्साहित गर्ने ।
- समुदायमा इन्फ्लुएन्जाको कडा प्रकोप हुँदा स्कूल तथा शिशु स्याहार केन्द्र र खेलकुदसम्बन्धी कार्यक्रम बन्द गराउनु पर्ने हुन्छ ।
- काम गर्ने ठाउँ, मठमन्दिर तथा अन्य साँस्कृतिक क्रियाकलापमा व्यक्तिहरूबीच सम्पर्क सकभर घटाउनु पर्छ वा त्यसलाई निरुत्साहित पार्नुपर्छ ।
- एक समुदायबाट अर्को समुदायमा हुने आवतजावतलाई पनि सीमित पार्नुपर्छ ।
- पानी तथा खाद्य सामग्रीको वितरणलाई सम्भव भएसम्म विकेन्द्रीकृत पार्नुपर्छ, जसले गर्दा मानिसहरूको ठूलो जमघट हुन पाउँदैन ।
- पानी तथा खाद्य सामग्रीको संकलन गर्न परिवारका एक जना सदस्यलाई मात्र तोक्नुपर्छ ।

द.१०. मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको घरमा गरिने उपचार :

- समुदायमा यस्ता इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएका समयमा इन्फ्लुएन्जाका सामान्य लक्षणहरू जस्तै : ज्वरो आउने, घाँटी दुख्ने, टाउको तथा जिउ दुख्ने, खोकी लाग्ने आदिको घरमै गरिने उपचारका बारेमा परिवारका सबैले थाहा पाउनु जरुरी हुन्छ ।
- यस्ता लक्षणहरू सामान्य औषधि प्रयोग गरेर वा औषधि नै प्रयोग नगरेर पनि ठीक गर्न सकिन्छ ।
- यस्तो घरेलु उपचार परिवारकै सदस्यले गर्न सक्छन् र त्यसका लागि तिनलाई सामान्य जानकारी गराइदिनुपर्छ ।

द.१०.१. भोल तथा पौष्टिक आहार :

- इन्फ्लुएन्जा भई ज्वरो आएको वा भाडापखाला भएको व्यक्तिलाई प्रशस्त भोल खानेकुरा दिएर जलवियोजन हुनबाट जोगाउनु पर्छ ।
- बिरामीलाई साबिक बमोजिमका खानेकुराहरू आतिरिक्त थप पोषिलो खानेकुरा तथा भोल खानेकुरा पनि दिनुपर्छ भन्ने कुरा परिवारका सदस्यलाई सिकाउनु पर्छ ।
- भोल खानेकुरामा पुनर्जलीय भोल लगायत गोडागुडी र दालको रस, तरकारीको भोल, सुप, मासुको रस आदि पर्दछन् ।
- आमाको दूध खाने बालक भएमा साबिकभन्दा बढी नै दूध चुसाउनु राम्रो हुन्छ ।
- परिवारका सदस्यले जलवियोजनका लक्षण तथा चिन्ह बारेमा पनि थाहा पाइराख्नु पर्छ ।
- कमजोरी हुने, जिब्रो सुख्खा हुने, मुख सुक्ने, आँसु नआउने, छाला तानेर छोड्दा एकदम बिस्तारै आफ्नो ठाउँमा फर्कने र पिसाब कम हुने यसका लक्षण तथा चिन्ह हुन् ।
- बिरामीलाई प्रशस्त भोल खानेकुरा र पुनर्जलीय भोल समेत दिएर यस्ता लक्षण देखापर्न दिनु हुँदैन ।

द.१०.२. सामान्य लक्षणहरूको व्यवस्थापन :

- बिरामीलाई थप पोषिलो खानेकुरा र भोल खानेकुरा खुवाउनुका साथै देखापर्ने सामान्य लक्षणहरू जस्तै : ज्वरो आउने, थकान लाग्ने, जिउ दुख्ने, खोकी लाग्ने, घाँटी दुख्ने, नाक बन्द हुने आदिको व्यवस्थापन गर्नु पनि आवश्यक छ ।
- यसका लागि तातोपानीको बाफ लिने, नुन पानीले कृल्ला (गार्गल) गर्ने जस्ता घरेलु उपचार दिन सकिन्छ ।
- ज्वरो तथा जिउको दुखाइ कम गर्न पारासिटामोल पनि दिन सकिन्छ ।

द.१०.३. स्वास्थ्य कार्यकर्ताको सल्लाह लिने :

- बिरामीको उपचार, अनुगमन र प्रेषणका विषयमा परिवारले स्वास्थ्य कार्यकर्ताको सल्लाह लिनुपर्छ भन्ने कुरा सिकाइराख्नु पर्छ ।
- समुदायमा इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा स्वास्थ्य संस्थामा बिरामीहरूको बढी भीडभाड हुन्छ, त्यस्तो भीडभाडमा संक्रमण भन्नु फैलिन सक्छ ।
- अति आवश्यक वा खतराका चिन्ह तथा लक्षण देखिएको अवस्थामा बाहेक बिरामीलाई स्वास्थ्य संस्थामा लानु पर्दैन ।
- यस्तो अवस्था भनेको खतराको लक्षण तथा चिन्ह देखापर्नु हो ।
- खतराको लक्षण तथा चिन्हहरू बारेमा स्वास्थ्य स्वयंसेवक लगायत परिवारका सदस्यले पनि थाहा पाउनु आवश्यक हुन्छ ।

द.१०.४. स्वास्थ्य संस्थामा कहिले जाने :

- इन्फ्लुएन्जाका सामान्य लक्षणहरूको घरमै उपचार गर्न सकिए पनि कहिलेकाहीं जटिलता देखिएर स्वास्थ्य संस्थामा लगी उपचार गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- परिवारका सबै सदस्यलाई जटिलतापछि हुने खतराका लक्षण तथा चिन्हबारे जानकारी गराउनु जरुरी हुन्छ, जसबाट उनीहरूले बिरामीमा त्यस्ता लक्षण तथा चिन्ह देखापर्ने बित्तिकै स्वास्थ्य संस्थामा लैजान सक्छन् ।

स्वास्थ्य संस्थामा कहिले जाने ?

बिरामीलाई स्वास्थ्य संस्थामा लाने निर्णय गर्ने बेलामा सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेवक परिवारको सम्पर्कमा नै होलान् भनेर आशा गर्न सकिन्छ ।

- स्वास्थ्य स्वयंसेवकहरूले इन्फ्लुएन्जा भएर जटिलता हुन सक्ने उच्च जोखिममा रहेका समूह जस्तै : गर्भवती महिला, बालबालिका, वृद्ध व्यक्ति, दीर्घरोगी तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता कम भएका व्यक्तिहरूको निगरानी निकटताबाट गरिराख्नु पर्छ ।
- कसैमा पनि निमोनिया वा ब्रोन्काइटिसका लक्षण तथा चिन्ह देखिएमा, कडा जलवियोजन भएमा वा गम्भीर रूपले बिरामी भएमा स्वास्थ्य संस्थामा लैजानु पर्छ ।
- श्वास फेर्न गाह्रो हुनु, चाँडोचाँडो श्वास फेर्नु, ओठ र अनुहार निलो देखिनु, खोकदा रगत आउनु, बोलन नसक्नु वा अरुले बोलेको नबुझ्नु, छाती बेस्सरी दुख्नु, कम्पन हुनु, राम्रो भएर फेरि रोगले च्याप्नु जस्ता लक्षणहरू खतराका चिन्ह हुन् । २ महिनाभन्दा साना नानीहरूमा इन्फ्लुएन्जा भएमा वा इन्फ्लुएन्जा भएको व्यक्ति सिकिस्त बिरामी भएमा त्यो पनि खतराको निशानी हो ।

८.१०.५. सिकिस्त बिरामीलाई स्वास्थ्य संस्थामा लैजाने :

- समुदायमा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको प्रकोप फैलिएको समयमा इन्फ्लुएन्जाबाट सिकिस्त भएका बिरामीहरूलाई स्वास्थ्य संस्थामा लैजाने बेलामा उक्त बिरामीबाट इन्फ्लुएन्जाको संक्रमण अरुलाई नफैलियोस् भनी संक्रमण नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनुपर्ने हुन्छ ।
 - ज्वरो आएको र श्वासप्रश्वास संक्रमणका लक्षण भएको, खोकी लागेको बिरामीलाई कुन बेला र कहाँ जँचाउनु जाने तथा यात्राका बेला संक्रमण नियन्त्रणका कुनकुन उपाय अवलम्बन गर्ने भन्ने कुरा पहिलेदेखि नै जानकारी गराइदिनु पर्छ । त्यस्ता बिरामीले अपनाउनु पर्ने उपाय यी हुन् :
 - सकेसम्म सार्वजनिक यातायातका साधन प्रयोग नगर्ने, किनभने तिनमा भीडभाड हुन्छ र इन्फ्लुएन्जाको संक्रमण अरुलाई पनि सर्न सक्छ ।
 - उपलब्ध भएमा मास्क प्रयोग गर्ने तथा खोकदा, हाच्छिउँ गर्दा अपनाउनु पर्ने स्वस्थ बानीव्यवहार (नाक, मुख छोप्ने) पालन गर्ने ।
 - स्वास्थ्य संस्थामा र अन्यत्र पनि अरु व्यक्तिहरूसँग २ हातको दूरी कायम गर्न कोशिश गर्ने ।
 - साबुनपानीले बारम्बार हात धुने ।

९. इन्फ्लुएन्जाको महामारी भएको बेलामा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

९.१. इन्फ्लुएन्जाको महामारी भएको बेलामा अग्रिम व्यवस्था गरिराख्नुपर्ने :

इन्फ्लुएन्जाको महामारी भएको समयमा निश्चित ठाउँभन्दा अन्य ठाउँमा आवतजावत गर्न सरकारले प्रतिबन्ध गर्ने र थप समय घरमा बस्नुपर्ने भएकोले आफूलाई आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू र सूचनाहरूको अग्रिम रूपमा व्यवस्था गरिराख्नुपर्ने हुन्छ । आफ्नो घरमा तयारी अवस्थामा के आवश्यक पर्दछ, भन्ने बारेमा सोच्नुहोस् । सामान्यतया त्यस्ता सामग्री र सूचनाहरू निम्नलिखित हुन सक्छन् ।

९.१.१. टेलिफोन गर्नु पर्ने व्यक्ति, स्थान र नम्बरहरू निश्चित गरी राख्ने :

- केही आपतकालीन फोन नम्बरहरूको सूची देखिने ठाउँमा राख्ने ।
- नजिकको उपस्वास्थ्य र स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, अस्पताल, प्राइभेट क्लिनिक, स्वास्थ्यकर्मीको नाम र फोन नम्बरहरू राख्ने ।
- पारिवारिक चिकित्सक भएमा नाम र फोन नम्बरहरू राख्ने ।
- आपतकालीन अवस्थामा फोन गर्न आवश्यक पर्ने परिवारका र अन्य नातेदार व्यक्तिहरूको नाम र फोन नम्बरहरू राख्ने ।

९.१.२. अत्यावश्यक प्राथमिक औषधी तथा उपकरणहरू घरमा तयारी अवस्थामा राख्ने :

- परिवारका सदस्यहरूलाई आवश्यक पर्ने चिकित्सकद्वारा तोकिएका औषधिहरू, ।
- ज्वरो र दुखाइ कम गर्ने औषधिहरू जस्तै : (सिटामोल, पानाडोल, इबुफ्रिन आदि) ।
- खोकीको औषधि ।
- पुनर्जलीय भोल बनाउने प्याकेटहरू र पखाला प्रतिरोधक औषधिहरू ।
- भिटामिन ।
- तोकिएको औषधिजन्य सामग्रीहरू जस्तै : ग्लुकोज अथवा रक्तचाप जाँच्ने उपकरण र ज्वरो नाप्ने थर्मोमिटरहरू, घाऊ चिरफार गर्दा लगाउने गज, ब्यान्डेज, बेटाडिन ।
- मुखमा मास्क, हातमा लगाउने पञ्जाहरू ।

९.१.३. घरायसी आवश्यक र नबिग्रने खाद्य तथा अन्य सामग्रीहरू अग्रिम तयारी अवस्थामा राख्ने :

- खाद्य सामग्रीहरूमा पीठो, चामल, तेल, घीऊ, नून, मसला, बेसार, दाल, गेडागुडी, तयारी बन्दयुक्त भाँडा (डिब्बा) मा राखिएको मासु, फलफूल, तरकारी र सुपहरू ।
- सुख्खा खाद्यान्न अथवा नास्ताका सामग्रीहरू चाउचाउ, चिउरा र हल्का बिस्कुटहरू ।
- बदाम वा ओखर जस्ता सुख्खा फलफूल ।
- डब्बा अथवा बोतलका जुस, पानीको बोतल र पाउडर दूध अथवा Homogenized दूध ।
- जार अथवा अन्य भाँडामा बच्चाको लागि खाना ।
- घरपालुवा जनावरको लागि खाना ।
- साबुन, सरफ अथवा अल्कोहलयुक्त अन्य हात सफा गर्ने सामान ।
- उज्यालो लाइट/टर्चलाइट ।
- ब्याट्रीहरू ।
- बोक्न सजिलो रेडियो ।
- डिब्बा/बोतल खोल्ने सामान ।
- फोहोर राख्ने भोला ।
- ट्वाइलेट पेपर (शौचालयमा प्रयोग हुने कागज) र सफा गर्ने अन्य तरल पदार्थहरू ।
- पातलो कपडा, शौचालयमा प्रयोग हुने कागज, नष्ट गर्न सहज डाइपर ।

९.२. इन्फ्लुएन्जा महामारीको नियन्त्रण नभएको वा भइसकेको अवस्थामा गर्नुपर्ने कुराहरू :

कुनै कारणवश इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रणबाहिर जाने वा पूरै नियन्त्रण भइसकेको अवस्था हुनसक्छ । त्यस्तो अवस्थामा होसियारीपूर्वक योजना तथा आफूले गर्नुपर्ने कार्यहरू निम्नानुसार हुन् ।

९.२.१. बिरामीको रेखदेख र स्याहारसुसार गर्ने :

महामारी हुँदाको समयमा सबभन्दा बढी सिकिस्त बिरामीलाई पहिलो सेवा प्रदान गर्ने रणनीति अवलम्बन गर्नु पर्दछ । जसअनुसार परिवारलाई निम्न निर्देशनहरू दिइन्छ ।

- बिरामीको ज्वरो अथवा श्वासप्रश्वासको लक्षण र उसको व्यवहार हेर्ने ।
- संक्रमित बालक अथवा वयस्कको घरायसी रेखदेख गर्ने ।
- बिरामी हुँदा वा बिरामीको स्याहारसुसार गर्दा आफ्नो व्यक्तिगत संरक्षण पनि गर्ने ।
- यदि कुनै बिरामीमा ज्वरो अथवा श्वासप्रश्वासको समस्या देखिएमा इन्फ्लुएन्जाको संक्रमण मानिनेछ र यथासम्भव छिट्टो उपचार गरिने ।
- बिरामीलाई प्रशस्त मात्रामा पोषिलो खानेकुरा र भोलिलो पदार्थ खान दिने ।

१.२.२. तापक्रम लिने :

महामारीको समयमा बिरामी भएमा दिनमा ४/४ घण्टा वा ६/६ घण्टामा बिरामीको तापक्रम नाप्न लगाउनु पर्छ। यदि तापक्रम बढ्दो देखिएमा घरमै बस्न लगाउने र त्यस्तो अवस्थामा स्वास्थ्य संस्था वा स्वास्थ्यकर्मीसँग सम्पर्क गरी उपचार गराउनु पर्छ। ज्वरो एउटा संक्रमणको विरुद्धको शरीरको प्रतिक्रिया हो, वयस्कको सामान्य अवस्थाको तापक्रम ३७ डिग्री सेल्सियस (९८.६ डिग्री फरेनहाइट) मानिन्छ। इन्फ्लुएन्जा हुँदा तापक्रम ३८ डिग्री सेल्सियस वा सोभन्दा बढी हुन्छ। सीसाको (मर्करी नभएको), पारदर्शी (digital), कानमा (tympanic) राख्ने जस्ता विभिन्न किसिमका थर्मोमिटरहरू पाइन्छन्। कानमा राखेर तापक्रम नापिने थर्मोमिटरले कानको प्वालमा राखेर तापक्रम लिने गरिन्छ। यो केटाकेटीको तापक्रम नाप्न विशेष उपयोगी मानिन्छ।

मुखमा राखी तापक्रम लिँदा थर्मोमिटरको बल्बलाई जिब्रोको तल्लो भागमुनि राखी मुख बन्द गर्ने, दुई मिनेट राखेपछि थर्मोमिटरलाई निकाल्ने। काखीमुनि च्यापेर तापक्रम लिँदा निम्न विधि अपनाउने।

- थर्मोमिटरलाई काखीमा राखी हात तल भारी च्याप्ने,
- दुई मिनेटसम्म राखिसकेपछि निकाल्ने र तापक्रम हेर्ने,
- माथि उल्लेखित निर्देशनअनुसार थर्मोमिटरलाई पानीमा डुबाउने र सफा गर्ने,
- मुखमा राखेर लिइने तापक्रमभन्दा काखीमा च्यापेर लिइने तापक्रम सामान्यतया एक डिग्री कम हुन्छ।

यसरी तापक्रम लिएपछि तापक्रम हेर्ने थर्मोमिटरलाई प्रकाश नजिक लगेर जति बेलासम्म मर्करीको खण्ड (चाँदीजस्तो) देखिँदैन त्यतिबेलासम्म बिस्तारै घुमाउँदै हेर्ने र ज्वरो कति रहेछ पत्ता लगाउने। थर्मोमिटरको पारोले देखाउने उच्चतम विन्दुको अंक नै तपाईंको तापक्रम हो।

शिशुको थर्मोमिटरबाट तापक्रम लिइसकेपछि हात धुने, मर्करीको टुप्पोलाई बल्बको ठीक तल बनाउने (यदि छैन भने थर्मोमिटरलाई बिस्तारै भट्टाकारेर तल ल्याउने) गर्नुपर्छ। थर्मोमिटरलाई चिसोपानीमा डुबाउने र यसलाई राख्नुभन्दा पहिले अल्कोहल र साबुनपानीले सफा गर्ने गर्नुपर्छ।

१.२.३. तापक्रमलाई चार्टमा उल्लेख गर्ने :

इन्फ्लुएन्जा महामारीको समयमा अथवा हाँस कुखुरामा एभियन इन्फ्लुएन्जाको संक्रमणको जोखिम भएमा दिनमा कम्तिमा ४/४ घण्टा वा ६/६ घण्टामा बिरामीको तापक्रम लिनु पर्दछ। परिवारका प्रत्येक सदस्यले आफ्नै थर्मोमिटर र तापक्रमको अनुगमन चार्ट प्रयोग गर्नुपर्दछ। कसैलाई अकस्मात ३८ डिग्री सेल्सियस (१००.४ डिग्री फरेनहाइट) ज्वरो आएमा थप निर्देशनको लागि तुरुन्त स्वास्थ्यकर्मी वा चिकित्सकसँग सम्पर्क गर्नुपर्दछ। इन्फ्लुएन्जाको लक्षणअनुसार उपचार जति चाँडो गन्थो त्यति बिरामीलाई सहज पार्न सकिन्छ।

१.२.३.१. फरेनहाइटलाई सेल्सियसमा बदल्ने तालिका :

फरेनहाइट	सेल्सियस	फरेनहाइट	सेल्सियस	फरेनहाइट	सेल्सियस
१०५.०	४०.५	१०१.८	३८.८	९९.७	३७.६
१०४.०	४०.०	१०१.५	३८.६	९९.३	३७.४
१०३.७	३९.८	१०१.०	३८.३	९९.०	३७.२
१०३.०	३९.४	१००.८	३८.२	९८.६	३७.०
१०२.२	३९.०	१००.१	३७.८	९८.०	३६.६
१०२.०	३८.९	१००.०	३७.७	९७.०	३६.१

सेल्सियसलाई फरेनहाइटमा बदल्नु परेमा :

$$\text{फरेनहाइट} = (\text{सेल्सियस} \times ९/५) + ३२$$

फरेनहाइटलाई सेल्सियसमा बदल्नु परेमा :

$$\text{सेल्सियस} = (\text{फरेनहाइट} \times ५/९) - ३२$$

१०. व्यवहार परिवर्तन सञ्चार

१०.१. परिभाषा र महत्त्व :

स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सञ्चारले लक्षित वर्गको धारणा र व्यवहारका साथै उनीहरूको व्यवहार परिवर्तनका सामान्य गतिशीलतालाई बोध गर्नु अति जरुरी हुन्छ। मानीसहरूको सोच्ने तरिका परिवर्तन गर्न उनीहरूलाई कुन कुन तत्त्वले उत्प्रेरित गर्छ ? त्यसको पहिचान हुनु अत्यावश्यक हुन्छ।

१०.२. व्यवहार परिवर्तनलाई प्रेरित गराउने तत्त्वहरू :

मानिसहरूलाई आफ्नो व्यवहार परिवर्तन गर्ने तत्त्वहरू यस प्रकार छन् :

- **भौतिक तत्त्वहरू (Physical)** : व्यक्तिको वर्तमान शारीरिक अवस्थामा आधारित, साथसाथै भविष्यमा पीडा र कष्ट हुन्छ भन्ने डर अथवा विगतमा अनुभव गरेको कष्टको स्मरण।
- **युक्तिसंगत तत्त्वहरू (Rational)** : ज्ञान र विचारशक्तिमा आधारित (यदि मानिसहरूलाई यथार्थ कुराको जानकारी छ भने उनीहरूले सही कुरा छनौट गर्न सक्छन्)।
- **भावनात्मक तत्त्वहरू (Emotional)** : त्रास, माया अथवा प्रति व्यक्तिको मनोभावको गहनतामा आधारित।
- **सीपहरू (Skills)** : व्यक्तिको नयाँ व्यवहार अपनाउन सक्ने तथा निरन्तरता दिनसक्ने क्षमतामा आधारित।
- **पारिवारिक तथा व्यक्तिगत परिवेश (Family, Personal Networks)** : परिवार र समान दर्जाका व्यक्तिहरूको प्रभावमा आधारित।
- **सामाजिक संरचना (Social Structure)** : व्यक्तिको दैनिक जीवनमा सामाजिक, आर्थिक कानुनी तथा प्रविधिसम्बन्धी तत्त्वहरूले पार्नसक्ने प्रभावमा आधारित।

१०.३. व्यवहार परिवर्तनको प्रक्रिया (KAIPA Model) :

- ज्ञान (Knowledge)
- अभ्यास (Practice)
- स्वीकृति (Approval)
- वकालत (Advocacy)
- अभिप्राय (Intention)

व्यक्तिहरूले माथिका सबै चरणहरू पार गर्न सक्छन्, तर माथि उल्लेख गरिएको क्रममा पार गर्नुपर्छ भन्ने जरुरी छैन।

१०.४ मा व्यवहार परिवर्तन ढाँचाको प्रत्येक चरणमा समावेश हुने विभिन्न अंगहरूलाई देखाइएको छ।

१०.४. व्यवहार परिवर्तन ढाँचाका चरणहरू (संरचनात्मक ढाँचा) :

१०.४.१. ज्ञान (Knowledge) :

- बर्ड फ्लु, मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जासम्बन्धी सन्देशहरूलाई स्मरण गर्छ
- सन्देशले भन्न खोजेको कुरा बुझ्छ
- प्रतिबन्धित वस्तुहरू, सफाइका विधिहरू, सूचित गर्ने बारे, संक्रमण अवस्थामा गर्नुपर्ने भूमिका एवम् घरपरिवारमा गर्नुपर्ने सावधानीहरूको बारेमा बताउन सक्छन्।

१०.४.२. स्वीकृति (Approval) :

- सन्देशहरूप्रति अनुकूल हुने किसिमबाट प्रतिक्रिया व्यक्त गर्छ।
- परिवार, साथीहरू आदि व्यक्तिगत नातेदार वा सम्बन्धितहरूसँग सन्देश वा समस्याबारे छलफल गर्छ।
- अपनाइएको व्यवहारलाई परिवार, साथीभाइहरू तथा समुदायले स्वीकृति दिन्छन् भन्ने सोचाइ राख्छ।
- व्यवहारप्रति सहमति जनाउँछ।

१०.४.३. अभिप्राय (Intention) :

- बर्ड फ्लु, मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जासम्बन्धी व्यवहारहरूबाट व्यक्तिगत आवश्यकताको पूर्ति हुनसक्छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिन्छ।
- स्वास्थ्य तथा पशु सेवा कार्यकर्ताहरूसँग परामर्श गर्ने मनसाय राख्छ।

- व्यवहारहरूलाई कुनै व्यक्तिसँग परामर्श गर्ने मनसाय राख्छ ।
- व्यवहारहरूलाई कुनै बेला अभ्यास गर्ने अभिप्राय राख्छ ।

१०.४.४. अभ्यास (Practice) :

- आफ्ना बच्चाहरूलाई बिरामी तथा मरेको कुखुराहरूबाट टाढै राख्छ ।
- मासु तथा अण्डाहरू राम्ररी पकाएर खान थाल्छ ।
- घरपालुवा कुखुराहरूलाई जङ्गली पशुसँग संसर्ग गर्न नदिन अलगगै खोर बनाएर पाल्न थाल्छ ।
- बिरामी तथा रोगी कुखुराहरूबारे अधिकारीलाई तुरुन्तै सूचना दिन्छ ।
- खोक्दा र हाच्छिउँ गर्दा नाक, मुख छोप्न थाल्छ ।
- चर्पी गइसकेपछि, खाना बनाउनुअघि, खाना खानुअघि, कुनै चिकित्सा सम्बन्धी जाँच गर्नुअघि, नवजात शिशु छुनुअघि साबुनपानीले मिचीमिची हात धुने बानी बसाल्छ ।

१०.४.५. वकालत (Advocacy) :

- अभ्यासका फाइदाहरू अनुभव गर्छ र कदर गर्छ ।
- अभ्यासका पक्षमा वकालत गर्छ ।
- बर्ड फ्लु, मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा रोग रोकथाम नियन्त्रण कार्यमा सघाउँछ ।

१०.५. प्रभावकारी व्यवहार परिवर्तनका क्रियाकलापले निम्न कुरालाई परिवर्तन गर्न मद्दत गर्छ :

- बर्ड फ्लु, मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जा रोग रोकथाम नियन्त्रण बारे क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- रोगहरूको कारणहरू समुदायसँग छलफल गरी पत्ता लगाउने ।
- आवश्यक धारणामा परिवर्तन ल्याउनुको साथै स्वास्थ्यकर्मी तथा पशु सेवा कार्यकर्ताहरूको सेवाप्रतिको धारणामा परिवर्तन ल्याउन ।
- समुदायको स्वास्थ्य र पशु सेवा तथा स्वस्थ रहन गर्नुपर्ने व्यवहारप्रति सकारात्मक सोच बनाउन ।
- सूचना तथा सेवाहरूको मागमा अभिवृद्धि गर्नु ।
- स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नीतीहरूमा आमूल परिवर्तन ल्याउन वकालत गर्ने ।

१०.६. व्यवहार परिवर्तन सञ्चारको उद्देश्य :

- ज्ञान बढाउनु
- व्यक्तिगत जोखिमका कुराहरू मनन गर्ने चाहना बढाउने वा विकास गर्ने ।
- व्यक्ति परिवर्तनको लागि सीप तथा क्षमतामा सुधार गर्ने ।
- सेवा तथा सूचनाहरूको माग अभिवृद्धि गर्ने ।
- हेरचाह, बचावट तथा सहयोगी सेवालाई प्रोत्साहन तथा जनतालाई त्यसमा आबद्ध गराउने ।

१०.७. व्यवहार परिवर्तन सञ्चारले निम्न पक्षहरू समेटिएको हुन्छ :

- व्यक्तिगत व्यवहार तथा बानी परिवर्तनका लागि व्यक्तिलाई प्रतिबद्ध हुनका लागि प्रोत्साहन एवं हौसला प्रदान गर्ने ।
- व्यवहार तथा बानी परिवर्तनका लागि सीप र क्षमतामा अभिवृद्धि ल्याउन ।
- बानी व्यवहार परिवर्तनका लागि आवश्यक सहयोग पूर्ण वातावरणको निर्माण गर्न प्रोत्साहित गर्न

१०.८. व्यक्तिको व्यवहार परिवर्तनका लागि प्रचलित तरिकाहरू :

- अन्तरव्यक्ति सञ्चार (व्यक्ति र व्यक्ति तथा व्यक्ति र समूहमा) ।
- सडक नाटक, टिभी कार्यक्रम तथा अन्य स्थानीय सञ्चारसँग सम्बद्ध कार्यक्रमहरू ।
- स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चारसामग्रीहरू (फ्लिचार्ट, फ्लास कार्ड, पम्प्लेट, पोष्टर, ब्रोसर, आदि)
- नीति निर्माता, विचार विमर्शक र यस पक्षसँग सम्बद्ध व्यक्ति तथा संघसंस्थाबीचमा व्यवहार परिवर्तनका लागि सञ्चारबाट उपयुक्त वातावरण तयार गर्न चेतना तथा उत्साह पैदा गराएर ।
- साथी शिक्षक तथा परामर्शकर्ताहरू

१०.८.१. प्रभावकारी व्यवहार परिवर्तन सञ्चारको लागि पूर्व आवश्यकताहरू :

• दक्ष सेवा दिने व्यक्ति : सेवा दिने व्यक्ति समसामयिक विषयवस्तु तथा उक्त ज्ञान तथा सीपहरू दिन दक्ष हुनुपर्दछ ।

१०.८.२. विषयवस्तुप्रति सकारात्मक सोच भएको व्यक्ति :

दिइने ज्ञान तथा सीपहरूबारे सकारात्मक सोच भएको व्यक्ति बानी व्यवहार परिवर्तन सञ्चारको प्रमुखको रूपमा लिन सकिन्छ । सोको लागि निम्न कुरालाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।

- अरुलाई सम्मान गर्ने
- सबैले स्वीकार गरिएको
- तटस्थ बस्ने
- गोपनियता राख्न सक्ने
- कुनै पनि प्रतिक्रिया वा उत्तर दिँदा विचार गरेर मात्र दिने

१०.८.३. उपयुक्त सञ्चार सीप भएको :

ज्ञान तथा सकारात्मक धारणाको साथसाथै उक्त ज्ञान तथा धारणाबारे जानकारी दिनको लागि उपयुक्त सीप पनि हुनुपर्दछ । सञ्चारसीप सेवा दिने व्यक्तिको लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ, जसले व्यवहार परिवर्तन सञ्चारको लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ ।

१०.९. अन्तरव्यक्ति सञ्चार :

१०.९.१. परिभाषा :

दुई अथवा दुईभन्दा बढी व्यक्तिहरूको एक आपसमा सूचना, विचार, भावना, अनुभव तथा सन्देश आदानप्रदान गर्ने प्रक्रियालाई अन्तरव्यक्ति सञ्चार भनिन्छ ।

१०.९.२. अन्तरव्यक्ति सञ्चारका फाइदाहरू :

- विचार तथा अनुभवहरूको दोहोरो अन्तर्क्रिया हुने हुँदा नबुझिएका विषयहरूमा दोहोर्न्याएर सोध्न सकिन्छ ।
- भाषा, शब्द तथा विभिन्न हावभाव र संकेतको प्रयोगद्वारा कुरा स्पष्ट रूपमा बुझ्न वा बुझाउन सकिन्छ ।
- कसैलाई इच्छा लागेको निश्चित विषयमा जान्न चाहेको खण्डमा विस्तृत जानकारी पाउन सकिन्छ ।
- नबुझेको विषयमा स्पष्ट हुने मौका पाइन्छ ।
- ठूलो समुदायका मानिसहरूसम्म व्यापकरूपले कुनै जानकारी र सन्देश प्रवाह गर्न आमसञ्चार एउटा प्रभावकारी माध्यम हुनसक्छ तर अन्तरव्यक्ति सञ्चार चाहिँ दुई व्यक्तिहरूबीच वा सानोसानो समूहमा विचार तथा धारणाहरू आदानप्रदान गर्न बढी प्रभावकारी हुन्छ ।

१०.९.३. प्रभावकारी अन्तरव्यक्ति सञ्चारका प्रवल पक्षहरू :

- उपयुक्त माध्यम
- स्पष्ट किसिमको सन्देश
- पूर्ण जानकारी
- चेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम
- स्वास्थ्य संस्थामा गरिब तथा पिछडिएकाहरूलाई विशेष सेवाको उपलब्धता

१०.१०. प्रभावकारी सञ्चारमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

१०.१०.१. सक्रिय सुनाइ :

सक्रिय सुनाइ त्यहाँ हुन्छ, जहाँ अरूका कुरामा ध्यान दिइन्छ र अरूले भनेका कुराहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता दिएर आफूले बुझेको कुरा आफैँले महशुस गरिन्छ । यो दोहोरो प्रक्रिया (अन्तरक्रिया) हो, एकोहोरो होइन । सक्रिय सुनाइले परानुभूति गराउँछ । परानुभूति भनेको मान्छेहरूबीचको असल सम्बन्ध र खुलापन हो । परानुभूति गर्ने सबैभन्दा उपयुक्त उपाय अरूलाई

मेरा कुरा/भनाइ बुझिदियो भन्ने अनुभूति गराउनु हो । अरूका कुराहरू सक्रिय भएर सुन्नेका कुराहरू अरूले पनि सक्रिय भएर सुन्छन् । सक्रिय भएर सुन्ने कुरा अभ्यासमा भरपर्छ । मनमा अरू कुराहरू सोचिरहँदा सुनाइ सक्रिय हुनसक्दैन ।

१०.१०.२. तनमन लगाएर ध्यान दिने :

शारीरिक तवरले पूर्णरूपमा ध्यान बोल्नेप्रति दिनुपर्छ । शरीरका अङ्गहरूको अवस्था, हेराइ, मुखाकृति र अरू संकेतहरूले बोल्ने मान्छेलाई उसको कुरोमा चाख लगाएर सुन्नेको छ भन्ने कुरामा विश्वास दिलाउनु पर्छ ।

१०.१०.३. वक्तालाई प्रोत्साहन गर्ने :

बोल्नेको कुरा नकाटी उसको कुरालाई परिवर्तन नगरी, उपभोक्तालाई उत्साहित बनाउने खालका कुराहरू गरेर उपभोक्तालाई आफ्ना अभिव्यक्तिहरू बोल्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । उपभोक्तालाई साथ दिने खालका सान्दर्भिक प्रश्नहरू सोध्न सकिन्छ । हो/होइन उत्तर आउने प्रश्नहरू सोध्नुहुँदैन । अप्ठ्यारा प्रश्न सोधेर बोल्नेलाई निरूत्साहित गर्नुहुँदैन । भरसक चुपचाप भएर ध्यान दिनुपर्छ ।

१०.१०.४. सहभाव :

हामीले कसैका कुरा सुन्दा सहभाव देखाउने दुईवटा विशेष तरिका हुन्छन् । ती तरिकाहरू विषयवस्तु प्रतिविम्बित र भावनाहरू प्रतिविम्बित गर्नु हो । कसैसँग कुरा गर्दा उपभोक्ताले के भनिरहेको छ र के महसुस गरिरहेको छ भन्ने कुरा बुझ्नुपर्छ । यो कार्य उनीहरूको भावनाहरू प्रतिविम्बित गरेर अथवा उनीहरूले बोलेका विषयवस्तुको प्रतिविम्बित गरेर गर्न सकिन्छ ।

१०.१०.५. विषयवस्तु प्रतिविम्बित गर्नु (सरल रूपमा पुनः प्रस्तुत गर्नु) :

विषयवस्तु प्रतिविम्बित गर्नु भनेको अर्को उपभोक्ताले भनेको कुरा आफ्नै शब्दमा दोहोर्‍याउनु हो । यस्तो तरिकालाई सरल रूपमा विस्तृत व्याख्या गर्नु भनिन्छ । विषयवस्तु प्रतिविम्बित गर्नु भनेको उपभोक्ताले भनेको मूल सारलाई छोट्याउनु र प्रष्ट्याउनु हो । उपभोक्ताले भनेको कुरा सिधै दोहोर्‍याउनु प्रभावकारी हुँदैन । यसो नगरेर स्वास्थ्य कार्यकर्ताले उपभोक्ताले भनेको कुरा प्रतिविम्बित गर्न आफ्नै शब्दहरूको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

विषयवस्तु प्रतिविम्बित गर्नाले उपभोक्तालाई तपाईंले उनलाई सुनिरहेको र ध्यान दिइरहेको कुराको विश्वास दिलाउँछ र यसले त्यो व्यक्तिलाई आफ्नो परिस्थितिप्रति बढी प्रष्टसँग केन्द्रित हुन मद्दत पुर्‍याउँछ । विषयवस्तु प्रतिविम्बित गर्नाले उपभोक्तालाई उसले भनेको कुरा तपाईंले सुनिरहेको र बुझिरहेको भान गराउँछ ।

१०.१०.६. भावनालाई प्रतिविम्बित गर्नु :

भावनालाई प्रतिविम्बित गर्नु भनेको सरल रूपमा विस्तृत व्याख्या गर्नु जस्तै हो, तर त्यसमा विषयवस्तुभन्दा भावनाहरूलाई बढी ध्यान दिइन्छ । भावनाहरू प्रतिविम्बित गर्नाले उपभोक्तालाई उनीहरू कस्तो महसुस गरिरहेका छन् भन्ने कुराबारे जानकारी लिन मद्दत पुर्‍याउँछ । यसले उनीहरूले व्याख्या गरिरहेको घटनाहरूप्रति आफ्नो प्रतिक्रिया पत्ता लगाउन पनि मद्दत पुर्‍याउँछ ।

उपभोक्ताले आफ्नो भावनाहरू पूर्ण रूपले शाब्दिक सञ्चारका माध्यमबाट व्यक्त गर्न सक्दैनन् । कहिलेकाहीं मानिसहरू आफ्नो भावहरू स्वरको लवज, अनुहारको हाउभाउ, शारीरिक भाषा अथवा अन्य हाउभाउका माध्यमले पनि व्यक्त गर्न सक्छन् । उपभोक्ताले अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै भावना (शाब्दिक वा गैरशाब्दिक) व्यक्त गरेमा स्वास्थ्य कार्यकर्ताले लक्षित समूहका सदस्यलाई उनले के महसुस गरिरहेका छन् भन्ने कुरा बताउन सक्छन् । उदाहरणका लागि यदि उपभोक्ता अलमलिएका देखिन्छन् भने स्वास्थ्य कार्यकर्ताले तपाईं अलमलिएको देखिनु भएको छ भन्ने कुरा बताए भने यसलाई भावनाहरू प्रतिविम्बित गर्नु भनिन्छ ।

१०.११. बर्ड फ्लु (एभियन इन्फ्लुएन्जा), मौसमी तथा पान्डेमिक इन्फ्लुएन्जाको रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि सूचना, सञ्चार तथा सहयोग :

१०.११.१. सञ्चारमाध्यमको भूमिका :

सञ्चारजगतले आफ्ना माध्यमहरूमार्फत अवैध आयात नियन्त्रण गर्न जनचेतनामूलक सन्देश प्रकाशन तथा कार्यक्रम प्रसारण गर्न, अवैध आयातका घटनाको अनुसन्धान तथा सम्प्रेषण गर्ने र अवैध आयातकर्तालाई सामाजिक दबाव पर्ने

वातावरण तयार गर्न सहयोग गर्ने । साथै विभिन्न माध्यममार्फत बर्ड फ्लु रोग फैलन नदिन विभिन्न जोखिम विन्दु जस्तै व्यावसायिक पंक्षी फार्म तथा ग्रामीण कुखुरापालन, पंक्षीबजारसँग सम्बन्धित व्यक्ति र उपभोक्ता तथा सर्वसाधारणको व्यवहार परिवर्तन गर्न वकालत गर्ने ।

१०.११.२. सूचना प्रवाह गर्ने विधि :

सूचनाहरू नलुकाउने र जानकारी दिन, लिन नहिचिक्काउने । नियमित रूपमा समाचारहरू सुन्ने र हेर्ने जसको लागि रेडियो सुन्ने, पत्रपत्रिका पढ्ने, इन्टरनेट इमेल हेर्ने र टेलिभिजन हेर्ने । सरकारले तत्काल लागु गरेको ऐन, नियम, आदेश र सूचनाहरूलाई पालना गर्ने गराउने ।

१०.११.३. सञ्चार प्रवाह गर्ने विधि :

सञ्चारका विभिन्न माध्यमहरूमार्फत सबैले आफ्नो दायित्व ठानी प्रभावकारी ढंगले यस्ता सन्देशमूलक सामग्री प्रवाह गर्नुपर्दछ ।

१०.११.४. सहयोग जुटाउने तरिका :

बर्ड फ्लु रोग रोकथाम तथा फैलिन नदिने कार्य पशु सेवा तथा जनस्वास्थ्यसँग सरोकार निकाय तथा व्यक्तिहरूले मात्र गरेर हुने कार्य होइन । यसको लागि विभिन्न सरोकारवालाको भूमिका उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ । सञ्चार जगत एक प्रमुख साभेदार र सरोकारवालाको रूपमा देखिन आउँछ ।

१०.१२. एभियन इन्फ्लुएन्जाको रोकथाम र नियन्त्रणमा सञ्चार रणनीति :

१०.१२.१. एभियन इन्फ्लुएन्जाको रोकथाममा सञ्चार :

समुदायको व्यवहार परिवर्तन गर्नु एक चुनौतिपूर्ण र लामो समय लाग्ने कार्य हो । यसको लागि समुदायको चरित्र, तिनलाई प्रभाव पार्ने पात्रहरू र समुदायमा सन्देश प्रवाह गर्न प्रभावकारी माध्यम र व्यवहार परिवर्तनको लागि सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने पक्षहरूको पहिचान हुनु आवश्यक छ । सञ्चारका कार्यहरू मुलतः तीनवटा रणनीतिमा आधारित भई सम्पादन गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

क) वकालत (Advocacy) :

समग्र व्यवहार परिवर्तनको लागि सञ्चार कार्य गर्न सहयोग पुगोस् भन्ने हेतुले यसको आवश्यकता बोध गराउने तथा नीतिगत, प्रकृयागत र संरचनागत पक्षमा सहयोगी वातावरण तयार गर्न उच्चस्तरका अधिकारी तथा प्रभावकारी पक्षहरूलाई पैरवी गर्ने काम वकालत रणनीतिको एक पक्ष हो । कार्यगत तहमा समुदायलाई प्रभाव पार्न सक्ने व्यक्ति, संस्था तथा समुहहरूलाई विश्वासमा लिने, मुद्दाहरू स्पष्ट पार्ने, सञ्चारको आवश्यकता बोध गराउने र समुदायमा तिनको भूमिकामा उत्प्रेरित गर्नु वकालत रणनीतिको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो । यसले गर्दा समग्र नीतिगतदेखि कार्यगत तहमा सहयोगी वातावरण तयार भई व्यवहार परिवर्तन सञ्चारकार्य प्रभावकारी र विश्वसनीय हुन्छ ।

ख) समुदाय परिचालन (Social Mobilization) :

माथि उल्लेख गरिएका कार्यगत तहका प्रभावशील पक्षहरू आफै सन्देश बोकी समुदायमा जाने काम नगर्न सक्छन् । उनीहरूबाट केवल सहयोगी वातावरणको निर्माण तयार होस् भन्ने मात्र आशा गरिएको हुन्छ भने समुदायमा सन्देश प्रवाह गर्ने विभिन्न विश्वासिला माध्यमहरू हुन्छन् । उनीहरूको पहुँच सिधै र नियमित रूपमा समुदायमा रहन्छ र तिनले भनेका कुराहरू समुदायले पत्याउने अवस्था पनि रहेको हुन्छ । तिनलाई बर्ड फ्लुका विभिन्न पक्षहरूबारे जानकारी दिने, प्रवाह गर्नुपर्ने सन्देशहरू तयार गर्ने र विभिन्न सञ्चारसामग्री तयार गरी उपलब्ध गराई समुदायमा परिचालन गराउने रणनीति नै समुदाय परिचालन रणनीति हो । समुदायमा यी प्रमुख माध्यमबाट यो रणनीति अपनाउन सकिन्छ :

- स्वास्थ्य कार्यकर्ता
- महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयम्सेवक
- जेटि/जेटिए
- ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता
- परम्परागत स्वास्थ्यकर्मी (धामी, भाँक्री)
- संयुक्त राष्ट्र संघ, गैसस र समुदायमा आधारित संस्थाका समाज परिचालकहरू

- शिक्षकहरू
- गैसस, अगैसस, समुदायमा आधारित संस्था
- निजी क्षेत्रका साभेदार संस्था
- समुदायमा काम गर्ने सरकारी र गैरसरकारी कार्यालयहरू
- राजनीतिक पार्टीका स्थानीय कार्यकर्ता
- धार्मिक संस्थाहरू, आदि ।

ग) व्यवहार परिवर्तन सञ्चार (Behavior Change Communication, B.C.C.) :

बर्ड फ्लुको जोखिममा भएका व्यक्ति तथा समुदायहरूको जोखिम व्यवहार परिवर्तन गराई उपयुक्त व्यवहार अपनाउन सिधै उनीहरूलाई लक्षित गरिने सञ्चारको रणनीति नै BCC हो । यसमा निम्न कार्यहरू गरिन्छ :

- जोखिम समूह (प्राथमिक लक्षित समूह) को पहिचान
- जोखिम व्यवहारको पहिचान
- उपयुक्त व्यवहारको पहिचान
- जोखिम व्यवहार अपनाइरहनुको कारण, उपयुक्त व्यवहार अपनाउनमा देखापरेका व्यवधानको पहिचान र के भएमा उपयुक्त व्यवहार अपनाउनेछन् भन्ने जानकारी
- मुख्य सन्देश र सहायक सन्देशहरूको निर्माण
- सञ्चारसामग्रीहरूको विकास तथा उपयोग
- उपयुक्त सञ्चारमाध्यमहरू र विधिको पहिचान
- सञ्चार कार्यक्रम कार्यान्वयन
- उपयुक्त व्यवहार अपनाउन आवश्यक पर्ने सहयोग सेवाको पहिचान र व्यवस्था
- सञ्चारकार्यको अनुगमन, तथा
- प्रभाव मूल्यांकन ।

१०.१२.२. एभियन इन्फ्लुएन्जा रोग नियन्त्रणमा सञ्चार :

एभियन इन्फ्लुएन्जा (बर्ड फ्लु) रोग देखापरेको अवस्थामा तत्काल त्यसलाई नियन्त्रण गर्न संक्रमण भएको पंक्षी भएको विन्दुको बढीमा ३ किलोमिटरभित्रको परिधिभित्रका सम्पूर्ण पंक्षी र पंक्षीजन्य उत्पादन नष्ट गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै सोभित्र पंक्षीहरू ओसारपसार, व्यापार गर्न प्रतिबन्ध लगाइन्छ, र मुख्य मुख्य नाकामा चेकपोष्ट राखी मानिस तथा सवारीसाधनको चेकजाँच र निसंक्रमण गरिन्छ । यस्तो कार्य गर्दा उक्त समुदायमा तनाव, भ्रम र सामाजिक चिन्ता उत्पन्न हुन सक्छ । साथै पंक्षीपालन कृषक, व्यवसायी र सोसँग अन्तरसम्बन्ध भएका व्यक्तिहरूको सम्पत्ति नष्ट गरिने र प्रदान गरिने क्षतिपूर्ति कम भएको भन्ने गुनासो आउने हुनाले कतिपयले यस कार्यमा असहयोग गर्न सक्छन् । किन यो कार्य गर्नुपरेको हो भन्ने बारेमा थाहा नभएको कारणले मानिसमा अनावश्यक बुझाई विकास भई रोग नियन्त्रण कार्यमा असहयोग हुने वा पर्याप्त सहयोग नहुन सक्छ । तसर्थ यी सबै आउन सक्ने समस्या निवारण भई रोग नियन्त्रणमा सहयोग पुऱ्याउने वातावरण सिर्जना गर्न र आमसमुदायलाई रोगबारे सही सूचना प्रदान गर्नु यस बेलाको सञ्चारको मुख्य उद्देश्य हुन्छ । रोग नियन्त्रणको समयमा गरिने सञ्चारका कार्यहरू निम्न बमोजिम गर्न सकिन्छ :

वातावरण निर्माण :

- क) स्थानीय स्तरमा आकस्मिक योजना तयार गरेपछि, तत्काल सरोकारवालाहरूलाई त्यसको जानकारी र छलफल, सुभाब संकलन, भ्रम निवारण, प्रारम्भिक जिज्ञासा तथा सरोकारको सम्बोधन र तथ्य बुझाउने कार्य ।
- ख) स्थानीय स्तरमा उपलब्ध सबै सरोकारवालाहरू (राजनीतिक पार्टी, नागरिक समाज, उपभोक्ता, व्यवसायी, नागरिक समाज, पत्रकार आदि) सँग दैनिक ब्रिफिङ तथा छलफल ।

नियन्त्रण कार्यमा सञ्चारको पृष्ठपोषण (Backstopping) :

- क) हरेक दिन आरआरटी फिल्डमा खटिनुअघि क्षेत्र योजनाअनुसार माइकिङ र पर्चा छर्ने साथै सँगसँगै समुदायका व्यक्तिहरूलाई चोक चोकमा गई अन्तरवैयक्तिक संवाद (भेट गरी प्रत्यक्ष बताउने कार्य) ।

- ख) समस्या परेको र पर्न सक्ने स्थानमा सरोकारवालाहरूको सानो टोली बनाई समस्या समाधानमा उनीहरूलाई नै संलग्न गराउने ।
- ग) हरेक दिन बेलुका संकटग्रस्त क्षेत्रभित्र सम्पूर्ण स्थानमा माइकिङ गर्ने ।
- घ) पर्चा वितरणमार्फत नियन्त्रण कार्यको लागि अपील गर्ने ।
- ङ) एफएम तथा स्थानीय पत्रिकाहरूमार्फत सूचना प्रवाह गरी नियन्त्रण कार्यमा सहयोगको लागि अपील गर्ने ।

मेडिया क्याम्पेन :

क) स्थानीय एफएम र रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रसारण भएको स्थानमा तिनीहरूसँग सहकार्य

- सूचना सन्देश प्रसारण
- अन्तरवार्ता
- रेडियो कार्यक्रम
- समाचार कभरेज

ख) स्थानीय पत्रिकाहरूसँग सहकार्य

- सूचना
- अन्तरवार्ता
- लेखरचना प्रकाशन
- समाचार कभरेज
- भ्रम निवारण तथा मेडियाको भूमिकाको पैरवी

ग) केन्द्रीय मेडिया कभरेज (केन्द्रीय मेडियाका स्थानीय संवाददातामार्फत)

- ब्रिफिङ
- भ्रम निवारण तथा मेडियाको भूमिकाको पैरवी

जनचेतना तथा समाज परिचालन :

आपतकालीन अवस्थामा सिधै समुदायमा जान समयको अभाव हुने भएकोले समुदायमा संयन्त्र (network) भएका समूहहरूलाई परिचालन गर्ने । जनचेतनाका विषयवस्तुहरू (Issues) पत्ता लगाउन बेलाबेलामा विभिन्न स्तरका व्यक्तिसँग अनौपचारिक ढंगले सर्वे गर्ने ।

क) राजनीतिक दल तथा नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूलाई रोगको प्राविधिक पक्ष, जोखिम, संवेदनशीलता र रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न अपनाउनुपर्ने कार्यबारे छोटो ओरिएण्टेशन (१-२ घण्टा) र तिनको स्थानीय स्तरका संयत्रमार्फत सन्देश प्रवाह गर्ने कार्यमा प्रतिबद्धता प्राप्त गर्ने ।

ख) जिल्लामा वृहत् नेटवर्क भएको र स्थानीय तहमा धेरै समूह बनाई कार्य गरिरहेको संस्थाका समाज परिचालक, महिला समूह आदिलाई रोगका विविध पक्षबारे ओरिएण्टेशन (१-२ घण्टा), सञ्चारसामग्रीहरू उपलब्ध गराई समूहमा परिचालन गराउने ।

घ) स्थानीय स्तरको युवा क्लबहरूलाई रोगका विविध पक्षबारे ओरिएण्टेशन, सञ्चार सामग्री उपलब्ध गराई समुदायमा तथा विभिन्न संस्थाहरूमा जनचेतना कार्यक्रम गराउने ।

ङ) जिल्लाभित्रका जोखिम क्षेत्रका ग्रा.प.स्वा.का., पाराभेट र कृषक समूहका सदस्यहरूलाई रोगका विविध पक्ष र आगामी दिनमा तिनको प्राविधिक र सन्देश प्रवाहसम्बन्धी भूमिकाबारे ओरिएण्टेशन, सञ्चारसामग्री उपलब्ध गराउने ।

च) सीमा क्षेत्रमा काम गर्ने प्रहरी, गाविस, नगरपालिका गाविसका सचिव, पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयका पदाधिकारी तथा नगरपालिकाका अधिकृतहरूलाई सहभागी गराई अवैध आयात नियन्त्रणबारे छलफल तथा सञ्चारसामग्री वितरण गर्ने ।

छ) उक्त क्षेत्रका मासु व्यवसायी र होटल व्यवसायीहरूसँग रोगको जोखिम र आगामी दिनमा उनीहरूको भूमिकाबारे वकालत गर्ने ।

सञ्चारसामग्रीका प्रकार :

- पहिले तयार गरेका बर्ड फ्लु रोगसम्बन्धी सञ्चारसामग्रीहरू र स्थानीय स्तरको आवश्यकता र विषयवस्तुहरू (Issues) लाई सम्बोधन गर्ने किसिमले फरकफरक प्रकारका पर्चा ।

बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४

(पहिलो संशोधन, २०६५ र दोश्रो संशोधन, २०६६ समेत)

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति : २०६४ साउन ७ गते
पहिलो संशोधन, नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति : २०६५ माघ २० गते
दोश्रो संशोधन, नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति : २०६७ बैशाख ६ गते

बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४ लाई संशोधन गर्न बाञ्छनीय भएकोले, दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ को दफा ४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले देहायको आदेश जारी गरेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यस आदेशको नाम “बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण (दोश्रो संशोधन) आदेश, २०६६” रहेको छ ।
- (२) यो आदेश तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस आदेशमा,-

- क) “ऐन” भन्नाले दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ सम्भन्धनु पर्दछ ।
- ख) “पन्छी” भन्नाले कुखुरा, हाँस र जुनसुकै प्रकारका पाल्तु वा जंगली चरा जाति सम्भन्धनु पर्दछ ।
- ग) “पन्छीजन्य पदार्थ” भन्नाले पन्छीको मासु, अण्डा, हाड, छाला, प्वाँख^१ र भुत्ला, सुली, सोत्तर वा पंक्षीबाट उत्पादन गरिने अन्य प्रशोधित वा अप्रशोधित सामग्री सम्भन्धनु पर्छ ।
- घ) “पन्छी उत्पादन सामग्री” भन्नाले पन्छीपालनमा प्रयोग वा उपयोग हुने^१जैविक पदार्थ, दाना, दानामा मिश्रण गरिने सामग्री, यस्ता सामग्री भण्डारण गर्ने साधनहरू सम्भन्धनु पर्छ र सो शब्दले उत्पादनमा प्रयोग हुने बोरा, क्रेट, भाँडाकुँडा तथा औजार समेतलाई जनाउँछ ।
- ङ) “बर्ड फ्लु रोग” भन्नाले^१विश्व पशु स्वास्थ्य संगठनले हाइली प्याथोजेनिक एभियन इन्फ्लुएन्जा भनी तोकेको भाइरसको स्टेनबाट उत्पन्न हुने रोग सम्भन्धनु पर्छ ।
- च) “मन्त्रालय” भन्नाले कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय सम्भन्धनु पर्छ ।
- छ) “विभाग” भन्नाले पशु सेवा विभाग सम्भन्धनु पर्छ ।
- ज) “प्राविधिक समिति” भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठन गरिएको प्राविधिक समिति सम्भन्धनु पर्छ ।

३. प्राविधिक समिति

- (१) बर्ड फ्लु रोगको रोगथाम र नियन्त्रण गर्नको लागि प्रत्येक जिल्लामा बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण प्राविधिक समिति रहने छ ।

^१(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा देहायबमोजिमका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू रहने छन् :-

(क)	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	अध्यक्ष
(ख)	स्थानीय विकास अधिकारी	सदस्य
(ग)	प्रमुख, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय	सदस्य
(घ)	प्रमुख, पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, चेकपोष्ट	सदस्य
(ङ)	प्रमुख, जिल्ला सुरक्षा निकाय (नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी)	सदस्य
(च)	प्रमुख, भन्सार कार्यालय	सदस्य
(छ)	प्रमुख, नापी कार्यालय	सदस्य
(ज)	जिल्ला मासु व्यवसायी संघ वा मासु व्यवसायीको प्रतिनिधि	सदस्य
(झ)	प्रतिनिधि, नेपाल मेडिकल एसोसिएशन	सदस्य
(ञ)	प्रतिनिधि, नेपाल भेटेरिनरी एसोसिएशन	सदस्य
(ट)	प्रतिनिधि, नेपाल रेडक्रस	सदस्य
(ठ)	प्रतिनिधि, नेपाल पाराभेटेरिनरी एण्ड लाइभस्टक एसोसिएशन	सदस्य
(ड)	प्रतिनिधि, उपभोक्ता मञ्च	सदस्य

- (ढ) जिल्ला कुखुरापालक संघ वा कुखुरापालन व्यवसायीको प्रतिनिधि सदस्य
(ण) प्रमुख, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय सदस्य सचिव
- ^१(२क) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्राविधिक समितिले आवश्यक देखेमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ तथा सरोकारवालालाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।
- ^१(२ख) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको समितिको सचिवालय जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा रहनेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको प्राविधिक समितिले बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम, नियन्त्रण तथा क्षतिपूर्ति सम्बन्धी आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण काम गर्नेछ ।
- ^१(३क) क्षेत्रीय बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण समन्वय समिति : (१) बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम र नियन्त्रणको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन प्रत्येक विकास क्षेत्रमा क्षेत्रीय बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण समिति रहनेछ ।
- ^१(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा देहायका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू रहनेछन् :-
(क) क्षेत्रीय प्रशासक	अध्यक्ष
(ख) क्षेत्रीय सुरक्षा प्रमुख (नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी)	सदस्य
(ग) क्षेत्रीय निर्देशक, क्षेत्रीय बन निर्देशनालय	सदस्य
(घ) क्षेत्रीय निर्देशक, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय	सदस्य
(ङ) क्षेत्रीय निर्देशक, क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय	सदस्य
(च) प्रमुख, पशु क्वारेण्टाइन कार्यालयहरू	सदस्य
(छ) क्षेत्रीय निर्देशक, क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय	सदस्य सचिव
- ^१(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि क्षेत्रीय बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण समन्वय समितिले आवश्यक देखेमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ तथा सरोकारवालालाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।
- ^१(४) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको समितिको सचिवालय क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालयमा रहनेछ ।

४. सम्भावित संकटग्रस्त क्षेत्रको घोषणा

- (१) कुनै पन्छी, पन्छी फार्म, ह्याचरी, बजार वा खोर जस्ता ठाउँमा बर्ड फ्लु रोग देखापरेको भन्ने कुनै माध्यमबाट जानकारी प्राप्त भएमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयले सम्बन्धित विषयको प्राविधिक कर्मचारी पठाई शंकास्पद क्षेत्रबाट नमूना संकलन गरी परीक्षणको लागि नजिकको प्रयोगशालामा पठाउनु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम संकलन गरी परीक्षण गरिएको नमूनामा बर्ड फ्लु रोग लागेको सम्भावना देखिएमा त्यस्तो क्षेत्रको नमूना थप परीक्षणका लागि नजिकको पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालामा पठाउनु पर्नेछ र सोको जानकारी विभाग र पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयलाई छिटो माध्यमद्वारा दिनु पर्नेछ ।
- ^१(३) उपदफा (२) बमोजिम पठाइएको नमूना परीक्षण गर्दा बर्ड फ्लु रोग लागेको सम्भावनालाई थप पुष्टी गर्ने प्रतिवेदन प्राप्त भएमा त्यस्तो नमूना लिइएको स्थानलाई केन्द्रविन्दु मानी केन्द्रविन्दुको तीन किलोमिटरसम्मको परिधिभित्रको क्षेत्रलाई नेपाल सरकार, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले सम्भावित संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम सम्भावित संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरिएकोमा सो क्षेत्रबाट वा त्यस्तो क्षेत्र भएर कुनै पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ, पन्छी उत्पादन सामग्री तथा सोसँग सम्बन्धित अन्य कुराहरू खान, बिक्री वितरण गर्न, प्रयोगमा ल्याउन तथा ओसार पसार गर्न नेपाल सरकारले प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ ।
- ^१(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्राविधिक दृष्टिकोणले सम्बेदनशील देखिएको क्षेत्रमा पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ वा पन्छी उत्पादन सामग्री बिक्री वितरण, भण्डारण वा ओसारपसार गर्न दिँदा बर्ड फ्लु रोग सर्न सक्ने सम्भावना देखिएमा सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदनसहित विभागको सिफारिसमा कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले सार्वजनिक सूचना जारी गरी त्यस्तो क्षेत्रमा पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ वा पन्छी उत्पादन सामग्री बिक्री वितरण, भण्डारण वा ओसारप्रसार गर्न रोक लगाउन सक्नेछ ।

५. संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्ने

- (१) दफा ४ को उपदफा (१) बमोजिम सम्भावित संकटग्रस्त क्षेत्र वा अन्य क्षेत्रबाट लिइएको नमूना केन्द्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला वा विश्व पशु स्वास्थ्य संगठनबाट मान्यताप्राप्त प्रयोगशालामा परीक्षण

गर्दा ^१बर्ड फ्लु रोग लागेको प्रतिवेदन प्राप्त भएमा त्यस्तो नमूना लिइएको क्षेत्रलाई केन्द्रविन्दु मानी त्यसको वरिपरि कम्तीमा तीन किलोमिटरसम्मको ^१परिधिको क्षेत्रलाई नेपाल सरकारले ऐनको दफा ३ बमोजिम बर्ड फ्लु रोग संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्नेछ ।

^१(१क) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि शहरी क्षेत्र वा सघन बस्ती भएको कुनै स्थान वा पन्थीको संख्या धेरै भएको क्षेत्रमा बर्ड फ्लु रोग लागेको प्रमाणित भएमा ^१वा बर्ड फ्लु रोगको संक्रमण देखापर्न सक्ने सम्भावना भएमा त्यस्तो क्षेत्र वा स्थानमा प्राविधिक प्रतिवेदनको आधारमा आवश्यकताअनुसार तीन किलोमिटरभन्दा कमको परिधिभित्रको क्षेत्रलाई पनि संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्न सकिने छ ।

^१(२) उपदफा (१) बमोजिम घोषणा गरिएको क्षेत्रबाट बाहिर सात किलोमिटर परिधिसम्मको क्षेत्रलाई विभागले सघन निगरानी क्षेत्र घोषणा गरी बर्ड फ्लु रोगको निगरानी गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरिएकोमा सो क्षेत्र भएर आवतजावत गर्ने जुनसुकै सवारीसाधनलाई त्यस्तो क्षेत्रको सिमानामा निःसंक्रमण गरेर मात्र आवतजावत गर्न दिइनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम घोषणा गरिएको संकटग्रस्त क्षेत्रमा त्यस्तो घोषणा कायम रहेसम्म कसैले कुनै पनि पन्छि पालन गर्न, पन्छीजन्य पदार्थ उत्पादन, प्रशोधन गर्न तथा पन्छी उत्पादन सम्बन्धी अन्य कुनै कार्य गर्न पाइने छैन ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम घोषणा गरिएको संकटग्रस्त क्षेत्र वा उपदफा (२) बमोजिम घोषणा गरिएको सघन निगरानी क्षेत्रमा बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम भइसकेपछि पुनः संक्रमण देखापरेमा त्यसरी बर्ड फ्लु रोग देखापरेको क्षेत्रलाई आधार मानी उपदफा (१) बमोजिम बर्ड फ्लु रोग संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा वा उपदफा (२) बमोजिम सघन निगरानी क्षेत्रको परिधि विस्तार गरिनेछ ।

^१(६) अन्तर्राष्ट्रिय सीमाबाहिर बर्ड फ्लु रोग देखापर्न गएमा त्यस्तो संक्रमित क्षेत्रसँग सिमाना जोडिएका मुलकभित्रका क्षेत्रमा दूरीको हिसाबले त्यस्तो मुलुकको त्यस्तो क्षेत्रलाई समेत यस आदेशको दफा ४ को उपदफा (३) र दफा ५ को उपदफा (१) र (२) मा उल्लेख गरिए बमोजिमको व्यवहार गर्न नेपाल सरकारले यथाशक्य छिटो सम्बन्धित निकाय मार्फत त्यस्तो मुलुकको उपयुक्त अधिकारी समक्ष लेखी पठाउनेछ ।

^१(७) नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सीमा जोडिएको मुलकभित्र कुनै ठाउँमा बर्ड फ्लु रोग देखा परी त्यस्तो मुलुकले त्यस्तो रोगको नियन्त्रणका लागि कुनै उपाय अपनाएकोमा त्यस्तो ठाउँबाट तीन किलोमिटरको दूरीमा नेपालको सीमा जोडिएको कारण देखाई सम्बन्धित मुलुकबाट नेपाल सरकार समक्ष लेखी पठाएमा यस आदेशमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले यस आदेशमा उल्लेख गरिए बमोजिमको व्यवहार गर्नुपर्नेछ ।

६. नष्ट गर्नु पर्ने

(१) दफा ५ बमोजिम घोषणा गरिएको संकटग्रस्त क्षेत्रभित्र रहेका सम्पूर्ण पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ, पन्छी उत्पादन सामग्री र सोसँग सम्बन्धित अन्य वस्तु, औजार (निसंक्रमण पश्चात् पुनः प्रयोग गर्न सकिने बाहेक) समेत सम्पूर्ण सामग्री कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले स्वीकृत गरेको प्रकृत्या बमोजिम नष्ट गरी सुरक्षित रूपमा व्यवस्थित गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नष्ट गर्दा नष्ट गर्ने टोलिले के कति पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ, पन्छी उत्पादन सामग्री नष्ट गरेको हो सो खुल्ने गरी नष्ट गरेको मिति सहितको प्रमाणित प्रति सम्बन्धित धनीलाई दिनु पर्नेछ ।

^१(३) यस आदेशमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम घोषणा गरिएको संकटग्रस्त क्षेत्रभन्दा बाहिर सोही जिल्लाको अन्य क्षेत्र र संकटग्रस्त क्षेत्रको नजिक पर्ने सोही जिल्लासँग सिमाना जोडिएको अर्को जिल्लामा बर्ड फ्लु रोगको संक्रमण देखापरेमा त्यस्तो स्थानमा पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ वा पन्छी उत्पादन सामग्रीलाई नष्ट गरिनेछ । त्यसरी नष्ट गरिएका पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ वा पन्छी उत्पादन सामग्रीको यस आदेशमा उल्लेख भए बमोजिम सम्बन्धित धनीलाई क्षतिपूर्ति दिइनेछ ।

^१(४) दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम घोषित संकटग्रस्त क्षेत्रबाट पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ वा पन्छी उत्पादन सामग्री संकटग्रस्त क्षेत्रबाहिर लगेको वा सो क्षेत्रमा ल्याएको प्रमाणित भएमा त्यसरी लगेको वा

ल्याइएको पन्ध्री, पन्ध्रीजन्य पदार्थ वा पन्ध्री उत्पादन सामग्री जफत गरिने छ, र जफत गरिएका र तीसँग प्रत्यक्ष संसर्गमा रहेका सम्पूर्ण पन्ध्री, पन्ध्रीजन्य पदार्थ वा पन्ध्री उत्पादन सामग्री समेत नष्ट गरिनेछ । यसरी नष्ट गरिएका पन्ध्री, पन्ध्रीजन्य पदार्थ वा पन्ध्री उत्पादन सामग्रीमध्ये जफत गरिएका बाहेक अन्य पन्ध्री, पन्ध्रीजन्य पदार्थ वा पन्ध्री उत्पादन सामग्रीको यस आदेशमा उल्लेख भए बमोजिम सम्बन्धित धनीलाई क्षतिपूर्ति दिइनेछ ।

७. क्षतिपूर्ति

(१) दफा ५ बमोजिम घोषित संकटग्रस्त क्षेत्र भित्रका पन्ध्री, पन्ध्रीजन्य पदार्थ र पन्ध्री उत्पादन सामग्री नष्ट गर्दा सम्बन्धित धनीलाई देहाय बमोजिम क्षतिपूर्ति दिइनेछ :-

(क) व्यावसायिक रूपमा पालिएका लेयर्स प्यारेन्टल स्टकको लागि प्रति कुखुरा पाँच सय रुपैयाँ ।

(ख) व्यावसायिक रूपमा पालिएका ब्रोइलर प्यारेन्टल स्टकको लागि प्रति कुखुरा दुई सय पचास रुपैयाँ ।

^१(ग) खण्ड (क) र (ख) मा उल्लेखित बाहेकका घरपालुवा प्रति पन्ध्रीको लागि देहायबमोजिम क्षतिपूर्ति दिइने छ :

(१) ५ हप्ताभन्दा मुनिको : पचास रुपैयाँ

(२) ५ हप्ताभन्दा माथिको : एकसय तीस रुपैयाँ ।

तर व्यावसायिक रूपमा पालिएका ब्रोइलर कुखुरा भए :

(१) चार हप्ताभन्दा मुनिको : पचास रुपैयाँ

(२) चार हप्ताभन्दा माथिको : एक सय तीस रुपैयाँ

^२(घ) कुखुरा तथा हाँसको अण्डा भएमा प्रति अण्डा तीन रुपैयाँ ।

^३(ङ) नष्ट गर्नुपर्ने दाना भएमा प्रति किलोग्राम दश रुपैयाँ ।

^४(च) नष्ट गर्नुपर्ने घरपालुवा पन्ध्रीको मासु भएमा प्रति किलोग्राम एकसय रुपैयाँ ।

^१(२) उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्नको लागि सम्बन्धित धनीले दफा ६ उपदफा (१) बमोजिम पन्ध्री, पन्ध्रीजन्य पदार्थ, पन्ध्री उत्पादन सामग्री वा सोसँग सम्बन्धित अन्य वस्तुहरू नष्ट गरेको मितिले तीस दिनभित्र त्यस्ता पन्ध्री पैठारी गर्दा विभागबाट प्राप्त सिफारिस पत्र, पशु क्वारेन्टाइन प्रमाण पत्र, भन्सार प्रज्ञापन पत्र र दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम नष्ट गर्ने टोलीले दिएको प्रमाणित कागजातसहित सम्बन्धित जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ ।

तर व्यावसायिक फार्मको रूपमा पन्ध्रीपालन नगर्ने व्यक्तिले विभागको सिफारिस पत्र, क्वारेन्टाइन प्रमाण पत्र र भन्सार प्रज्ञापन पत्र पेश गर्नुपर्ने छैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका कागजात पेश नगर्ने वा गर्न नसक्ने धनीलाई कुनै पनि प्रकारको क्षतिपूर्ति दिइने छैन ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम पर्न आएको निवेदनउपरको कारबाही १५ दिनभित्र टुङ्ग्याई सम्बन्धित धनीलाई निर्णय भएको १५ दिनभित्र क्षतिपूर्ति वापत भुक्तानी दिनुपर्नेछ ।

^२(५) कसैले यस आदेशको विपरीत हुने गरी बिक्री वितरण वा ओसारपसार गरेको पन्ध्री वा पन्ध्रीजन्य पदार्थ पक्राउ गरी नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायमा बुझाएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई ६ हप्तासम्मको पन्ध्री चला भएमा प्रति चलाको पाँच रुपैयाँ र ६ हप्ताभन्दा माथिको पन्ध्री भएमा प्रति पन्ध्री दश रुपैयाँका दरले पुरस्कार प्रदान गरिनेछ ।

८. जनशक्ति व्यवस्थापन

(१) दफा ५ बमोजिम संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा भएका जिल्लामा सो रोगको रोकथाम र नियन्त्रण गर्नको लागि प्राविधिक समितिले आवश्यकताअनुसार जिल्लाभित्रका जुनसुकै कार्यालयका कर्मचारीलाई खटाउन सक्नेछ । प्राविधिक समितिले आवश्यकताअनुसार बिदाका दिनमा समेत आ-आफ्नो कार्यालय सञ्चालन गरी सेवा प्रदान गर्न लगाउन सक्नेछ ।

(२) देशभित्र बर्ड फ्लु रोगको संक्रमण देखिएपछि, विभागले आफ्नो मातहतका सम्पूर्ण कर्मचारी तथा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले जिल्लास्तरका कार्यालयका कर्मचारीलाई विशेष परिस्थितिमा बाहेक बिदामा बस्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

- (३) बर्ड फ्लु रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नको लागि विभाग वा विभागले तोकेको जिल्ला पशु सेवा कार्यालयले नपुग आवश्यक जनशक्ति करारमा नियुक्ति गरी काममा लगाउन सक्नेछ ।

९. पारिश्रमिक तथा सुविधा

प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखेको भए तापनि यस आदेश बमोजिम काममा खटाइएका जुनसुकै कर्मचारीलाई सो कार्यमा खटिएको अवधिमा देहायबमोजिमको थप सुविधा प्रदान गरिनेछ :-

- (क) नियमानुसार पाउने तलब तथा दैनिक भ्रमण भत्ता वा प्रचलित ज्यालामा थप शतप्रतिशत आर्थिक सुविधा,
- (ख) बिदाको दिनमा काम गरेवापत प्रत्येक बिदाको दिनका लागि खण्ड (क) बमोजिम पाउने रकममा थप शतप्रतिशत आर्थिक सुविधा,
^१(ख१) बर्ड फ्लु रोग लागेको पन्छीलाई नष्ट गर्न क्वारेन्टाइन क्याम्पमा बस्ने कर्मचारीलाई क्याम्पमा बसेको अवधिभर प्रति व्यक्ति प्रतिदिन तीन सय रुपैयाँका दरले खाना र खाजा खर्च,
- (ग) संकटग्रस्त क्षेत्रमा रोग नियन्त्रणको लागि खटिने सम्पूर्ण जनशक्तिको व्यक्तिगत सुरक्षाको निमित्त पोसाक तथा अन्य आवश्यक सामग्री,
- (घ) बर्ड फ्लु रोग रोकथाम, नियन्त्रण गर्नको लागि केन्द्रीय, क्षेत्रीय र जिल्ला स्तरमा खटिने टोली प्रमुख र केन्द्रीयस्तरमा रही समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने व्यक्तिलाई एक सेट मोबाइल फोन,
- (ङ) बर्ड फ्लु रोग रोकथाम, नियन्त्रण गर्नको लागि खटिएका प्रत्येक व्यक्तिको स्वास्थ्य परीक्षणको लागि लाग्ने सम्पूर्ण खर्च तथा बिरामी परेमा औषधी उपचारको सम्पूर्ण खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने,
- (च) बर्ड फ्लु रोग रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्नका लागि खटिने कर्मचारी, ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता र दैनिक ज्यालादारीमा काम गर्ने श्रमिक समेतको खटिएको अवधिमा वा सोही रोगको कारणबाट मृत्यु भएमा प्रत्येक मृतकको परिवारलाई नेपाल सरकारले दश लाख रुपैयाँ उपलब्ध गराउने ।
 स्पष्टीकरण : “परिवार” भन्नाले कर्मचारीसँग बस्ने तथा निज आफैले पालनपोषण गर्नुपर्ने पति, पत्नी, छोरा, अविवाहित छोरी, धर्मपुत्र, अविवाहित धर्मपुत्री, बाबु, आमा वा सौतेनी आमा सम्भन्धु पर्छ र सो शब्दले पुरुष कर्मचारीको हकमा निजको बाजे, बजे तथा महिला कर्मचारीको हकमा निजको सासु, ससुरालाई समेत जनाउँछ ।

१०. फुकुवा गर्ने

- (१) दफा ४ को उपदफा (३) बमोजिम सम्भावित संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरेकोमा सो क्षेत्रमा बर्ड फ्लु रोग लागेको प्रमाणित नभएमा नेपाल सरकारले उक्त घोषणा फिर्ता लिई दफा ४ को उपदफा (४) बमोजिम लगाइएको प्रतिबन्ध फुकुवा गर्नेछ ।
- (२) दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरिएको क्षेत्रभित्र रहेका पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ, पन्छी उत्पादन सामग्री तथा सोसँग सम्बन्धित अन्य संक्रमित वस्तु नष्ट गरिएको अन्तिम मितिबाट नब्बे दिनसम्म बर्ड फ्लु रोग पुनः देखा नपरेमा पूर्व घोषित संकटग्रस्त क्षेत्र र ओसारपसारमा लगाइएको प्रतिबन्ध नेपाल सरकारले फुकुवा गर्नेछ ।

११. स्वीकृति लिनु पर्ने

एक पटक संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा भएको क्षेत्रमा पुनः पन्छी सम्बन्धी कुनै व्यवसाय सञ्चालन गर्न परेमा सम्बन्धित जिल्ला पशु सेवा कार्यालयको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

१२. कागजातको ढाँचा निर्धारण

यस आदेशबमोजिम गरिने कार्यका लागि आवश्यक पर्ने कागजातको ढाँचा ^१तथा प्राविधिक कार्यविधि विभागले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ ।

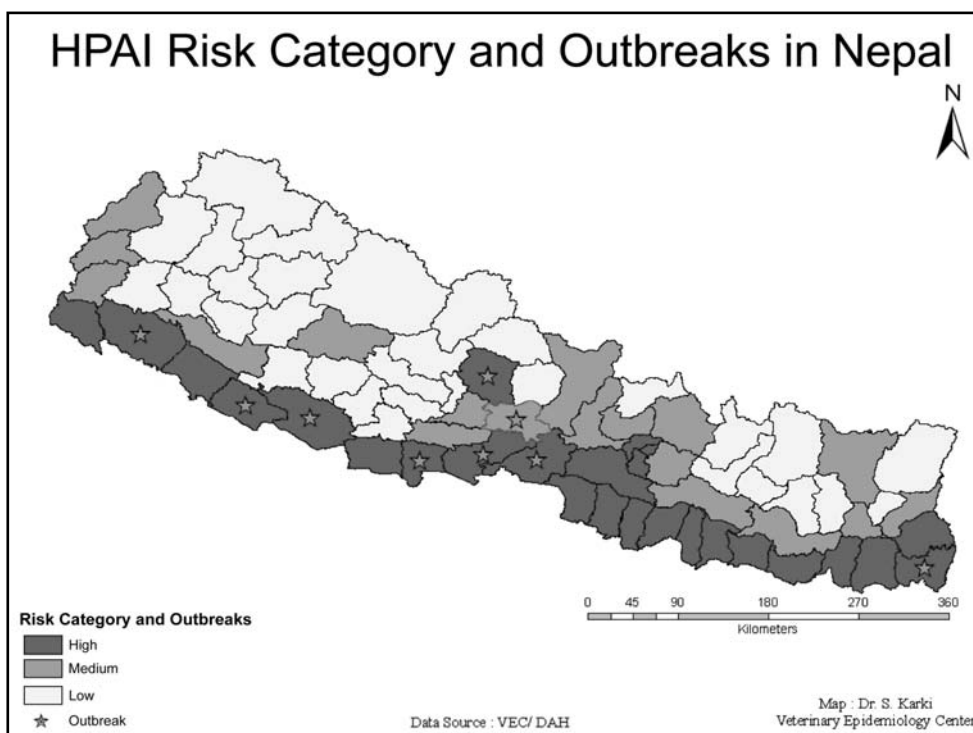
नोट : ^१ पहिलो संशोधन, २०६५ बाट संशोधित ।

^२ दोश्रो संशोधन, २०६६ बाट संशोधित ।

नेपालमा बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रणका प्रयास

S.N	District	Disease outbreak date	Cases	No of poultry destroyed	Total	Type of Birds
1	Jhapa	16Jan-09	14	24689	24703	Backyard Birds
2	Jhapa	20Feb-09	150	2871	3021	Backyard Birds
3	Kaski	26Jan-10	153	11128	11281	Backyard ducks, Chicken, Few commercial birds
4	Banke	4Feb-10	351	286	637	Backyard birds
5	Chitwan	16Feb-10	30	194	224	Backyard birds
6	Rupandehi	19Feb-10	256	358	614	Backyard birds
7	Dang	25Feb-10	2	0	2	Backyard birds
8	Kailali	2Mar-10	40	83	123	Backyard ducks, chicken, pigeon
9	Nawalparasi	8-Mar-10	216	4551	4767	Backyard Birds
10	Chitwan	28Oct-10	66	11437	11503	Commercial Layers
		Total	1278	55597	56875	

बर्ड फ्लु रोगको जोखिमअनुसार जिल्लाहरूको वर्गीकरण

नेपाल सरकार
 कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
 पशु सेवा विभाग
 एभियन इन्फ्लुएन्जा नियन्त्रण आयोजना

नेपाल सरकार
 स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय
 स्वास्थ्य सेवा विभाग
 राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्र